

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS INSTITUTAS

LINA ŠIMELIONYTĖ
(TARPTAUTINĖ ŽMOGAUS, VARTOTOJŲ, INTELEKTINĖS NUOSAVYBĖS APSAUGA)

TEISĖ MOKYTIS MAŽUMOS KALBA TARPTAUTINĖJE IR LIETUVOS TEISĖJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas—
Doc. dr. Laurynas Biekša

Vilnius, 2015

TURINYS

TURINYS	2
SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	3
ĮVADAS.....	4
1. TEISĖS MOKYTIS MAŽUMOS KALBA TEISINIAI PAGRINDAI	10
1.1 Teisės mokytis mažumos kalba teisiniai pagrindai tarptautinėje teisėje	10
1.2 Teisės mokytis mažumos kalba teisiniai pagrindai Lietuvos teisėje	25
2. TARPTAUTINIŲ INSTITUCIJŲ KOMPETENCIJA UŽTIKRINANT TEISĖS MOKYTIS MAŽUMOS KALBA ĮGYVENDINIMĄ	33
2.1 Ekspertų komiteto bei Patariamojo komiteto teikiamų ataskaitų valstybėms narėms įgyvendinimo problematika.....	33
2.2 Patariamojo komiteto rekomendacijos Lietuvai ir jų įgyvendinimo problemos	39
3. TEISĖS MOKYTIS MAŽUMOS KALBA ĮGYVENDINIMAS IR PROBLEMATIKA LIETUVOJE.....	53
3.1 Diskriminacijos draudimo ir lygybės principų reikšmė tautinių mažumų švietimo teisių apsaugai ir jo taikymas Lietuvoje	53
3.2 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutarimas ir jo įgyvendinimo problemos	59
3.3 Tautinių mažumų apsaugos pagrindų įstatymas – efektyvi priemonė siekiant užtikrinti tautinėms mažumoms priklausančių asmenų švietimo teisių įgyvendinimą	71
IŠVADOS	76
PASIŪLYMAI	79
LITERATŪRA.....	80
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBA	86
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	88
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	90
PRIEDAI	92
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ	98

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

VŽTD arba Deklaracija – Visuotinė žmogaus teisių deklaracija

TMAPK arba Pagrindų konvencija – Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija

LVAT – Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas

TPPTP – Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas

TESKTP arba Paktas – Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas

UNESCO – Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija

Konvencija – Konvencija prieš diskriminaciją švietimo srityje

Chartija – Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartija

ECRI – Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija

IVADAS

Pagarba žmogaus teisėms yra pamatinė kiekvienos teisinės bei demokratinės valstybės vertybė. Svarbu, kad šios teisės būtų įtvirtintos ne tik įstatymuose, poįstatyminiuose teisės aktuose, numatytos tarptautinėse sutartyse, tačiau egzistuotų efektyvus mechanizmas, kuris užtikrintų žmogaus teisių įgyvendinimą. Šiuolaikinė visuomenė yra daugiakultūrė, nevienalytė, vienoje valstybėje dažnai gyvena šimtai tūkstančių tautinių mažumų atstovų, todėl pagrindinių žmogaus teisių užtikrinimas šioms asmenų grupėms yra ypatingai svarbus. Viena svarbiausių teisių, suteikianti galimybę puoselėti tautinės mažumos kultūrą, istoriją, išsaugoti identitetą yra teisė mokytis mažumos kalba. Teisė mokytis – kiekvienos visuomenės egzistencijos pagrindas, viena reikšmingiausių bei svarbiausių teisių, užtikrinanti kiekvieno žmogaus saviraiškos laisvę, savirealizaciją, gebėjimą dėstyti minties žodžiu, raštu ir taip tapti pilnaverčiu visuomenės nariu. Teisė mokytis įtvirtinta visuose pagrindines žmogaus teises reglamentuojančiuose teisės aktuose, tačiau bene svarbiausias dokumentas tautinių mažumų švietimo teisių apsaugos srityje yra Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija (toliau – TMAPK arba Pagrindų konvencija). Lietuva šią sutartį ratifikavo 2000 m. vasario 17 d.¹, tačiau pažymėtina, kad rašant šį magistro baigiamąjį darbą Lietuvoje negalioja joks specialus teisės aktas, *in corpore* įtvirtinantis specialiąsias tautinių mažumų teises, tokia apimtimi, kokia jos įtvirtintos Pagrindų konvencijoje.

Lietuvoje gyvenantiems tautinių mažumų atstovams švietimo srityje yra keliami vis didesni reikalavimai – stiprinamas valstybinės kalbos mokymas, dėl ko yra mažinamas tautinių mažumų kalbomis dėstomų dalykų skaičius. Didelio dėmesio sulaukė 2013 m. vasario 20 d. Švietimo ir mokslo ministro įsakymas Nr. V-109 „Dėl Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“², kuriuo buvo palengvintas lietuvių kalbos brandos egzaminas tautinių mažumų atstovams, sumažinant valstybinio ir mokyklinio brandos egzamino literatūrinio rašinio apimtį, tačiau Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau – LVAT) 2013 m. birželio 18 d. sprendimu, priimtu administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013, buvo nustatyta, kad toks „Švietimo ir mokslo ministro įsakymas prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – Konstitucija) įtvirtintam visų asmenų lygybės principui ir teismas Švietimo ir mokslo ministro įsakymą nuo 2013 m. rugsėjo 1 d. panaikino“³, todėl minėtam Švietimo ir mokslo ministro įsakymui ir LVAT sprendimui šiame darbe

¹ Lietuvos Respublikos Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos ratifikavimo įstatymas. Nr. VIII-1548. Valstybės žinios. 2000, Nr. 20-491.

² Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas. Valstybės žinios, 2013, Nr. V-109.

³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013.

bus skiriamas didesnis dėmesys. Magistro baigiamajame darbe taip pat bus nagrinėjama kolektyvo reikšmė teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimui, analizuojama tarptautinių institucijų praktika bei kompetencija užtikrinant nagrinėjamos teisės įgyvendinimą bei vertinama Lietuvos Respublikos nacionalinė teisė ir praktika, atliktų Vilniaus rajono gimnazijų, mokymą vykdančių tautinių mažumų kalbomis, apklausų pagrindu, analizuojamos problemos, su kuriomis susiduria tautinių mažumų atstovai įgyvendindami teisę mokytis mažumos kalba. Nacionalinio teisinio reguliavimo trūkumas taip pat sukelia nemenkas problemas, kurios užkerta kelią tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims pilna apimtimi pasinaudoti tarptautiniais teisės aktais garantuojamomis teisėmis. Šiame darbe autorė aptars aukščiau minėtas problemas, sistemiškai išanalizavusi tarptautinę bei nacionalinę praktiką įgyvendinant teisę mokytis mažumos kalba, pateiks galimus šių problemų sprendimo būdus. Atsižvelgiant į teisės aktų, įtvirtinančių teisę mokytis mažumos kalba bei LVAT nutarimo svarbą ir aktualumą, Lietuvos teisinė bazė bei minėtos teisės praktinio įgyvendinimo problemos bus nagrinėjamos visuose magistro baigiamojo darbo skyriuose.

Tiriama problema.

1. Ar pakankama Patariamojo komiteto, kaip Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos priežiūros mechanizmo, kompetencija, siekiant užtikrinti efektyvų tautinių mažumų švietimo teisių įgyvendinimą valstybėse, Pagrindų konvencijos dalyvėse?

2. Švietimo ir mokslo ministro įsakymo Nr. V-109 „Dėl Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“ praktinio įgyvendinimo problemos bei iš to kylančios teisinės pasekmės.

3. Teisės akto, *in corpore* įtvirtinančio tautinėms mažumoms priklausančias ir tarptautiniais teisės aktais garantuojamas teises, Lietuvoje nebuvimas, sukelia sunkumų tinkamai įgyvendinti teisę mokytis mažumos kalba.

Baigiamojo darbo aktualumas. Remiantis Lietuvos statistikos departamento pateikiamais duomenimis, 2011 metais Lietuvoje gyveno 154 tautybių gyventojai, didžiausia tautinė mažuma Lietuvoje – lenkų, kuri sudarė 6,6 proc., visų gyventojų, tuo tarpu rusų tautinė mažuma sudarė 5,8 proc., baltarusių – 1,2 proc., ukrainiečių 0,5 proc., ir kitų tautybių 0,6 proc. visų Lietuvos gyventojų⁴. Pasaulyje vykstantys socialiniai pokyčiai, neramumai, kariniai konfliktai Ukrainoje, Irake, Sirijoje ir kitose pasaulio valstybėse verčia kalbėti apie poreikį ginti tautinių mažumų teises ir kiek įmanoma labiau integruoti tautinių mažumų atstovus į visuomenės gyvenimą. Svarbią reikšmę nagrinėjamos temos aktualumui turi LVAT sprendimas administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013⁵,

⁴ Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikybą. Statistikos departamento duomenys [žiūrėta 2014-09-09] <https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f>.

⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013.

kuris Švietimo ir mokslo ministro įvestas lengvatas tautinių mažumų moksleiviams pripažinto neteisėtas ir prieštaraujančias Konstitucijos 29 straipsniui, įtvirtinančiam visų asmenų lygybės principą. Minėtas teismo sprendimas sukėlė labai didelį tautinių mažumų narių pasipiktinimą ir diskusijos dėl šio teismo sprendimo nenutyla iki šiol, todėl reikalinga analizuoti šį teismo sprendimą ir jį teisiškai įvertinti. Lietuvos Respublikoje esant nemažai tautinei įvairovei kyla poreikis tobulinti esamą teisinę bazę, imtis efektyvių priemonių kuriant mechanizmus, kurie sustiprintų tautinių mažumų švietimo politiką bei jos įgyvendinimą. Kitas aspektas, dėl kurio nagrinėjama tema yra aktuali – teisės akto, *in corpore* užtikrinančio tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims tarptautiniais teisės aktais garantuojamas teises nebuvimas ir dėl to kylantys sunkumai įgyvendinant tarptautiniais teisės aktais priimtus įsipareigojimus yra problemos, su kuriomis susiduria Lietuva, todėl yra reikalinga analizuoti šias problemas bei ieškoti šių problemų sprendimo būdų.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas. Tautinių mažumų kalbines teises daktaro disertacijoje yra išnagrinėjusi ir atskleidusi socialinių mokslų daktarė Aistė Račkauskaitė – Burneikienė. Minėtos autorės disertacijoje didesnis dėmesys buvo skiriamas kalbinių teisių apsaugai bei užtikrinimui tarptautiniu lygiu, todėl šiame magistro baigiamajame darbe didesnis dėmesys bus skiriamas tautinių mažumų švietimo teisių įgyvendinimui Lietuvos Respublikoje. Iki rašant magistro baigiamąjį darbą išsamesnių tyrimų, siekiant identifikuoti problemas, su kuriomis susiduria tautinių mažumų moksleiviai Lietuvoje, atlikta nebuvo. Atsižvelgiant į tai, atliktų Vilniaus rajono gimnazijose dirbančių pedagogų apklausų pagrindu bei atsižvelgiant į tarptautinių organizacijų teiktas rekomendacijas Lietuvai bus identifikuojamos pagrindinės švietimo problemos, siūlomi galimi jų sprendimo būdai ir pateikiama Tautinių mažumų įstatymo projekto analizė. Magistro baigiamojo darbo naujumas, be kita ko, pasireiškia ir tuo, kad iki šiol nebuvo atlikta išsami Švietimo ir mokslo ministro įsakymo, palengvinančio lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą tautinių mažumų moksleiviams, analizė.

Baigiamajame darbe tiriamos problemos ištirimo lygis. Analizuojant temą teisės mokyti mažumos kalba kontekste, reikšminga paminėti tokius užsienio autorius kaip M. Weller⁶., P. Thornberry, D. Gibbons⁷., K. Henrard⁸., D. Wilson⁹., G. Pentassuglia¹⁰., kurie nagrinėja tautinių

⁶ Weller, M. Universal Minority Rights. A commentary on the Jurisprudence of International Courts and Treaty Bodies. Oxford University Press, 2007; Weller, M. The rights of Minorities. A Commentary on the European Convention for the Protection of National Minorities. Oxford: Oxford University Press, 2005.

⁷ Thornberry P., Gibbons D. Education and Minority Rights: A short Survey of International Standarts. International Journal on Minority and Group Rights. 2013.

⁸ Henrard, K., The Interrelation between the Right to Identity of Minorities and Their Socio-Economic Participation., Studies in International Minority and Group Rights. 2013.

⁹ Wilson, D. Educational Rights of Persons Belonging to National Minorities. A critical evalution of the first results of the monitoring of the Protection of National Minorities 1998-2003.

mažumų teises (įskaitant ir teisės mokytis mažumos kalba reikšmę ir svarbą). Lietuvoje teisinės literatūros minėta tema nėra gausi. Pagrindinė autorė, tyrusi tautinių mažumų kalbines teises yra Mykolo Romerio universiteto lektorė, socialinių mokslų daktarė Aistė Račkauskaitė – Burneikienė 2012 m. gynusi disertaciją „Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų kalbinės garantijos: tarptautinių standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje“¹¹. Ši autorė savo darbe nagrinėjo ir analizavo tris tautinių mažumų kalbines garantijas – teisę vartoti vardą ir pavardę mažumos kalba, teisę tradicinius vietovių, gatvių pavadinimus ir kitus topografinius įrašus vartoti mažumos kalba bei teisę mokytis mažumos kalba. Minėtos disertacijos pagrindu Aistė Račkauskaitė – Burneikienė parengė mokslinį straipsnį „Teisė mokytis mažumos kalba“¹². Tautinių mažumų teisės, įskaitant ir kalbines, buvo nagrinėtos Mykolo Romerio universiteto, autorių kolektyvo parengtoje mokslo studijoje „Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai“¹³ bei mokslo studijoje „Transnacionalinės teisinės sistemos – santykio ir sąveikos problemos“¹⁴. Naujausias leidinys, kuriame teisėtyros, kultūrologiniu, etnologiniu, filosofiniu, istoriografiniu, filologiniu, sociologiniu aspektais nagrinėjama tautinių mažumų padėtis Lietuvoje nuo tarpukario laikų yra Lietuvos kultūros tyrimų instituto išleistas leidinys „Tautinės mažumos Lietuvoje. Virsmai ir atmintys“¹⁵.

Baigiamojo darbo reikšmė. Išanalizuotos magistro baigiamojo darbo problemos bei rasti jų sprendimo būdai galėtų būti panaudoti moksliniame procese bei tapti efektyvia priemone siekiant gerinti tautinių mažumų švietimo padėtį, o pateikta naujausio Tautinių mažumų įstatymo projekto analizė teisės mokytis mažumos kalba kontekste, galėtų padėti teisės aktų leidėjams, priimant specialiąsias teises įtvirtinantį Tautinių mažumų įstatymą Lietuvos Respublikoje.

Baigiamojo darbo originalumas. Magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai ir individualiai, mokslinė literatūra remtasi ir ji cituota siekiant įvairiapusiškai išnagrinėti tiriamas problemas, tačiau problemų sprendimo būdai rasti individualiai.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti teisės mokytis mažumos kalba teisinius aspektus, atskleisti tarptautinių institucijų kompetenciją užtikrinant teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimą,

¹⁰ Pentassuglia, G. On the Models of Minority Rights Supervision in Europe and How They Affect a Changing Concept of Sovereignty, „Minority Issues 29 2001-2002 prieiga per HeinOnline.

¹¹ Račkauskaitė – Burneikienė A., Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų kalbinės garantijos: tarptautinių standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

¹² Račkauskaitė – Burneikienė, A. Teisė mokytis mažumos kalba., socialinių mokslų studijos., Mykolo Romerio universitetas., 2013.

¹³ Katuoka. S, Ruvlevičius. P, Žiobienė. E, Vaigė. L, Vitkauskaitė- Meurice. D, Valutytė. R, Račkauskaitė-Burneikienė, A, Vyšniauskaitė – Radinskienė. K, Gailiūnaitė. D, Tautinių mažumų apsauga: Tarptautinės teisės aspektai, mokslo studija, Mykolo Romerio universitetas, 2013.

¹⁴ Transnacionalinės teisinės sistemos – santykio ir sąveikos problemos, Mokslo studija., Mykolo Romerio universitetas, 2014.

¹⁵ Tautinės mažumos Lietuvoje. Virsmai ir atmintys., sud. Stepukonis A., Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014.

atliktų tautinės mažumos kalba mokymą vykdančių gimnazijų apklausų pagrindu išanalizuoti teisės mokytis mažumos kalba problemines sritis Lietuvoje bei remiantis Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimu, priimtu administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013 pateikti Švietimo ir mokslo ministro įsakymo Nr. V-109 „Dėl Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“ teisinę analizę ir atskleisti diskriminacijos draudimo ir lygybės principų svarbą teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimo kontekste.

Tyrimo uždaviniai.

1. Atliktos tarptautinių teisės aktų analizės pagrindu atskleisti teisės į mokslą sąvoką bei kolektyvo reikšmę efektyviam teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimui.
2. Atlikti tarptautinių ir Lietuvoje galiojusių bei galiojančių teisės aktų nuostatų analizę tautinių mažumų švietimo teisių apsaugos srityje bei išanalizuoti Patariamąjo komiteto praktiką teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimo kontekste ir aptarti jo teikiamų rekomendacijų įgyvendinimo problematiką.
3. Išanalizuoti tautinių mažumų kalbomis mokymą vykdančių mokyklų steigimo klausimus Lietuvoje.
4. Atliktos apklausos pagrindu analizuoti tautinių mažumų švietimo padėtį Vilniaus rajono gimnazijose, mokymą vykdančiose tautinių mažumų kalbomis.
5. Išanalizuoti Švietimo ir mokslo ministro įsakymo Nr. V-109 „Dėl Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“ įgyvendinimo problemas bei to pasekoje Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. priimtą sprendimą administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013 bei atskleisti jo įtaką tolimesniam tautinių mažumų švietimo teisių įgyvendinimui.

Tyrimo metodika. Magistro baigiamajame darbe naudojami šie tyrimo metodai: 1) aprašomasis – analitinis (šis tyrimo metodas naudojamas analizuojant teisės į mokslą, diskriminacijos draudimo ir lygybės sąvokas); 2) dokumentų analizės (metodas naudojamas analizuojant teisės į mokslą sąvoką, naudojant šį metodą analizuojama Lietuvos ir užsienio autorių mokslinė literatūra, moksliniai leidiniai, straipsniai, tarptautiniai bei Lietuvos Respublikos teisės aktai bei tarptautinių institucijų praktika užtikrinant teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimą); 3) lyginamasis (naudojamas siekiant palyginti skirtingus teisės aktus, tarptautinių institucijų praktiką analizuojant teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimą bei apklausoje dalyvavusių gimnazijų teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimo apimtį); 4) kritinės analizės (kritinės

analizės metodo pagalba bus atskleisti aptariamos teisės įgyvendinimo trūkumai ir pateikiamos esminės problemos, kurios kelia sunkumų efektyviam teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimui); 5) Ekspertų apklausos metodas (atliekant tyrimą buvo apklausti 3 gimnazijų mokymą vykdančių tautinių mažumų kalbomis, pedagogai, atliekant tyrimą buvo taikomas apklausos žodžiu tyrimo metodas. Interviu buvo atliekamas gimnazijose, apklausoje dalyvavusiems asmenims patogiu metu. Dviejų apklausoje dalyvavusių gimnazijų pedagogų vardai ir pavardės atskleidžiami, kitos apklausoje dalyvavusios pedagogės duomenys konfidencialūs ir neatskleistini. Apklausa atlikta siekiant identifikuoti problemas, su kuriomis susiduria tautinių mažumų kalbomis besimokantys moksleiviai, apklausa atlikta 2015 m. kovo mėn.

Tyrimo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, trys skyriai, išvados ir pasiūlymai, literatūros sąrašas, santrauka bei anotacija lietuvių ir anglų kalbomis. Pirmoje darbo dalyje analizuojamos tarptautinių ir Lietuvos Respublikos teisės aktų nuostatos teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimo kontekste, analizuojama Patariamojo komiteto praktika, pateikiant teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimo pagrindus, aptariama kolektyvo reikšmė minėtos teisės įgyvendinimui. Antrasis skyrius atskleis tautinių mažumų apsaugos mechanizmo įgyvendinimo specifiką ir tarptautinių institucijų praktiką bei jurisprudenciją užtikrinant teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimą. Atliktos apklausos rezultatai bus nagrinėjami antrame ir trečiame magistro baigiamojo darbo skyriuose. Trečiame skyriuje didžiausias dėmesys skiriamas Švietimo ir mokslo ministro įsakymo Nr. V-109 „Dėl Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“ teisinei analizei bei Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimui administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013, kuriuo buvo panaikintos aukščiau nurodytu Švietimo ir mokslo ministro įvestos lengvatos tautinių mažumų nariams laikant lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą, atskleidžiama lygybės ir diskriminacijos draudimo principų reikšmė užtikrinant tautinių mažumų švietimo teises ir analizuojamos Tautinių mažumų įstatymo projekto nuostatos.

Ginamieji teiginiai. Patariamojo komiteto kompetencija užtikrinant efektyvesnę tautinių mažumų teisių, įskaitant ir švietimo teises, įgyvendinimą, turėtų būti stiprinama suteikiant teisę taikyti sankcijas valstybėms, nevykdančioms Patariamojo komiteto priimtų rekomendacijų.

Skirtingas reguliavimas tautinių mažumų ir lietuviškų mokyklų mokiniams turėjo būti įvestas tik pagrindus jo reikalingumą išsamiau ir objektyviau tyrimu bei nustatčius kokio masto egzamino palengvinimas tautinių mažumų nariams būtų teisėtas, proporcingas ir netaptų diskriminaciniu lietuvių mokomąja kalba besimokančių mokinių atžvilgiu.

Teisės aktas, *in corpore* įtvirtinantis tautinių mažumų teises, sustiprintų nacionalinę teisinę bazę ir pagerintų teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje.

1. TEISĖS MOKYTIS MAŽUMOS KALBA TEISINIAI PAGRINDAI

Teisė į mokslą – žmogaus teisė, įtvirtinta tarptautinėse, regioninėse sutartyse bei nacionaliniuose valstybių teisės aktuose. Tai pamatinė žmogaus teisė, be kurios neįsivaizduojamas darnios visuomenės formavimasis. Teisė į mokslą prisideda prie tautinių mažumų kalbos, identiteto, kultūros, tapatumo išsaugojimo, todėl tautinių mažumų nariams ji yra ypatingos reikšmės. Siekiant išsiaiškinti teisės į mokslą svarbą tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims, šiame skyriuje bus analizuojami tarptautiniai bei Lietuvos Respublikos nacionaliniai teisės aktai ir atskleisti teisės mokytis mažumos kalba teisiniai pagrindai bei šios teisės įgyvendinimo sąlygos.

1.1 Teisės mokytis mažumos kalba teisiniai pagrindai tarptautinėje teisėje

Teisės į mokslą įgyvendinimas reiškia išmokyti jaunimą tapti nepriklausomais žmonėmis galinčiais pasirinkti ir laikytis savo interesų ir taip prisidėti prie gyvybingos visuomenės kūrimo¹⁶. Pažymėtina, kad švietimas prisideda prie taikos, stabilumo, saugumo ir gerovės išlaikymo visame pasaulyje. D. Wilson teigimu, švietimo tikslai žmogaus teisių modelyje taip pat reiškia ir subtilią pusiausvyrą tarp atskirų tapatybių ir socialinės sanglaudos¹⁷. Kalbinės mažumos yra neatsiejama švietimo sistemos dalis. Tai asmenų grupė, kurios kasdien vartojama kalba skiriasi nuo didžiosios dalies šalies gyventojų vartojamos kasdienės kalbos¹⁸. Mokslo svarba kiekvienam asmeniui, priklausančiam kalbinei mažumai yra ypatingos reikšmės. Visuotinai pripažįstama, kad tautinių mažumų kalbų apsauga yra glaudžiai susijusi su jų kultūra. Fernard de Varennes, vienas pagrindinių kalbinių teisių ekspertų aiškina, kad „kalbos svarba daugeliui tautinių mažumų kyla iš kalbos centriškumo, jų socialinio ir kultūrinio tapatumo“¹⁹. Kalba yra ne vien bendravimo priemonė, tačiau taip pat vienas svarbiausių asmens tapatybės elementų, išreiškiantis asmens kultūrinį identitetą. Be efektyvaus kalbinių teisių įgyvendinimo neįsivaizduojamas tautinių mažumų tapatumo išsaugojimas, todėl minėtos teisės įgyvendinimui turi būti skiriamas ypatingas dėmesys.

Siekiant visapusiškai išnagrinėti teisės į mokslą reikšmę teisės mokytis mažumos kalba kontekste, svarbu aptarti individualų ir kolektyvinį minėtos teisės įgyvendinimą ir individo bei

¹⁶ Packer J., The Content and Aim of Minority Education from the Perspective of the International Instruments. *International Journal of Minority and Group Rights*, Vol. 4, No. 2 (1996/7), p. 171.

¹⁷ Wilson. D, Education Rights of Persons Belonging to National Minorities. A critical evaluation of the first results of the monitoring of the Protection of National Minorities 1998-2003.(supra nore 11) p. 317-318.

¹⁸ Reeber, Christopher J. Linguistic Minorities and the Right to an Effective Education. *California Western International Law Journal*. 1972, p. 112.

¹⁹ De Varennes, F. Language, Minorities and Human Rights, 1996.p. 129, cituota iš Paz. M, The Failed Promise of Language Rights: A Critique of the International Language Rights Regime, 2013, p. 160.

kolektyvo reikšmę šios teisės įgyvendinimui. Pagrindų konvencijos 3 straipsnyje nurodyta, kad „Kiekvienas tautinei mažumai priklausantis asmuo turi teisę laisvai pasirinkti, ar su juo turi būti elgiamasi kaip su tautinei mažumai priklausančiu asmeniu, ar ne, ir dėl tokio savo pasirinkimo arba dėl naudojimosi su tokiu pasirinkimu susijusiomis teisėmis jis neturi atsidurti nepalankioje padėtyje“²⁰. To paties straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „Tautinėms mažumoms priklausantys asmenys gali naudotis teisėmis ir laisvėmis, numatytomis šios pagrindų Konvencijos principuose, atskirai arba kartu su kitais“²¹. Minėtas straipsnis leidžia daryti prielaidą, kad, jeigu tautinės mažumos narys išreiškia solidarumo jausmą priklausyti tautinei mažumai ir nori, kad su juo būtų elgiamasi kaip su tautinės mažumos nariu, jis turi teisę jam priklausančias teises įgyvendinti individualiai arba su kolektyvu. Pagrindų konvencija tik pavadinime nurodo tautinės mažumas kaip kolektyvą, o pačioje TMAPK teisės formuluojamos kaip individualios, kuriomis galima naudotis su kitais tam tikro kolektyvo nariais²². Atkreiptinas dėmesys ir į Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto²³ (toliau – TPPTP) nuostatas. TPPTP 27 straipsnyje numatyta, kad „Tose valstybėse, kur yra tautinių, religinių ir kalbinių mažumų, asmenims, priklausantiems tokioms mažumoms, negali būti atimta teisė drauge su kitais jų grupės nariais turėti savo kultūrą, išpažinti ir praktikuoti savo religiją ar vartoti gimtąją kalbą“²⁴. Pažymėtina, kad ir šis straipsnis suformuluotas kaip suteikiantis individualias, tačiau ne kolektyvines teises tautinių mažumų nariams. Bendrajame komentare Nr. 23²⁵ Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komitetas išaiškino, kad nors TPPTP 27 straipsnyje įtvirtintos teisės yra individualios, jos priklauso nuo tautinių mažumų gebėjimo išsaugoti savo kultūrą, kalbą, religiją, tačiau atkreiptinas dėmesys ir į pozityviuosius valstybės veiksmus, kurie yra būtini siekiant apsaugoti tautinių mažumų tapatybę ir jų teises puoselėjant savo kultūrą, kalbą, praktikuojant religiją bendruomenėje ir su kitais tautinių mažumų nariais²⁶. H. Cullen, nagrinėdamas tautinių mažumų švietimo teises taip pat kelia klausimą, turėtų būti jos individualios, ar kolektyvinės²⁷. „Jei tautinių mažumų švietimo teisės apibūdinamos kaip patenkančios po mažumų kultūrinėmis teisėmis, tokiu atveju neišvengiamai bus vertinamos kolektyvinių teisių aspektu, kadangi įgyvendinant teisę į švietimą tautinėms mažumoms suteikiama galimybė išsaugoti savo tapatumą, tačiau tuo atveju, jeigu tautinių mažumų švietimo teisės traktuojamos teisės į mokslą

²⁰ Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. Valstybės žinios. 2000, Nr. 20-497.

²¹ Ten pat.

²² Tautinės mažumos Lietuvoje. Virsmai ir atmintys., sud. Stepukonis A., Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014. p.25

²³ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

²⁴ Ten pat.

²⁵ Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto bendrasis komentaras „General Comment No. 23: The rights of minorities (Art. 27)“: 08/04/1994 ; <<http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom23.htm>>. [žiūrėta 2014-10-13].

²⁶ Ten pat.

²⁷ Cullen, H. Education rights or minority rights? International Journal of Law and the Family. 1993, p. 144.

aspektu, tada teisė į mokslą gali reikšti tik individualią teisę, nes švietimas reiškia kiekvieno klasėje esančio asmens patirtį²⁸. Remiantis tuo, kas išdėstyta, galima teigti, kad teisės į mokslą įgyvendinimas sunkiai įsivaizduojamas be kolektyvo – tam tikros individų grupės, kuri dalinasi savo žiniomis, kompetencijomis, kultūra, papročiais ir siekia panašių tikslų. Kaip matyti, nors tiek TMAPK, tiek TPPTP įtvirtintos teisės garantuojamos individui, jomis galima naudotis kolektyviai – su kitais bendruomenės nariais. Teisė į mokslą nėra išimtis, tačiau šiandieninėje visuomenėje nusistovėjusi kitokia praktika. Priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo įstaigose mokymas organizuojamas atskirose klasėse, kuriose paprastai mokosi ne vienas žmogus, o asmenų grupė, taigi kolektyvo svarba čia yra neginčijama. Pažymėtina, kad kolektyviniai santykiai skatina asmeninį tobulėjimą, lavina bendravimo įgūdžius, padeda greičiau integruotis į visuomenę, skatina tautų vienybę ir taip prisideda prie darnios visuomenės formavimosi. Kyla klausimas, ar teisės į mokslą įgyvendinimas bus efektyvus, jeigu nebus kolektyvo? Atrodytų, kad siekiant efektyviai įgyvendinti teisę į mokslą užtenka ir vieno individo. Individualiai besimokantis žmogus galėtų pasiekti tokių pačių rezultatų kaip ir priklausantis kolektyvui. Tačiau kolektyvo reikšmė teisės mokytis mažumos kalba kontekste yra kur kas didesnės reikšmės. Jei nebūtų kolektyvo, žmonių grupės, su kuria tautinės mažumos atstovas galėtų kalbėti gimtąja kalba, praktikuoti religiją, puoselėti kultūrą, papročius, siekis išsaugoti tapatybę ir identitetą būtų pasiektas daug sunkiau. Pažymėtina ir tai, kad mokymasis mažumos kalba arba mažumos kalbos kolektyviai gali būti įgyvendintas tuo atveju, jeigu atitinkamame regione yra pakankamas poreikis naudotis šia teise, t.y. konkrečioje šalies teritorijoje gyvena tam tikras, tarptautinius bei nacionalinius teisės aktų reikalavimus atitinkantis tautinių mažumų skaičius. Taigi, vieno asmens, efektyviam šios teisės užtikrinimui neužtektų. Pažymėtina, kad tuo atveju, jeigu konkrečiame regione, tautinių mažumų poreikis mokytis mažumos kalbos yra nepakankamas teisės į mokslą įgyvendinimui mažumos kalba, teisė mokytis mažumos kalba individualiai, siekiant išsaugoti savo kalbą, kultūrą bei identitetą būtų tinkamiausias problemos sprendimo būdas.

Pirmasis dokumentas Jungtinių Tautų lygiu įtvirtinęs teisę į mokslą yra 1948 m. priimta VŽTD²⁹. Deklaracija skelbia, kad „Kiekvienas turi teisę į mokslą“³⁰. Deklaracijos 26 straipsnis garantuoja nemokamą pradinį ir pagrindinį mokslą ir nustato, kad pradinis mokslas yra privalomas. Tuo tarpu profesinis mokymasis valstybėse turi būti visuotinai prieinamas, o aukštasis mokslas turi būti vienodai prieinamas visiems pagal kiekvieno sugebėjimus³¹. Be kita ko, 26 straipsnio 2 dalyje

²⁸ Cullen, H. Education rights or minority rights? *International Journal of Law and the Family*, 1993, p. 144.

²⁹ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

³⁰ Ten pat.

³¹ Ten pat.

numatyta, kad „Mokslas yra skirtas tam, kad visais atžvilgiais būtų ugdoma žmogaus asmenybė ir kad būtų didinama pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms“³². Mokslas turi skatinti visų tautų, rasinių arba religinių grupių savitarpio supratimą, pakantumą ir draugystę. Aptariamas straipsnis numato pirmumo teisę tėvams parinkti mokymą savo vaikams. Pažymėtina, kad VŽTD nėra nurodytos priemonės, kurių pagalba minėtų tikslų galima būtų pasiekti, tačiau nurodytas tikslas ir turinys, skatinantis visų tautų, rasinių arba religinių grupių savitarpio supratimą, pakantumą ir draugystę, o švietimo požiūris greičiau atspindi tarpkultūrinę, o ne kultūrinę tapatumo perspektyvą³³. Mokslo dėka stiprinami tarpkultūriniai santykiai, o tai prisideda prie pagarbos žmogaus teisėms, taikos ir saugumo palaikymo bei stiprinimo. Deklaracija, nors ir netapo privalomu dokumentu, tačiau turėjo nemažą įtaką tautinių mažumų švietimo teisių apsaugos srityje. Dokumente įtvirtintos deklaratyvaus pobūdžio nuostatos buvo perimtos, papildytos, įtvirtintos kituose dokumentuose ir tapo privalomą galią turinčiomis ir teisinius padarinius valstybėms sukeliančiomis nuostatomis.

Kiti svarbūs Jungtinių Tautų lygiu tautinių mažumų teises įtvirtinantys dokumentai – 1996 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas³⁴ (toliau – TESKTP) bei TPPTP. Tautinių mažumų teisių įgyvendinimui, tame tarpe ir teisės mokytis mažumos kalba užtikrinimui svarbiausias TPPTP 27 straipsnis, kuriuo tautinėms mažumoms suteikiama teisė vartoti savo gimtąją kalbą. Gimtosios kalbos vartojimas čia gali būti suprantamas keliuose kontekstuose – gimtosios kalbos vartojimas privačiame ir viešame gyvenime. G. Pentassuglia nagrinėdamas tautinių mažumų teises nurodo, kad TPPTP 27 straipsnyje įtvirtintas švietimas bei kalbos vartojimas gali būti identifikuojama kaip pagrindinė pozityviosios apsaugos sritis³⁵. TESKTP Tautinių mažumų švietimo teisių apsaugos kontekste svarbus tuo, kad valstybės, Pakto dalyvės, įsipareigoja užtikrinti, kad minėtame Pakte įtvirtintos teisės bus įgyvendinamos be jokio diskriminavimo dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių arba kokių nors kitų įsitikinimų, tautybės ar socialinės kilmės, turtinės padėties, gimimo ar dėl kokio nors kito požymio³⁶. Ši nuostata, įgyvendinant tautinių mažumų švietimą yra be galo svarbi, kadangi įpareigoja valstybes užtikrinti Pakte išdėstytas teises visiems asmenims vienodai, be jokios diskriminacijos. Teisė į mokslą reglamentuota Pakto 13 straipsnyje, kuris numato, kad „Valstybės, šio Pakto Šalys, pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę į mokslą. Jos sutaria, jog švietimo tikslas – siekti, kad žmogaus asmenybė

³² Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

³³ Thornberry P., Gibbons D. Education and Minority Rights: A short Survey of International Standards. International Journal on Minority and Group Rights. p. 118.

³⁴ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.

³⁵ G. Pentassuglia., On the Models of Minority Rights Supervision in Europe and How They Affect a Changing Concept of Sovereignty.,. Minority Issues 29 2001-2002 prieiga per HeinOnline. p. 118.

³⁶ Ten pat.

visapusiškai vystytusi ir suvoktą savo orumą, taip pat didinti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms. Jos taip pat sutaria, kad išsimokslinimas turi suteikti visiems žmonėms galimybę tapti naudingais laisvos visuomenės dalyviais, padėti ugdyti savitarpio supratimą, pakantumą ir draugystę tarp visų tautų, visų rasinių, etninių bei religinių grupių ir prisidėti prie Jungtinių Tautų vykdomos taikos palaikymo veiklos plėtojimo³⁷. Atkreiptinas dėmesys, kad TESKTP įtvirtintos teisės yra programinio pobūdžio, todėl turi būti įgyvendinamos palaipsniui, atsižvelgiant į valstybės padėtį bei finansinius išteklius. Pažymėtina, kad tiek TPPTP, tiek TESKTP tautinėms mažumoms priklausančių kalbinių teisių turinį, tame tarpe ir švietimo teises, daktaro disertacijoje išsamiai atskleidė socialinių mokslų daktarė Aistė Račkauskaitė – Burneikienė, todėl šiame darbe didesnis dėmesys tam nebus skiriamas.

Svarbų vaidmenį švietimo sistemoje užima 1960 m. UNESCO Generalinės konferencijos priimta Konvencija prieš diskriminaciją švietimo srityje³⁸ (toliau – Konvencija). Tai pirmoji tarptautinė Konvencija, apėmusi tokius sudėtingus švietimo, lygybės ir diskriminacijos draudimo klausimus. Nors ši Konvencija nėra skirta tiesiogiai tautinių mažumų teisių apsaugai, tačiau teisė į mokslą čia užtikrinama draudžiant bet kokią išskyrimą, išimtį, apribojimą ar pirmenybės teikimą, pagrįstą rase, odos spalva, lytimi, kalba, religija, politine ar kitokia nuomone, nacionaline ar socialine kilme, ekonominėmis sąlygomis arba gimimu³⁹. UNESCO konvencija yra pirmasis tarptautinis teisiškai privalomas dokumentas, kuriame *expressis verbis* įtvirtintos nuostatos, garantuojančios teisę į mokslą asmenims, priklausantiems ir tautinėms mažumoms bei tobulinamas požiūris, kuris buvo pritaikytas prie tautinių mažumų poreikių⁴⁰. Konvencija prieš diskriminaciją švietimo srityje apima visas svarbiausias temas, įgyvendinant tautinių mažumų švietimo teises. Pirmiausia, pabrėžiama nediskriminavimo principo svarba tautinių mažumų švietimo kontekste, ypatingas dėmesys skiriamas tautinių mažumų mokyklų klausimams, lygioms švietimo galimybėms, veiksmingai prieigai prie švietimo ir kitiems švietimo klausimams, o pagrindiniai principai, įtvirtinti minėtoje Konvencijoje, kurių pagalba siekiama garantuoti švietimą visiems, yra nediskriminavimo ir lygybės⁴¹. Konvencijos pirmasis straipsnis draudžia bet kokią diskriminaciją, kuri reiškia „kokį nors išskyrimą, apribojimą, išimčių darymą arba pirmenybės teikimą, pagrįstus

³⁷ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.

³⁸ UNESCO konvencija prieš diskriminaciją švietimo srityje
[Žiūrėta 2014-10 -14]

<http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=12949%26URL_DO=DO_TOPIC%26URL_SECTION=201.html#STATE_PARTIES>.

³⁹ Wisthaler V., The Right to Education for Minorities: An Overview on Existing Recommendations from The Hague to Geneva., Minority Issues 2009., p. 128.

⁴⁰ Ten pat.

⁴¹ UNESCO konvencijos prieš diskriminaciją švietimo srityje komentaras [žiūrėta 2014-12-01]
<<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001412/141286e.pdf>>.

rase, odos spalva, lytimi, kalba, religija, politiniais ar kitokiais įsitikinimais, nacionaline arba socialine kilme, ekonomine padėtimi arba kilme, kurių tikslas arba padarinys yra panaikinti ar varžyti lygų elgesį švietimo srityje, o ypač: atimti iš kokio nors asmens arba asmenų grupės priėjimą prie kokio nors tipo arba lygio švietimo <...>⁴². Konvencijos 1 straipsnio antroje dalyje nurodyta, kad švietimo sąvoka nusako visus švietimo tipus, lygius ir apima priėjimą prie mokymo, nusako švietimo lygį ir kokybę bei sąlygas, kuriomis jis teikiamas⁴³. Atkreiptinas dėmesys, kad Konvencijos 2 straipsnio b dalyje, kuri taip pat svarbi tautinių mažumų švietimo teisių apsaugai, nurodoma, kad steigimas arba išlaikymas atskirų švietimo sistemų dėl religinių arba kalbinių priežasčių nereiškia diskriminacijos⁴⁴. Taigi, tautinių mažumų mokyklų steigimas neturėtų būti traktuojamas kaip diskriminuojantis daugumos narius, jeigu jos steigiamos laikantis anksčiau minėtų tikslų. Pažymėtina, kad be diskriminacijos draudimo principo, Konvencijoje taip pat veikia ir lygių galimybių švietimo srityje principas, kuris yra pamatinis principas, atsispindintis visose Jungtinių Tautų žmogaus teisių apsaugos konvencijose, šio principo svarbą pripažįsta Žmogaus teisių komisija, Žmogaus teisių taryba, ypatingas dėmesys šiam principui skiriamas Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimtose rezoliucijose⁴⁵. Pažymėtina, kad Konvencijos 4 straipsnis numato, kad valstybės, prisijungusios prie Konvencijos, įsipareigoja formuoti ir plėtoti nacionalinę politiką, kuri sieks skatinti lygias galimybes švietime⁴⁶. Taigi, UNESCO konvencija siekia ne tik panaikinti diskriminaciją švietime, bet ir nustato valstybėms pareigą imtis pozityvių veiksmų, skatinat ir plėtojant lygias galimybes šioje srityje. Konvencijoje, tautinių mažumų švietimo klausimas yra aptariamas 5 straipsnyje⁴⁷, kuris sukuria tiesioginius įsipareigojimus Konvenciją

⁴² Mažumų teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Mališauskas, R. (sud.). Vilnius: Valstybinis nacionalinių tyrimų centras, 1996, p. 22.

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ P. Thornberry & D. Gibbons, Education and Minority Rights: A Short Survey of International Standards, 5 Int. J. Gr. R 134 (1997). p. 54.

⁴⁵ Kishore, S. UNESCO's Convention against Discrimination in Education (1960): Key Pillar of Education for All., 2008. p. 71.

⁴⁶ Mažumų teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Mališauskas, R. (sud.). Vilnius: Valstybinis nacionalinių tyrimų centras, 1996, p. 64.

⁴⁷ Konvencijos 5 straipsnis numato, kad „Valstybės, šios Konvencijos dalyvės, susitaria, kad švietimas turi būti nukreiptas visapusiškai plėtoti žmogaus asmenybę ir stiprinti pagarbą pagrindinėms žmogaus teisėms ir laisvėms; jis turi skatinti supratimą, pakantumą ir draugystę tarp tautų, rasinių arba religinių grupių, ir remti Jungtinių Tautų veiksmus taikai palaikyti;

- a) Svarbiausia yra gerbti tėvų ir, kur reikia, teisėtų globėjų laisvę pirmiausiai parinkti savo vaikams kitas įstaigas, negu tos, kurias išlaiko valstybės valdžia, tačiau atitinkančias minimalų švietimo lygį, kokį gali nustatyti arba patvirtinti kompetentinga valdžia, ir, antra, užtikrinti pagal valstybės taikomų įstatymų procedūrą vaikų religinį ir dorovinį auklėjimą pagal jų pačių įsitikinimus; ir joks asmuo arba asmenų grupė neturėtų būti verčiamas gauti religinį mokymą, nesuderinamą su jo arba jos arba jų įsitikinimais;
- b) Svarbiausia yra pripažinti tautinių mažumų narių teisę atlikti savo pačių švietimo tikslus, taip pat mokyklų išlaikymą, ir, priklausomai nuo kiekvienos valstybės švietimo politikos, vartoti savo pačių kalbą arba mokytis jos su sąlyga, jog: 1) šia teise nebuvo naudojama taip, kad ji neleistų šių mažumų nariams suprasti visos visuomenės kultūros ir kalbos ir dalyvauti jos veikloje, arba kad ji pakenktų nacionaliniam suverenitetui;

ratifikavusioms valstybėms. Konvencijos 5 straipsnio 1 dalis pakartoja VŽTD 26 straipsnio 2 dalyje numatytus tikslus – supratimo, pakantumo ir draugystės tarp tautų, rasinių arba religinių grupių skatinimą. Tai parodo Deklaracijos svarbą ir įtaką tautinių mažumų teisių apsaugos plėtrai. Pažymėtina ir tai, kad aptariamas straipsnis įtvirtina tėvų teisę pasirinkti mokymosi įstaigas savo vaikams. Tėvams, palikus pasirinkimo laisvę ir suteikus galimybę pasirinkti mokymą vaikams gimtąja kalba, sukuriama prielaidos išsaugoti bei puoselėti tautinių mažumų kalbines teises, jų kultūrą, tradicijas, papročius ir galiausiai prisideda prie identiteto išsaugojimo. Galimybė tautinėms mažumoms nuo pat vaikystės mokytis mažumos kalba arba mažumos kalbos sukuria prielaidas išvengti nepatogumų, su kuriais gali susidurti tautinėms mažumoms priklausantys vaikai, atėję mokytis į valstybines mokyklas, tačiau tuo pačiu tai gali sukelti didelių problemų. Vaikui, nuo pat vaikystės mokantis mažumos kalba, gali kilti sunkumų integruojantis į visuomenę, įsidarbinant, studijuojant aukštojoje mokykloje, kadangi nepakankamas valstybinės kalbos mokėjimas gali sukelti rimtų problemų. Atsižvelgiant į tai, Konvencijoje nurodyta, kad mokymasis mažumos kalba neturi neleisti mažumų nariams suprasti visos visuomenės kultūros ir kalbos bei dalyvauti jos veikloje⁴⁸.

Europos Tarybos lygiu didelę reikšmę plėtojant mažumų kalbines teises turi 1992 m. Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartija⁴⁹ (toliau – Chartija). Bene svarbiausias yra Chartijos 8 straipsnis, kuris reglamentuoja švietimo klausimus. „Atkreiptinas dėmesys, kad Chartija siekiama apsaugoti ir remti regioninių ir mažumos kalbas, tačiau ne kalbines mažumas“⁵⁰. Minėta Chartija nesuteikia individualių ar kolektyvinių teisių asmenims, vartojantiems tautinių mažumų kalbą⁵¹. Nepaisant to, kad Chartija nesuteikia individualių ir kolektyvinių teisių, tačiau ji praktiškai sukūrė teises normas, kurios veikia kaip individualios ir kolektyvinės teisės ir kurios suteikia teisę mažumų kalbomis kalbantiems asmenims reikalauti gauti išsimokslinimą mažumos kalbomis, vartoti kalbą administracinėse valdžios institucijose, turėti radiją ir televiziją tautinės mažumos kalba⁵². Šia Chartija tautinėms mažumoms garantuojamos švietimo teisės sudaro prielaidą mokytis mažumos kalba visuose švietimo lygiuose – pradedant ikimokykliniu ir baigiant suaugusiųjų

2) švietimo lygis nebus žemesnis už kompetentingos valdžios išdėstytą arba patvirtintą bendrąjį lygį; ir 3) tokių mokyklų lankomumas nebus privalomas“.

⁴⁸ Mažumų teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Mališauskas, R. (sud.). Vilnius: Valstybinis nacionalinių tyrimų centras, 1996, p. 65.

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartijos aiškinamasis pranešimas [žiūrėta 2015-02-01] <https://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Explreport_lt.pdf> .

⁵¹ Stobart, M. Deputy Director of Education, Culture and Sport, Council of Europe. The Importance of Minority Education Rights in the New Europe. p. 159.

⁵² Oeter, S. Introduction - Minority Language Policy: Theory and Practice., Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, Vol. 6, Issue 2 (2007), p. 3.

švietimu. Kaip apibrėžta Chartijos 1 straipsnyje, „regioninės, arba mažumų kalbos – tai kalbos, kurios tradiciškai vartojamos tam tikroje valstybės teritorijoje tos valstybės piliečių, kurių yra mažiau nei kitų tos valstybės gyventojų ir skiriasi nuo oficialios tos valstybės kalbos ir nėra tos valstybės oficialios kalbos dialektas nei migrantų kalba“⁵³. Pažymėtina tai, kad nepaisant mažumos kalbos vartojimo, asmenys, priklausantys tautinei mažumai turi mokėti ir oficialią valstybės, kurioje gyvena, kalbą ir negali menkinti jos.

1995 m. Pagrindų konvencija yra esminis dokumentas, įtvirtinantis plačias švietimo teises asmenims, priklausantiems tautinėms mažumoms. Pagrindų konvencija nėra tiesioginio taikymo teisės aktas. „Jos tikslas yra nustatyti teisinius principus, kuriuos valstybės narės įsipareigoja gerbti siekiant užtikrinti tautinių mažumų apsaugą“⁵⁴. Pagrindų konvencijoje numatyti pagrindiniai tautinių mažumų apsaugos principai, tačiau pačioms valstybėms narėms paliekama diskrecijos laisvė įgyvendinant juos, t.y. kiekviena valstybė pagal poreikį, galimybes bei finansinius išteklius gali pasirinkti koku būdu ir kokia apimtimi įgyvendins Pagrindų konvencijos nuostatas, suteikiančias apsaugą tautinėms mažumoms. Teisė mokytis mažumos kalba Pagrindų konvencijoje įtvirtinta 12 bei 14 straipsniuose. 12 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad „šalys įsipareigoja sudaryti vienodas galimybes tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims įgyti visų lygių išsilavinimą“⁵⁵. Tuo tarpu 14 straipsnyje nurodyta, kad „šalys įsipareigoja pripažinti kiekvieno tautinei mažumai priklausančio asmens teisę mokytis savo mažumos kalbos“⁵⁶. To paties straipsnio antra dalis numato, kad „šalys tose teritorijose, kuriose tradiciškai arba gausiai gyvena tautinėms mažumoms priklausantys asmenys, jei yra pakankamas poreikis, savo švietimo sistemose stengiasi kiek įmanoma užtikrinti, kad mažumoms priklausantys asmenys turėtų reikiamas galimybes mokytis tos mažumos kalbos arba mokytis ta kalba“⁵⁷. Pažymėtina, kad teisė mokytis mažumos kalba gali būti įgyvendinama dvejopai: mokantis mažumos kalbos arba mokantis ta kalba. Šios priemonės yra alternatyvios, tačiau gali būti tarpusavyje suderinamos, o dvikalbio mokymo naudojimas gali padėti pasiekti minėtą tikslą. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos švietimo teisių komentare pažymima, kad ši nuostata turi būti taikoma ir ikimokykliniam ugdymui⁵⁸. Aptariamame švietimo teisių komentare, be kita ko, nurodyta, kad valstybėse narėse

⁵³ Mažumų teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Mališauskas, R. (sud.). Vilnius: Valstybinis nacionalinių tyrimų centras, 1996, p. 122.

⁵⁴ D. Wilson., Education Rights of Persons Belonging to National Minorities., a critical evaluation of the first results of the monitoring of the Framework Convention for the Protection of National Minorities 1998-2003. p. 316.

⁵⁵ Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. Valstybės žinios. 2000, Nr. 20-497.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Ten pat.

⁵⁸ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection on National Minorities, Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities [žiūrėta 2014-10-16] <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/pdf_commentaryeducation_en.pdf>.

veikiančios švietimo institucijos turi būti prieinamos, o švietimo prieinamumas turi atitikti tris aspektus: ekonominį, nediskriminavimo, taip pat švietimas turi būti fiziškai prieinamas (teritorijose, kuriose tradiciškai arba gausiai gyvena tautinės mažumos, be kita ko, asmenims turi būti suteikta transportavimo paslauga)⁵⁹. Remiantis Pagrindų konvencija, pradinis ugdymas turi būti nemokamas visiems. Pažymėtina, kad šiuo atveju svarbų vaidmenį užima socialinės, kultūrinės ir ekonominės teisės įtvirtinanti Europos socialinė chartija (Pataisyta)⁶⁰ garantuojanti teisę į nemokamą mokslą. Šia teise gali naudotis kiekvienas atitinkamoje šalyje reziduojantis asmuo, tame tarpe ir tautinių mažumų atstovai. Minimios Europos socialinės chartijos 17 straipsnyje numatyta, kad „siekdamos užtikrinti, kad būtų veiksmingai įgyvendinta vaikų ir paauglių teisė augti aplinkoje, kuri skatina visapusišką jų asmenybės ir fizinių bei protinių galių vystymąsi, Šalys įsipareigoja <....> suteikti vaikams ir paaugliams nemokamą pradinį bei vidurinį išsilavinimą ir skatinti juos tvarkingai lankyti mokyklą“⁶¹. Papildomai pažymėtina, kad tautinėms mažumoms turi būti sudaryta aiški mokymo programa, jos forma, turinys bei mokymo metodai, visa informacija turi būti prieinama ir lengvai pasiekama tiek mokiniams, tiek jų tėvams⁶².

Pagrindų konvencijos 24 straipsnyje numatyta, kad „Europos Tarybos Ministrų komitetas stebi, kaip Susitariančiosios Šalys įgyvendina šią pagrindų Konvenciją“⁶³. Tuo tarpu 26 straipsnyje numatyta, kad „vertinti priemonių, kurių Šalys imasi šios pagrindų Konvencijos principams įgyvendinti, tinkamumą Ministrų komitetui padeda Patariamasis komitetas, kurio nariai turi pripažintą patirtį tautinių mažumų apsaugos srityje“⁶⁴. Kaip matyti iš Pagrindų konvencijos nuostatų, Patariamajam komitetui suteikti įgaliojimai vertinti valstybių, Pagrindų konvencijos dalyvių, nacionalinės teisės atitiktį Konvencijai. Siekiant išsamiau atskleisti teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimo turinį, tikslinga atskleisti pagrindus, kuriems esant, tautinių mažumų nariai gali naudotis minėta teise, o minėti pagrindai bus atskleisti nagrinėjant Patariamąjo komiteto praktiką. Pirmoji sąlyga, kuri turi būti išpildyta norint mokytis mažumos kalba arba mažumos kalbos yra tradicinis arba gausus gyvenimo būdas, kuris reiškia, kad asmenys, priklausantys tautinėms mažumoms nebūtinai turi gyventi tradiciškai tautinių mažumų apgyvendintose teritorijose

⁵⁹ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection on National Minorities, Comentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities [žiūrėta 2014-10-16] <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/pdf_commentaryeducation_en.pdf>.

⁶⁰ Europos socialinė chartija (pataisyta). Valstybės žinios. 2001.Nr. 49-1704.

⁶¹ Ten pat.

⁶² Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection on National Minorities, Comentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities, [žiūrėta 2014-10-16] <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/pdf_commentaryeducation_en.pdf>.

⁶³ Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. Valstybės žinios. 2000, Nr. 20-497.

⁶⁴ Ten pat.

ir, kad, tautinėms mažumoms gali priklausyti asmenų grupės, kurios neturi teritorinės „tėvynės“⁶⁵. Patariamasis komitetas teikdamas rekomendacijas Danijai nurodė, kad „atsižvelgiant į romų istorinį buvimą Danijoje, asmenys priklausantys romų bendruomenei negali būti *a priori* pašalinti iš Pagrindų konvencijos taikymo srities“⁶⁶. Patariamasis komitetas minėta nuostata nurodė, kad ne tik gausus, bet ir tradicinis gyvenimo būdas yra sąlyga, kuriai esant, tautinėms mažumoms priklausantys asmenys gali naudotis Pagrindų konvencijoje garantuojamomis teisėmis. Be kita ko, tautinėmis mažumomis laikomi ir asmenys, kurie sudaro mažumą reziduojančioje valstybėje, tačiau sudarytų daugumą savo gimtosios kalbos šalyje⁶⁷. Pakankamo poreikio kriterijus taip pat yra vertinamojo pobūdžio ir turi būti vertinamas atsižvelgiant į kiekvienos valstybės, Pagrindų konvencijos dalyvės, situaciją. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos švietimo komentare nurodyta, kad Pagrindų konvencijos tekste sąmoningai susilaikoma nuo „pakankamo poreikio“ apibrėžimo, paliekant šią nuostatą lanksčia ir leidžiant pačioms valstybėms, Pagrindų konvencijos dalyvėms, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes šalyje, nustatyti minėtos nuostatos įgyvendinimo kriterijus⁶⁸. Siekdamas nustatyti pakankamo poreikio kriterijų, Patariamasis komitetas rekomenduoja valdžios institucijoms bendradarbiauti su tautinių mažumų bendrijomis, analizuoti esamus tautinių mažumų poreikius, nepamirštant ir mažesnių, tautinių mažumų narių grupių⁶⁹. Patariamasis komitetas vertindamas Bosnijos ir Hercegovinos ataskaitas yra nurodęs, kad neatsižvelgiant į mokinių, priklausančių tautinėms mažumoms, skaičių, valstybei kyla prievolė steigti papildomas klases, jeigu tautinių mažumų mokinių tėvai to reikalauja, tačiau laikantis bendrųjų švietimą reglamentuojančių teisės aktų nuostatų⁷⁰. Vertindamas Albanijos ataskaitas apie Pagrindų konvencijos įgyvendinimą, Patariamasis komitetas pažymėjo, kad nepriklausomai nuo to, jog tautinėmis mažumomis pripažįstamos visoje šalies teritorijoje gyvenančios tautinės mažumos, be jokios nuorodos į geografinius kriterijus, šalis susiduria su problemomis įgyvendindama Pagrindų konvencijos 14 straipsnį⁷¹, kadangi „tikslios statistinės informacijos apie tautines mažumas trūkumas sukelia sunkumus aiškinantis „teritorijas, kuriose tradiciškai arba gausiai gyvena tautinėms mažumoms priklausantys asmenys“ (Pagrindų konvencijos 14 straipsnio 2

⁶⁵ Wheatley. S., *Democracy, Minorities and International Law.*, Cambridge studies in international and comparative law., 2005. p. 51.

⁶⁶ Advisory Committee. Opinion on Denmark 31, March 2011 ACFC/INF/OPI(2002)008, 22 paragrafas, cituota iš Wheatley. S., *Democracy, Minorities and International Law.*, Cambridge studies in international and comparative law., 2005. p. 52.

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Advisory Committee. Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg, 2 March 2006, ACFC/25DOC(2006)002, p. 24.

⁶⁹ Advisory Committee. Opinion on Armenia 14, October 2010 ACFC/OP/III(2010)006, 107 paragrafas.

⁷⁰ Advisory Committee. Third Opinion on Bosnia and Herzegovina 7 March 2013 ACFC/OP/III(2013)003 140 paragrafas.

⁷¹ Advisory Committee. Opinion on Albania 12, September 2002 ACFC/INF/OP/I(2003)004, 24 paragrafas.

dalį)⁷². Atsižvelgiant į tai, Patariamasis komitetas vertindamas pirmąją Albanijos ataskaitą ragino valdžios institucijas ištirti tautinių mažumų mokyklų steigimo poreikius, atsižvelgiant į Pagrindų konvencijos 14 straipsnio reikalavimus, ir, kad valdžios institucijos turėtų stengtis užtikrinti, kad asmenys, priklausantys tautinėms mažumoms turėtų tinkamas galimybes mokytis tautinių mažumų kalbomis ne tik apgyvendintose „mažumų zonose“ bet ir už jos ribų⁷³. Vertindamas antrąją Albanijos ataskaitą, Patariamasis komitetas atkreipė dėmesį, kad šalyje gyvenančios tautinės mažumos teikė prašymus dėl tautinių mažumų mokyklų atidarymo, tačiau į jų prašymus atsižvelgta nebuvo, be to, Patariamasis komitetas pažymėjo, kad tautinių mažumų mokyklų atidarymui keliami pernelyg griežti reikalavimai – klasės tautinių mažumų kalbomis gali būti atidaromos, jeigu to reikalauja 23 mokiniai (lyginant su 32 mokinių skaičiumi, kai norima steigti valstybinės kalbos klases)⁷⁴. Patariamasis komitetas tokią praktiką vertina neigiamai, kadangi toks kriterijus yra per aukštas ir dažnai nėra surenkamas pakankamas prašymų skaičius. Atsižvelgiant į tai, Patariamasis komitetas prašo valdžios institucijų lanksčiai taikyti minėtus kriterijus ir supaprastinti sistemą, kad mokytis mažumos kalba galėtų kiekvienas suinteresuotas asmuo ir, kad mokymasis mažumos kalba užtikrintų realų poreikį šalyje. Tuo tarpu vertindamas trečiąją Albanijos ataskaitą, Patariamasis komitetas pažymėjo, kad romų tautinių mažumų nariai turi teisę mokytis mažumos kalba, jeigu tokį pageidavimą išreiškia mažiausiai 13 vaikų tėvų, tačiau apgailestauja, kad dar nebuvo galimybės pasinaudoti šia teise dėl kvalifikuotų pedagogų ir mokymo programų stokos, be to, nėra jokių vadovėlių ir kitos mokomosios medžiagos romų kalba⁷⁵. Vertindamas Norvegijos padėtį Patariamasis komitetas su džiaugsmu pastebi, kad vadovaujantis Norvegijos Švietimo įstatymo nuostatomis, ne mažesnis kaip 3 mokinių skaičius yra pakankamas, kad kven – suomių kilmės mokiniai, lankantys pradinės ar vidurinės mokyklas Tromso ir Finmarko miestuose, gautų mokymą suomių kalba ir tai laiko svarbiu žingsniu įgyvendinant Pagrindų konvencijos 14 straipsnį⁷⁶. Nepaisant to, Patariamasis komitetas pastebi, kad teisės aktų nuostata, nurodanti, kad mokymą mažumos kalba gali gauti tik kven – suomių kilmės mokiniai, apriboja galimybes pasinaudoti teise mokytis mažumos kalba kitiems tautinių mažumų nariams⁷⁷. Atsižvelgiant į tai, kad Norvegijos įstatymai teisę mokytis mažumos kalbomis garantuoja tik samių ir kven – suomių kilmės tautinių mažumų mokiniams, Patariamasis komitetas ragina valdžios institucijas išnagrinėti kitų tautinių mažumų poreikius ir, jeigu reikia, gerinti teisinę bei praktinę teisę mokytis mažumos kalba

⁷² Advisory Committee. Opinion on Albania 12, September 2002 ACFC/INF/OP/I(2003)004, 24 paragrafas.

⁷³ Ten pat.

⁷⁴ Advisory Committee. Second Opinion on Albania 29, May 2008 ACFC/OP/II(2008)003 81 paragrafas.

⁷⁵ Advisory Committee. Third Opinion on Albania 23, November 2011 ACFC/OP/III(2011)009 164, 165 paragrafai.

⁷⁶ Advisory Committee. Opinion on Norway 12, September 2002 ACFC/INF/OP/I(2003)003 58 paragrafas.

⁷⁷ Ten pat.

įgyvendinimo bazę⁷⁸. Vertindamas Švedijos patirtį, Patariamasis komitetas sveikintiną laiko nuostatą, kuri palengvina mokymą tautinių mažumų, suomių ir jidiš, kalbomis, t.y. panaikinamas minimalus tautinių mažumų kalbos mokymui reikalingas 5 mokinių skaičius, nenumatant jokio skaitmeninio reikalavimo⁷⁹. Nepaisant to, Patariamasis komitetas rekomenduoja Švedijos valdžios institucijoms nustatyti mechanizmus, kurie suteiktų efektyvų Pagrindų konvencijos 14 straipsnio įgyvendinimo mechanizmą ir būtų taikomas visais lygmenimis Švedijoje bei skatina konsultavimąsi su samių atstovais, siekiant užtikrinti, kad mokymas samių kalbomis visiškai atitiktų realų jo poreikį⁸⁰. Patariamasis komitetas teigiamai vertino Armėnijos praktiką, 30 mokinių skaičių, norint atidaryti klases tautinių mažumų kalbomis, sumažinant iki 5 – 7 mokinių tose teritorijose, kur yra pakankamas poreikis mokytis tautinių mažumų kalbomis, ypač kaimo vietovėse⁸¹. Patariamasis komitetas atkreipia dėmesį, kad vertinant ar yra pakankamas poreikis pagal Pagrindų konvencijos 14 straipsnio 2 dalies nuostatas, valdžios institucijos turėtų atidžiai apsvarstyti tautinių mažumų poreikius, be kita ko, pažymėdamas, kad tautinių mažumų kalbų mokymas tradiciškai gausiai apgyvendintose teritorijose ne tik išsaugo šias kalbas, tačiau prisideda prie tautinių mažumų kultūros paveldo išsaugojimo⁸². Vertindamas Serbijos ataskaitas apie Pagrindų konvencijos įgyvendinimą, Patariamasis komitetas pažymėjo, kad Švietimo įstatymo 11 straipsnio 2 dalis numato mokymą mažumos kalba administraciniuose vienetuose, kuriuose tautinės mažumos sudaro daugumą ar didžiąją dalį gyventojų, nepateikiant aiškių kriterijų, pagal kuriuos šios nuostatos būtų įgyvendinamos, dėl to, Patariamasis komitetas mano, kad būtina nustatyti tolimesnes šios nuostatos taikymo gaires ir įvesti teisinio aiškumo įgyvendinant minėtas nuostatas⁸³. Pažymėtina, kad teisė mokytis mažumos kalba gali būti įgyvendinama, jeigu to reikalauja 15 mokinių, tačiau Patariamasis komitetas su pasitenkinimu pastebėjo, kad šia teise Serbijoje gali naudotis ir mažesnis moksleivių skaičius⁸⁴. Nepaisant to, Patariamasis komitetas valdžios institucijoms rekomendavo skatinti lankstesnį požiūrį, atidarant tautinių mažumų klases, siekiant patenkinti realius, tautinių mažumų narių poreikius, o bendradarbiavimą su tautinių mažumų atstovais numatė kaip būtiną priemonę, siekiant gerinti teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimą⁸⁵. Vertindamas Slovakijos padėtį įgyvendinant tautinių mažumų kalbines teises, Patariamasis komitetas pažymėjo, kad Slovakijoje

⁷⁸ Advisory Committee. Opinion on Norway 12, September 2002 ACFC/INF/OP/I(2003)003 58 paragrafas.

⁷⁹ Advisory Committee. Third Opinion on Sweden 23, May 2012 ACFC/OP/III(2012)004, 124 paragrafas.

⁸⁰ Ten pat, 146 paragrafas.

⁸¹ Advisory Committee. Opinion on Armenia 12, May 2006 ACFC/OP/II(2006)005, 113 paragrafas.

⁸² Advisory Committee. Second Opinion on Bosnia and Herzegovina 9 October 2008 ACFC/OP/II(2008)005 187 paragrafas.

⁸³ Advisory Committee. Opinion on Serbia and Montenegro 27, November 2003 ACFC/INF/OP/I(2004)002 99 paragrafas.

⁸⁴ Advisory Committee. Second Opinion on Serbia and Montenegro 25, June 2009 ACFC/OP/II(2009)001 221 paragrafas.

⁸⁵ Ten pat, 226, 227 paragrafai.

galiojantis 2009 m. Valstybinės kalbos įstatymas bei 1999 m. Įstatymas dėl tautinių mažumų kalbų vartojimo yra labai svarbūs siekiant išlaikyti tinkamą pusiausvyrą tarp valstybinės ir mažumos kalbos vartojimo privačiame bei viešame gyvenime, taip užtikrinant Pagrindų konvencijos įgyvendinimą⁸⁶. Įstatymas dėl tautinių mažumų kalbų vartojimo, minėtų kalbų vartojimą garantuoja savivaldybėse, kuriose 20 proc. ar daugiau gyventojų priklauso tautinėms mažumoms, tačiau Patariamasis komitetas pastebi, kad valdžios institucijos turėtų lanksčiai taikyti minėtą kriterijų, atsižvelgiant į konkrečią teritorijos, kurioje gyvena tautinės mažumos, padėtį, tautinių mažumų poreikius bei reikalavimus⁸⁷. Patariamasis komitetas su pasitenkinimu pastebi, kad vengrų ir italų tautinėms mažumoms sudarytos tinkamos sąlygos mokytis tautinių mažumų kalbomis, o tai įgyvendinama per dvikalbio mokymo sistemą, tuose regionuose, kurie yra gausiai apgyvendinti tautinių mažumų narių, o italų ir vengrų tautinės mažumos mokytis tautinių mažumų kalbų gali už „etniškai mišrių regionų“ įsteigtose klasėse, su minimaliu, 5 mokinių skaičiumi⁸⁸. Vertindamas Nyderlandų padėtį Patariamasis komitetas atkreipė dėmesį į fryzų mažumų reiškiamus nuogastavimus dėl mokymosi tautinių mažumų kalbomis. Fryzų tautinėms mažumoms priklausantys asmenys nurodė, kad paklausa mokytis tautinių mažumų kalbomis viršija pasiūlą, kadangi dauguma trikalbių mokyklų yra mažos ir įsikūrusios kaimo vietovėse⁸⁹. Patariamasis komitetas pažymėjo, kad kyla grėsmė fryzų kalbos ugdymo tęstinumui, kadangi trikalbėse mokyklose nuo 2019 m. minimalus mokinių skaičius pradinėje mokykloje bus padidintas nuo 23 iki 100, tačiau Patariamasis komitetas mano, kad trikalbė švietimo koncepcija parodė gerus rezultatus ir galėtų būti plėtojama toliau⁹⁰.

Šios Patariamąjo komiteto rekomendacijos leidžia daryti išvadą, kad Patariamasis komitetas Pagrindų konvencijos 14 straipsnio nuostatas vertina lanksčiai, atsižvelgdamas į kiekvienos valstybės situaciją, o siekdamas minėtame straipsnyje nurodytų tikslų, ragina valdžios institucijas užtikrinti, kad mokytis tautinių mažumų kalbomis galėtų ir tos grupės, kurios sudaro mažąją dalį gyventojų dalį. Patariamasis komitetas nėra pateikęs tradicinio arba gausaus gyvenimo būdo apibrėžimo, o tą palieka padaryti valstybėms, Pagrindų konvencijos dalyvėms, kurios atlikusios tyrimus, atsižvelgdamos gyventojų surašymo duomenis ir bendradarbiaudamos su tautinių mažumų atstovais nustatytų teritorijas, kuriose tautinėms mažumoms priklausantys asmenys gyvena tradiciškai arba gausiai. Atliktos analizės pagrindu darytina išvada, kad ne visos valstybės apibrėžia tradiciškai arba gausiai apgyvendintas tautinių mažumų teritorijas. Pažymėtina, kad Dr. Aistė

⁸⁶ Advisory Committee. Third Opinion on Slovak Republic 18, January 2011 ACFC/OP/III(2010)004 22 paragrafas.

⁸⁷ Ten pat.

⁸⁸ Ten pat.

⁸⁹ Advisory Committee. Second Opinion on the Netherlands 20 June 2013 ACFC/OP/II(2013)003 104 paragrafas.

⁹⁰ Ten pat.

Račkauskaitė – Burneikienė, vertindama tradicinį arba gausų gyvenimo būdą teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimo kontekste nurodė, kad „Konvencijos 14 straipsnio 2 dalis yra sistemiškai taikytina su Konvencijos 11 straipsnio 3 dalimi, nustatančia tradicinių vietovardžių, gatvių pavadinimų ir kitų topografinių įrašų vartojimą mažumos kalba. Patariamojo komiteto praktikoje suformuluotas 20 procentų ar mažesnis vietinės populiacijos reikalavimas, nustatant gausų gyvenimą, turėtų būti *mutatis mutandis* taikomas ir dėl Konvencijos 14 straipsnio 2 dalies.“⁹¹ Pritartina šiai socialinių mokslų daktarės nuomonei, tačiau visgi, siekiant objektyvumo, tradicinis arba gausus gyvenimo būdas turėtų būti vertinamas remiantis kiekvienos valstybės, Pagrindų konvencijos dalyvės, situacija, o Patariamasis komitetas, kiekvieną kartą vertindamas valstybių, Konvencijos dalyvių pateiktas ataskaitas, bei remdamasis turima informacija apie padėtį konkrečioje valstybėje, Pagrindų konvencijos dalyvėje, turėtų nustatyti minimalų reikalavimą kuris patenkintų, tradicinio arba gausaus gyvenimo būdo apibrėžimą.

Svarbu pažymėti tai, kad TMAPK 14 straipsnio 2 dalis turi būti įgyvendinama nepažeidžiant nuostatos mokytis oficialia kalba. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos švietimo teisių komentare nurodoma, kad mokymasis mažumos kalba negali pažeisti mokymosi oficialia kalba, kadangi oficialios kalbos mokėjimas yra socialinės sanglaudos ir integracijos veiksnys⁹². Patariamasis komitetas, teikdamas antrąją rekomendaciją Kosovui nurodė manantis, kad valdžios institucijos turėtų labiau stengtis sudaryti galimybes tautinėms mažumoms priklausantiems mokiniams mokytis oficialios kalbos bei rekomendavo valdžios institucijoms skatinti mokymąsi kita valstybine kalba, taip pat sudaryti galimybes daugumai priklausantiems mokiniams mokytis mažumų kalbų⁹³. Tai atitinka tarpkultūrinį požiūrį į švietimą, kas reiškia, kad kiekviena bendruomenė mokosi kitų grupių kalbų ir kultūros, o tai yra svarbu socialinei ir ekonominei integracijai⁹⁴. Pažymėtina, kad Patariamasis komitetas vertindamas Azerbaidžano praktiką kelia susirūpinimą dėl aktyvios politikos nebuvimo skatinant valstybinės kalbos mokymąsi suaugusiems asmenims, kurie visiškai neturi valstybinės kalbos žinių, o labiausiai – dėl rusakalbių gyventojų, kuriems priklauso ne tik rusų tautinių mažumų nariai, tačiau ir asmenys, priklausantys kitoms tautinėms mažumoms, kurie kaip švietimo kalbą, pasirinko rusų mokomąją

⁹¹ Račkauskaitė – Burneikienė A., Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų kalbinės garantijos: tarptautinių standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p.199.

⁹² Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection on National Minorities, Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities [žiūrėta 2014-10-16] <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/pdf_commentaryeducation_en.pdf>.

⁹³ Advisory Committee. Second Opinion on Kosovo 5 November 2009 ACFC/OP/II(2009)004 225 paragrafas.

⁹⁴ Henrard. K., The Interrelation between the Right to Identity of Minorities and Their Socio-Economic Participation., Studies in International Minority and Group Rights.2013, p. 98.

kalbą⁹⁵. Be kita ko, Patariamasis komitetas pastebėjo, kad daug asmenų, priklausančių tautinėms mažumoms susiduria su sunkumais patenkant į darbo rinką, ypač viešųjų paslaugų srityje, kur įvesti griežti kalbos mokėjimo reikalavimai⁹⁶. Atsižvelgiant į tai, Patariamasis komitetas skatina dvikalbį ugdymą, kur mokomieji dalykai būtų dėstomi dvejomis – gimtąja ir tautinių mažumų kalbomis, o tai Patariamąjo komiteto nuomone, galėtų būti puiki priemonė, padedanti išmokyti valstybinę kalbą, kartu mokantis ir gimtosios kalbos. Vertindamas Estijos padėtį, Patariamasis komitetas pažymėjo, kad Estijoje nėra skatinama kurti dvikalbes klases, kurios leistų mokytis kelias kalbas, skatinant tarptautinių kontaktų ir tinklų plėtrą, tokiu būdu prisidedant prie Estijos Vyriausybės siekio sukurti darnesnę visuomenę⁹⁷. Atsižvelgiant į tai, Patariamasis komitetas ragino valdžios institucijas apsvarstyti dvikalbių klasių ir mokyklų įvedimą estų ir rusų kalba kalbantiems mokiniams, užtikrinant, kad tam įgyvendinti bus naudojamos specialios, pedagoginės priemonės ir jos bus prieinamos visiems pedagogams⁹⁸.

Aptarus Chartiją bei Pagrindų konvenciją yra reikalinga palyginti šiuos du dokumentus. Kaip jau buvo minėta anksčiau, Chartijos tikslas yra apsaugoti ir remti kalbas, kurios simbolizuoja kultūros vertybes, o Pagrindų konvencija siekiama apsaugoti tautines mažumas, kurios gali turėti bendrą kalbą⁹⁹. „Konvencija siekia apsaugoti ypatingus interesus grupių, kuriems reikia specialios apsaugos dėl jų mažumos padėties <...> tuo tikslu valstybės pripažįsta individualias ir kolektyvines teises asmenims, priklausantiems tautinėms mažumoms <...> mažumų teisės yra grindžiamos lygybės ar bent nediskriminavimo principais tarp tautinių mažumų ir didžiąją dalį sudarančių gyventojų“¹⁰⁰. Tuo tarpu Chartijos pagrindinė idėja yra ta, kad regioninės arba mažumų kalbos yra dalis visos populiacijos bendro kultūros paveldo¹⁰¹. Siekis apsaugoti regionines arba mažumų kalbas turi būti kolektyvinis, nesuteikiantis minėtų kalbų vartotojams specifinių teisių, bet paliekant užduotį išlaikyti regionines arba mažumų kalbas, taigi, vietoj to, kad kurtų teises asmenims, Chartija sukuria įsipareigojimus valstybėms – išsaugoti regionines arba mažumų kalbas. Atsižvelgiant į tai, Chartija neturėtų būti laikoma dokumentu, sukuriančiu individualias ar kolektyvines teises tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims, tačiau visgi, tai yra priemonė, prisidedanti prie tautinių mažumų kalbinių teisių apsaugos. Chartijos 7 straipsnyje numatytas išsamus veiksmų planas, o minėto straipsnio 1 dalyje įtvirtinti principai, kuriuos valstybės turėtų įgyvendinti

⁹⁵ Advisory Committee. Second Opinion on Azerbaijan 9 November 2007 ACFC/OP/II(2007)007 148 paragrafas.

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ Advisory Committee. Third Opinion on Estonia 1 April 2011 ACFC/OP/III(2011)004 138 paragrafas.

⁹⁸ Ten pat. 140 paragrafas.

⁹⁹ Woehrling, J.M, The European Charter For Regional Or Minority Language A critical commentary, Council of Europe, 2006., p. 33.

¹⁰⁰ Ten pat.

¹⁰¹ Ten pat.

norėdamos tapti Chartijos dalyvėmis. Minėtas straipsnis įtvirtina valstybių pareigą grįsti savo vykdomą politiką ir teisės aktus, laikantis minėtame straipsnyje nurodytų reikalavimų. Tuo tarpu Pagrindų konvencijos 14 straipsnyje apibrėžtos kalbinės teisės, kurias suteikia minėta Pagrindų konvencija ir nurodytos programinio pobūdžio nuostatos, kurias valstybės, jeigu yra poreikis, turėtų įgyvendinti, tačiau principai, kuriais remiantis valstybės turėtų siekti tokių veiksmų, tikslesnis ir aiškesnis veiksmų planas, nėra pateikti. Pagrindų konvencija siekia apibrėžti kokias teises suteikia individams ir kokie įsipareigojimai valstybėms kyla, norint garantuoti Pagrindų konvencijoje įtvirtintų teisių apsaugą, tuo tarpu Chartija siekia apibrėžti valstybių įsipareigojimų apimtį siekiant prisidėti prie efektyvaus ir veiksmingo regioninių ar mažumų kalbų vartojimo ir šių kalbų išsaugojimo¹⁰².

Apibendrinus tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad Pagrindų konvencijoje numatyti pagrindiniai tautinių mažumų apsaugos principai, tačiau pačioms valstybėms narėms paliekama diskrecijos laisvė įgyvendinant juos, t.y., kiekviena valstybė pagal poreikį, galimybes bei finansinius išteklius gali pasirinkti koku būdu ir kokia apimtimi įgyvendins Pagrindų konvencijos nuostatas, suteikiančias apsaugą tautinėms mažumoms. Pagrindų konvencija suteikia teises asmenims, kurie kalba tautinių mažumų kalbomis, tuo tarpu Chartija įpareigoja valstybes vykdyti politiką ir skatinti regionines ar mažumų kalbas¹⁰³. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad Pagrindų konvencijos nuostatų įgyvendinimas dar nebūtinai reiškia, kad yra įgyvendintos Chartijos nuostatos, todėl valstybės, siekdamos apsaugoti regionines arba mažumų kalbas, bei norėdamos suteikti visapusišką apsaugą tautinių mažumų kalbinėms teisėms turėtų būti abiejų sutarčių dalyvėmis.

1.2 Teisės mokytis mažumos kalba teisiniai pagrindai Lietuvos teisėje

Tautinių mažumų švietimo teises Lietuvoje šiuo metu reglamentuoja Konstitucija, Švietimo įstatymas bei poįstatyminiai teisės aktai, be kita ko, Lietuva yra pagrindinių tarptautinių sutarčių dalyvė, svarbiausia tautinių mažumų švietimo teisių apsaugai – TMAPK. Konstitucijos 37 straipsnis skelbia, kad „piliečiai, priklausantys tautinėms bendrijoms, turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius“¹⁰⁴. Svarbus ir Konstitucijos 41 straipsnis, numatantis, kad: „asmenims iki 16 metų mokslas privalomas. Mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas. Aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus. Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose

¹⁰² Woehrling, J.M, The European Charter For Regional Or Minority Language A critical commentary, Council of Europe, 2006., p. 33.

¹⁰³ Ten pat, p. 34.

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

laiduojamas nemokamas mokslas¹⁰⁵. Tuo tarpu to paties dokumento 45 straipsnis numato, kad „piliečių tautinės bendrijos savo tautinės kultūros reikalus, švietimą, labdarą, savitarpio pagalbą tvarko savarankiškai. Tautinėms bendrijoms valstybė teikia paramą¹⁰⁶. Tai yra vienintelės nuostatos Konstitucijoje, kuriomis laiduojama švietimo teisių apsauga tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims. Plačiausiai tautinių mažumų teises, įskaitant teisę mokytis mažumos kalba, reglamentavo 1989 m. Tautinių mažumų įstatymas¹⁰⁷, kuris nustojo galiojės 2010 m. sausio 1 d. Minėto įstatymo 2 straipsnyje buvo nurodyta, kad „Valstybė vienodai gina visų tautybių Lietuvos Respublikos piliečius, Lietuvos Respublika, atsižvelgdama į tautinių mažumų interesus, įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka garantuoja: teisę į valstybės paramą ugdyti tautinę kultūrą ir švietimą; teisę mokytis gimtąja kalba, sudarant sąlygas turėti ikimokyklinės įstaigas, pamokas ir bendrojo lavinimo mokyklas, taip pat grupes, fakultetus ir filialus aukštosiose mokyklose, rengiančiose auklėtojus, mokytojus bei kitus tautinių bendrijų poreikiams tenkinti reikalingus specialistus; teisę į spaudą ir informaciją gimtąja kalba¹⁰⁸. Minėtas teisės aktas suteikė plačias kalbines teises tautinių mažumų atstovams. Valstybė buvo įpareigota teikti paramą tautinių mažumų švietimo sistemai bei sudaryti tinkamas sąlygas mokytis mažumos kalba, įskaitant ir kvalifikuotų specialistų rengimą. „Nuo Pagrindų konvencijos ratifikavimo 2000 m. nebuvo jokių teisės aktų, saugančių tautinių mažumų teises, pakeitimų ar redakcijų <...> nuo 2010 m. nėra jokio konkretaus nacionalinio teisės akto, ginančio tautines mažumas¹⁰⁹. Pažymėtina, kad šiuo metu Lietuvoje galiojantys teisės aktai yra bendro pobūdžio, tautinių mažumų teises saugantys bendrųjų žmogaus teisių kontekste, todėl tenka apgailestauti, kad specialiasias teises tautinėms mažumoms garantavęs Tautinių mažumų įstatymas nuo 2010 m. sausio 1 d. neteko galios. „Lietuva yra vienintelė šalis Europoje, ratifikavusi Pagrindų konvenciją, o vėliau panaikinusi Tautinių mažumų įstatymą¹¹⁰. Kaip ir buvo minėta aukščiau, nustojus galioti šiam įstatymui, nuo 2010 metų iki dabar, tautinių mažumų teisių *in corpore* nereglamentuoja joks specialusis teisės aktas. Detaliau kalbant apie švietimo reglamentavimą Lietuvoje, pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 28 straipsnio 7 dalis numato, kad „vietovėse, kuriose tradiciškai gausiai gyvena tautinė mažuma, jeigu bendruomenė prašo, savivaldybė laiduoja mokymąsi tautinės mažumos kalba arba tautinės mažumos kalbos¹¹¹. Kaip matyti ši nuostata perkelta iš Pagrindų konvencijos, tačiau ne tokia

¹⁰⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

¹⁰⁶ Ten pat.

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas. Valstybės žinios. 1989, Nr. 34-485.

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas. Valstybės žinios. 1991, Nr. 4-117.

¹⁰⁹ Europos žmogaus teisių fondas, Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2012-2013 m., ataskaita [žiūrėta 2014-10-20] < http://lt.efhr.eu/download/Raport_EFHR_2012_2013%20LT.pdf > .

¹¹⁰ Ten pat.

¹¹¹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. Valstybės žinios. Nr. I-1489.

apimtimi, kokia įtvirtinta TMAPK. Socialinių mokslų daktarė A. Račkauskaitė – Burneikienė pastebi, kad nacionalinis teisinis reguliavimas, lyginant su Pagrindų konvencija, yra gerokai griežtesnis, kadangi teisės mokytis mažumos kalba poreikis siejamas su tradiciniu ir gausiu apgyvendinimu, kai tuo tarpu Konvencijoje šie kriterijai nurodyti kaip alternatyvūs¹¹².

Tautinių mažumų švietimo teisių kontekste svarbu aptarti galiojusias Valstybines švietimo strategijas bei paminėti šiuo metu galiojančią Valstybinę švietimo 2013-2022 metų strategiją¹¹³. Iki 2013 metų Lietuvoje galiojo Valstybinė švietimo 2003-2012 metų strategija. Šios strategijos 5 straipsnyje buvo įvardytas siekis „išsaugoti tautinę tapatybę“¹¹⁴. Tuo tarpu Strategijos 12 straipsnio 7 punkte numatyta, kad „pagerinamos sąlygos mokytis ir studijuoti tautinių mažumų vaikams. Papildomas dėmesys skiriamas negausių tautinių bendrijų švietimo reikmėms“¹¹⁵. 13 straipsnyje numatyta, kad „ypatingas dėmesys skiriamas asmens patriotizmui, jo pilietiniam, kultūriniam ir tautiniam tapatumui ugdyti.“ Šiai strategijai netekus galios, buvo priimta nauja Valstybinė švietimo 2013-2022 metų strategija¹¹⁶, kurios 19.3 punkte buvo numatyta kaimo mokyklų ir tautinių mažumų kalbomis mokymą vykdančių mokyklų tinklo pertvarką įgyvendinti atsižvelgiant į bendruomenių interesus, laikantis mokyklų efektyvumo ir socialinės atskirties mažinimo principo¹¹⁷. Tai bene vienintelė nuostata, skirta tautinių mažumų švietimui. Lyginant su prieš tai galiojusia švietimo strategija, šioje nebeliko sieko išsaugoti tautinę tapatybę, kuris yra kertinis tautinių mažumų teisių apsaugos srityje. Mažesnę dėmesį tautinių mažumų švietimo teisėms minimoje strategijoje galėjo lemti Tautinių mažumų įstatymo nebuvimas, kadangi panaikinus šį įstatymą daugelis tautinių mažumų teisių liko neapibrėžtyje, o ir švietimo sistema nelaikoma išimtimi. Paminėtina tai, kad reaguojant į didėjančią žmogaus teisių, įskaitant tautinių mažumų teises, pažeidimų skaičių Lietuvoje, buvo įkurta nevyriausybinė organizacija - Europos žmogaus teisių fondas¹¹⁸. Minėta organizacija taip pat kėlė susirūpinimą strategijoje įtvirtinta nuostata, kad kaimo mokyklų ir tautinių mažumų kalbomis mokymą vykdančių mokyklų tinklo pertvarką galima vykdyti neatsižvelgiant į vaikų interesus, vadovaujantis efektyvumo ir socialinės atskirties mažinimo principu, o tai reiškia, kad

¹¹² Račkauskaitė – Burneikienė A., Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų kalbinės garantijos: tarptautinių standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012 p. 205.

¹¹³ Nutarimas dėl Valstybinės švietimo 2013-2022 metų strategijos patvirtinimo. Valstybės žinios, 2013, Nr. 140-7095, [žiūrėta 2014-10-22] <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=463390&p_tr2=2>.

¹¹⁴ Nutarimas dėl Valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų įgyvendinimo programos patvirtinimo. Valstybės žinios, 2010, Nr. 82 [žiūrėta 2014-10-22] <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=364080>

¹¹⁵ Ten pat.

¹¹⁶ Nutarimas dėl Valstybinės švietimo 2013-2022 metų strategijos patvirtinimo. Valstybės žinios, 2013, Nr. 140-7095, [žiūrėta 2014-10-22] <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=463390&p_tr2=2>.

¹¹⁷ Ten pat.

¹¹⁸ Europos žmogaus teisių fondas yra organizacija, veikianti Lietuvoje nuo 2010 m., įkurta kaip atsakas į žmogaus teisių bei tautinių mažumų teisių pažeidimus ir piktnaudžiavimus Lietuvos Respublikoje.

mokykla, kurioje nesusidaro pakankamas mokinių skaičius, gali būti pripažinta nenaudinga ir uždaryta, neatsižvelgiant į vaikų interesus¹¹⁹ Autorės nuomone, vaikų interesai turėtų būti laikomi prioritetu, kadangi vaikai užima svarbiausią vietą visoje švietimo sistemoje ir jų nuomonės bei norų turi būti paisoma bei į juos atsižvelgiama. Europos žmogaus teisių fondas matydamas susidariusią situaciją bei siekdamas apsaugoti tautinių mažumų interesus, pateikė Vyriausybei rekomendacijas dėl naujos Švietimo strategijos patvirtinimo. To pasekoje, 2013 gruodžio 23 d. Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino naują Valstybinę 2013-2022 metų švietimo strategiją¹²⁰. Pataisytame 19.3 punkte numatoma, kad „kaimo mokyklų ir tautinių mažumų kalbomis mokymą vykdančių mokyklų tinklo pertvarką įgyvendinti atsižvelgiant į bendruomenių, ypač vaikų, interesus, laikantis mokyklų efektyvumo ir socialinės atskirties mažinimo principo. Užtikrinti tautinės, pilietinės Lietuvos tapatybės stiprinimą, lietuvių kalbos, tautinių mažumų gimtųjų kalbų mokymo ir ugdymo tautinių mažumų kalba kokybę, Lietuvos kultūros puoselėjimą ir tęstinumą“¹²¹. Tokia strategijos nuostata sveikintina, kadangi formuojant bendrą švietimo politikos sistemą didesnis dėmesys atkreipiamas ir į tautines mažumas, siekiama užtikrinti tautinės tapatybės stiprinimą, ugdymo tautinių mažumų kalba kokybę ir sumažinti tautinių mažumų socialinę atskirtį, o svarbiausia – atsižvelgiama ir į vaikų interesus. Vien formalių, įstatymiškų nuostatų nepakanka, būtina, kad jos ne tik būtų įrašytos popieriaus lape, tačiau efektyviai veiktų bei funkcionuotų praktikoje.

Didelį visuomenės pasipiktinimą, ypatingai tautinių mažumų mokyklų bei bendruomenių tarpe sukėlė naujos Švietimo įstatymo nuostatos bei švietimo politika vykdoma tautinių mažumų atžvilgiu. Lietuvos Respublikos Seimas 2011 m. kovo 17 d. priėmė Švietimo įstatymo pataisas¹²², kuriomis buvo sustiprintas valstybinės kalbos mokymas tautinių mažumų mokyklose. Nuo 2011 m. rugsėjo 1 dienos įsigaliojo minėto įstatymo naujos redakcijos 30 straipsnis, kuriame nurodoma, kad „Bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo mokyklos tautinėms mažumoms priklausantiems mokiniams sudaro sąlygas puoselėti tautinį, etninį ir kalbinį identitetą, mokytis gimtosios kalbos, istorijos ir kultūros. Bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo mokykloje, kurios nuostatuose (įstatuose), atsižvelgiant į tėvų (globėjų, rūpintojų) ir mokinių pageidavimą, įteisintas mokymas tautinės mažumos kalbos arba mokymas tautinės mažumos kalba, ugdymo procesas gali būti vykdomas arba kai kurie dalykai mokomi tautinės mažumos kalba. Šiose mokyklose lietuvių kalbos dalykas yra sudėtinė ugdymo programos dalis ir jos mokymui skiriama ne mažiau laiko kaip

¹¹⁹ Europos žmogaus teisių fondas, Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2012-2013 m. ataskaita, [žiūrėta 2014-10-20] < http://lt.efhr.eu/download/Raport_EFHR_2012_2013%20LT.pdf >.

¹²⁰ Nutarimas dėl Valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų įgyvendinimo programos patvirtinimo. Valstybės žinios, 2010, Nr. 82 [žiūrėta 2014-10-22] <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=364080>

¹²¹ Ten pat.

¹²² Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas. Valstybės žinios. 2011, Nr. 38-1804.

gimtosios kalbos mokymui. Tokiose mokyklose: 1) Priešmokyklinio ugdymo programoje ne mažiau kaip 4 valandos per savaitę skiriamos ugdymui lietuvių kalba. Ikimokyklinio ugdymo programos dalis tėvų (globėjų, rūpintojų) pageidavimu gali būti vykdoma lietuvių kalba; 2) pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo programos vykdomos dvikalbio ugdymo būdu: tautinės mažumos kalba ir lietuvių kalba. Lietuvių kalba pradinio ugdymo programoje mokoma integruotai, o pagrindinio ir vidurinio ugdymo programoje – per tas pamokas, kai einamos ugdymo programos temos iš Lietuvos istorijos ir geografijos, pasaulio pažinimo, mokoma pilietiškumo pagrindų; 3) tėvų (globėjų, rūpintojų) pageidavimu kitų pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo programos dalykų mokoma lietuvių kalba¹²³. Taigi, naująja švietimo reforma buvo numatyta: skirti daugiau laiko lietuvių kalbos kaip dalyko mokymuisi pradinėse ir pagrindinėse mokyklose tautinių mažumų mokomąja kalba; pereiti prie vienodos lietuvių kalbos ir literatūros programos 11-12 klasėse visų Lietuvos mokyklų; nuspręsta lietuvių kalba dėstyti Lietuvos istorijos, geografijos, pasaulio pažinimo temas ir pilietiškumo pagrindus bei didžiausią pasipiktinimą sukėlusiu nuostata – nuo 2013 mokslo metų pereiti prie vienodo lietuvių kalbos ir literatūros egzamino visų Lietuvos mokyklų abiturientams. Pažymėtina ir tai, kad Švietimo ir mokslo ministerijos sprendimu buvo panaikinta galimybė tautinių mažumų abiturientams baigiamąjį egzaminą laikyti mažumos kalba. Toks sprendimas buvo priimtas siekiant visiems Lietuvos abiturientams suvienodinti sąlygas brandos atestatui gauti, bet visgi šis egzaminas buvo paliktas kaip pasirenkamas.

Nepaisant to, kad nuo 2013 mokslo metų turėjo būti pereita prie vienodo lietuvių kalbos ir literatūros egzamino visų mokyklų abiturientams, šiai nuostatai įgyvendinti paliktas 8 metų pereinamasis laikotarpis. Tuo metu Švietimo ministro pareigas ėjusio Gintaro Steponavičiaus teigimu, „įvedami pokyčiai nėra drastiški, kadangi abiturientams, besimokantiems mokyklose tautinės mažumos kalba, bus duotas iki 8 metų pereinamasis laikotarpis, kurio metu egzamino išlaikymas skirsis nuo gimtosios kalbos egzamino lietuviams. Pereinamasis laikotarpis bus įtvirtintas kasmet, pagal iš anksto žinomas vertinimo normas, kurios bus nustatomos vienuoliktose klasėse surengus bandomąjį egzaminą, kuris leis kasmet įvertinti realius mokinių pasiekimus ir juos palyginti <.....> tai nuoseklaus darbo siekiant užtikrinti, kad visi jaunuoliai vienodai gerai mokėtų savo tėvynės, valstybės kalbą ir turėtų vienodas galimybes tęsti mokslus ir dirbti Lietuvoje rezultatas“¹²⁴. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymu Nr. V-1197 patvirtintos Lietuvių kalbos ir literatūros egzamino programos 27

¹²³ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas. Valstybės žinios. 2011, Nr. 38-1804.

¹²⁴ Lietuvių kalbos ir literatūros programa ir egzaminas - vienodi visiems abiturientams [žiūrėta 2014-10-22]

<http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/lietuvos_politika/lietuviu_kalbos_ir_literaturos_programa_ir_egzaminas_vienodi_visiems_abiturientams/> .

straipsnyje numatyta, kad „Kalbos taisyklingumo ir kalbinės raiškos normų aprašas kandidatų iš mokyklų lietuvių mokomąja kalba ir tautinės mažumos mokomąja kalba darbams vertinti pereinamuoju laikotarpiu yra nustatomas pagal Nacionalinio egzaminų centro tyrimų duomenis ir skelbiamas tinklalapyje www.nec.lt iki 2012 m., 2013 m. ir 2014 m. lapkričio 15 d.“¹²⁵. Atsižvelgiant į tai, įvedus švietimo reformą, 2012 metų balandžio mėnesį vyko bandomasis lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas, kuriame dalyvavo 3500 vienuoliktokų (būsimi 12 klasės abiturientai), iš jų 2300 mokinių iš mokyklų lietuvių mokomąja kalba, 600 iš rusų mokomąja kalba ir 600 iš lenkų mokomąja kalba. Imtis buvo sudaryta pagal mokyklos tipą (gimnazija/vidurinė mokykla) bei vietovės tipą (didmiestis/miestas/miestelis/kaimas)¹²⁶. Mokiniai laikė vienodą lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą. „Iš bandomojo egzamino rezultatų matyti, kad ne vienoje diskusijoje išsakyti nuogastavimai, kad mokiniams, kurie mokosi tautinių mažumų kalba mokyklose, bus per sunku, kad neparašys rašinio – nepasitvirtino <...> rezultatai parodė, kad jie parašė reikalaujamos apimties rašinius, autorius ir kūrinius rinkosi vienodai nepriklausomai nuo mokymosi kalbos. Pavyzdžiui, ir lietuvių, ir lenkų dėstomąja kalba mokiniai noriai rinkosi tiek Adomą Mickevičių, kurį pastarieji skaitė lenkiškai, tiek Joną Biliūną ir Maironį. Tačiau mokinių, iš tautinių mažumų kalba mokyklų, prastesni buvo rašybos, gramatikos ir kalbinės raiškos rezultatai“¹²⁷. Pažymėtina, kad dauguma mokinių (70.2%) parašė reikiamos apimties rašinį ir labai mažos apimties darbų, kuriuose parašyta mažiau nei pusė reikalaujamos apimties (iki 250 iš 500 žodžių) iš viso buvo 164 (5.2%): mokyklose dėstomąja lietuvių kalba 3.9%, dėstomąja lenkų kalba 4.0%, dėstomąja rusų kalba – 11.6% iš visų tyrime dalyvavusių mokinių¹²⁸. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nėra pateikta informacijos, kokiais kriterijais remiantis mokiniai buvo atrenkami egzamino laikymui. Gali būti, kad bandomąjį egzaminą rašė geriausiai besimokantys mokiniai, todėl jo rezultatai buvo geri bei atitinkamai palankiai įvertinti.

Kitas žingsnis, kuris buvo žengtas siekiant įgyvendinti naująsias Švietimo įstatymo nuostatas, 2013 m. vasario 20 d. pasirašytas Švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“. Minėtu teisės aktu buvo įvedamos lengvatos tautinių mažumų mokyklų abiturientams, laikantiems lietuvių kalbos egzaminą, o tiksliau pakeistas 13.3.1 punktas, kuriame

¹²⁵ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas. Valstybės žinios, 2013, Nr. V-109.

¹²⁶ Švietimo ir mokslo viceministro V. Bacio pranešimas, Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas 2013 m. [žiūrėta 2014-10-24]

<http://www.smm.lt/uploads/documents/naujienos/kalbos_pranesimai/archyvas/Lietuviukalba2013.pdf> .

¹²⁷ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos pranešimas spaudai [žiūrėta 2014-10-22]

<<http://old.smm.lt/fit/naujienos/pranesimai.htm?id=4099>> .

¹²⁸ Švietimo politikos centras., Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino užduočių bandomojo tyrimo analizė (2012), [žiūrėta 2015-05-07] <<http://www.spc.fsf.vu.lt/index.php/lt/95>>.

buvo numatyta, kad „valstybiniam brandos egzaminui pateikiami trys privalomi lietuvių autoriai iš Bendrosios programos išplėstinio kurso“¹²⁹, pakeitus šį punktą vietoje trijų privalomų lietuvių autorių nurodyti septyni, bei 13.3.2 punktas, kuriame buvo nurodyta, kad „mokykliniam brandos egzaminui pateikiami keturi privalomi lietuvių autoriai iš Bendrosios programos bendrojo kurso“¹³⁰, pakeitus šią nuostatą vietoje keturių autorių nurodyti taip pat septyni. Atkreiptinas dėmesys, kad ši nuostata buvo taikoma visų mokyklų mokiniams nepriklausomai nuo to, kokia dėstomąja kalba jie mokėsi. Esminės reikšmės turėjo minėto įsakymo 20 punktas, kurio naujoji redakcija buvo išdėstyta taip: „Lietuvių kalba besimokantiems mokiniams rašinio apimtis: valstybinio brandos egzamino – 500 - 600 žodžių; mokyklinio brandos egzamino – 350 - 400 žodžių, tautinių mažumų kalba besimokantiems mokiniams rašinio apimtis: valstybinio brandos egzamino – ne mažiau kaip 400 žodžių; mokyklinio brandos egzamino – ne mažiau kaip 250 žodžių“¹³¹, kai tuo tarpu Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymu Nr. V-1197 patvirtintoje lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino programoje buvo numatytas vienodas žodžių skaičius rašant rašinį tiek lietuvių kalba, tiek tautinių mažumų kalba besimokantiems mokiniams.

Atkreiptinas dėmesys ir į nevienodą skaičių lietuvių kalbos pamokų pradinėse mokyklose. Nagrinėjamu atveju svarbią reikšmę turi Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2013 m. gegužės 27 d. įsakymu patvirtintas 2013-2014 ir 2014-2015 mokslo metų pradinio ugdymo programos bendrasis ugdymo planas¹³². Plane nurodyta, kad 1-4 klasių moksleiviams, mokinantiems mokyklose mokomąją lietuvių kalbą, lietuvių kalbos pamokos (gimtosios) per keturis mokymosi metus turi sudaryti 928 ugdymo valandas, kai tuo tarpu mokyklose, kuriose įteisintas mokymas tautinės mažumos kalba, lietuvių kalbos (valstybinės) mokymuisi skiriamos tik 512 ugdymo valandos. Tai reiškia, kad mokiniai, mokydamiesi mokyklose, kuriose įteisintas mokymas tautinės mažumos kalba, gauna beveik perpus mažesnę lietuvių kalbos pamokų skaičių, o tai sudaro 416 ugdymo valandų skirtumą. Nepaisant to, remiantis Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2013 m. gegužės 27 d. patvirtintais 2013-2014 ir 2014-2015 mokslo metų pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendraisiais ugdymo planais¹³³, matyti, kad nuo penktos iki aštuntos klasės pamokų skaičius valstybinei lietuvių kalbai yra toks pats, kaip ir gimtosios lietuvių kalbos mokymui. Tokia pati tendencija išlieka pagrindinio ugdymo programoje (9-10 klasės), čia tiek

¹²⁹ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymas Nr. V-1197. Valstybės žinios. 2011, Nr. 93-4426.

¹³⁰ Ten pat.

¹³¹ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas. Valstybės žinios, 2013, Nr. V-109.

¹³² Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2013 m. gegužės 27 d. įsakymas Nr. V-460. Valstybės žinios. 2013, Nr. 58-60-2995.

¹³³ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2013 m. gegužės 27 d. įsakymas Nr. V-459. Valstybės žinios. 2013, Nr. 58-2934.

valstybinei, tiek gimtajai lietuvių kalbai skiriama po 315 pamokų, tuo tarpu gimtosios kalbos mokymui (baltarusių, lenkų, rusų, vokiečių), skiriama mažiau – 280 pamokų per dvejus metus. Moksleiviams, besimokantiems 11 ir 12 klasėse mokyklose lietuvių mokomąją kalba, lietuvių kalbos ir literatūros dalyko mokymuisi skiriamos mažiausiai 8 pamokos per savaitę (bendrasis dalyko kursas sudaro 276 pamokas, o išplėstinis – 345), tuo tarpu mokyklose, kuriose įteisintas mokymas mažumos kalba, lietuvių kalbos ir literatūros dalykui skirtas minimalus 11 pamokų skaičius per savaitę ir atitinkamai 379 pamokos skirtos bendrajam kursui ir 448 išplėstiniam, o gimtosios kalbos (baltarusių, lenkų, rusų, vokiečių) mokymui skiriamas minimalus 8 pamokų skaičius per savaitę, kai per dvejus metus gimtosios kalbos pamokų skaičius turi sudaryti 276 pamokas mokantis bendrojo kursu ir 345 pamokas, mokantis išplėstiniu kursu.¹³⁴ Net skyrus didesnę pamokų skaičių tautinėms mažumoms 11-12 klasėse, bendras rodiklis lieka toks pats – tautinių mažumų atstovai lietuvių kalbos žinių gauna mažiau, negu lietuvių mokyklose besimokantys vaikai.

Atliktos teisės aktų analizės pagrindu darytina išvada, kad teisė į mokslą – visuotinė žmogaus teisė, įtvirtinta visuose pagrindines žmogaus teises įtvirtinančiuose teisės aktuose. Nors ne visuose teisės aktuose įsakmiai nurodyta, kad tokia teise gali naudotis ir tautinių mažumų nariai, tačiau be išimties visi teisės aktai nurodo, kad juose įtvirtintos teisės turi būti įgyvendinamos be jokios diskriminacijos dėl kalbos, rasės, odos spalvos, lyties ir kitų objektyviųjų požymių. Teisę mokytis mažumos kalba tautinių mažumų nariai gali įgyvendinti individualiai arba kolektyviai – su kitais kolektyvo nariais. Pažymėtina, kad teisė mokytis mažumos kalba gali būti įgyvendinama jeigu tautinėms mažumoms priklausantys asmenys gyvena tradiciškai arba gausiai apgyvendintuose regionuose ir yra pakankamas poreikis naudotis šia teise. Analizuota Patariamąjo komiteto praktika leidžia daryti išvadą, kad minėti kriterijai yra lankstūs ir turi būti nagrinėjami atsižvelgiant į konkrečios valstybės, Pagrindų konvencijos dalyvės, specifinę situaciją. Aptarus Lietuvos teisinę bazę, darytina išvada, kad švietimo teises Lietuvoje reglamentuoja Konstitucija, Švietimo įstatymas ir poįstatyminiai teisės aktai. Atlikta Lietuvos teisės aktų analizė rodo, kad švietimo sistema Lietuvoje nėra stabili, teisės aktai yra keičiami dažnai, tai tautinių mažumų atstovų yra vertinama prieštaringai, o didžiausią tautinių mažumų pasipiktinimą sukėlė švietimo reforma, suvienodinusi lietuvių kalbos ir literatūros egzaminą visiems Lietuvos mokyklose besimokantiems abiturientams nepriklausomai nuo to, lietuvių kalba yra gimtoji ar valstybinė.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2013 m. gegužės 27 d. įsakymas Nr. V-459. Valstybės žinios. 2013, Nr. 58-2934.

2. TARPTAUTINIŲ INSTITUCIJŲ KOMPETENCIJA UŽTIKRINANT TEISĖS MOKYTIS MAŽUMOS KALBA ĮGYVENDINIMĄ

Tarptautiniais teisės aktais valstybės nėra tiesiogiai įpareigosios steigti organizacijas, ginančias tautinių mažumų teises bei atstovaujančias tautinių mažumų interesams. Visgi, tarptautinių organizacijų ir institucijų nebuvimas galėtų sukelti dideles problemas tautinių mažumų apsaugos srityje, kadangi, kaip jau minėta anksčiau, suteikus didelę diskrecijos laisvę valstybėms, tikėtina, kad tautinių mažumų teisės gali likti pamirštos. Tarptautinių mechanizmų, ginančių tautinių mažumų teises, priimamų sprendimų valstybių atžvilgiu neprivalomo taikymo pobūdis sukelia didžiausias problemas. Suteikus tarptautinėms organizacijoms, nagrinėjamu atveju – Patariamajam komitetui, privalomas galias, valstybėms nevykdant minėtų institucijų ar organizacijų priimamų sprendimų, taikyti sankcijas, tikėtina, kad tautinių mažumų padėtis pagerės visame pasaulyje. Šiame skyriuje autorė aptars Ekspertų komiteto bei Patariojo komiteto kompetenciją įgyvendinant teisę mokytis mažumos kalba. Be kita ko, vadovaujantis tarptautinių organizacijų teikiamomis rekomendacijomis Lietuvai bei atliktų gimnazijų apklausos pagrindu bus aptariama tautinių mažumų švietimo teisių padėtis Lietuvoje.

2.1 Ekspertų komiteto bei Patariojo komiteto teikiamų ataskaitų valstybėms narėms įgyvendinimo problematika

Siekiant užtikrinti, kad Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartijos įgyvendinimo mechanizmas būtų veiksmingas, Chartijoje numatyta sudaryti ekspertų komitetą, kuris nagrinėtų šalių pateiktas ataskaitas. Chartijos aiškinamajame pranešime nurodoma, kad „Ekspertų komitetą sudarys tiek narių, kiek yra Chartijos šalių. Tai turi būti pripažintą kompetenciją regioninių arba mažumų kalbų srityje turintys asmenys. Chartijoje parodoma, kad į komitetą paskirti ekspertai, vykdydami savo funkcijas, turėtų turėti galimybę dirbti nepriklausomai, neribojami atitinkamų valdžios institucijų nurodymų“¹³⁵. „Ekspertų komitetas gali tikrinti bet kurią atitinkamų valstybių pateiktą informaciją ir tam, kad galėtų vykdyti savo tyrimus, turi reikalauti iš jų pateikti papildomus paaiškinimus arba informaciją. Tyrimų rezultatai kartu su atitinkamų valstybių pastabomis bus perduodami Ministrų Komitetui pristatant ekspertų ataskaitas <...> šis ekspertų komiteto vykdomos Chartijos taikymo stebėsenos mechanizmas suteiks galimybę surinkti objektyvią informaciją apie regioninių arba mažumų kalbų padėtį, kartu visais atžvilgiais gerbiant konkrečią valstybių

¹³⁵ Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartijos aiškinamasis pranešimas [žiūrėta 2015-02-01] <https://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Explreport_lt.pdf> 131 punktas.

atsakomybę¹³⁶. Taigi, Ekspertų komitetas atlieka valstybių, Chartijos dalyvių, stebėseną, siekdamas įvertinti kaip prie Chartijos prisijungusios valstybės laikosi priimtų įsipareigojimų. Ekspertų komitetas nagrinėja valstybių ataskaitas, prireikus, kreipiasi į konkrečią valstybę prašydamas pateikti atitinkamą trūkstamą informaciją, organizuoja specialiuosius vizitus į valstybes nares, siekdamas sužinoti realią padėtį, susitikti su atitinkamų organizacijų atstovais bei įvertinti kaip vizituojama šalis įgyvendina Chartijos nuostatas, rengia valstybių narių Chartijos įgyvendinimo ataskaitas, formuoja pasiūlymus ir rekomendacijas, kuriomis turėtų vadovautis valstybė narė ir perduoda jas Ministrų komitetui.

Detaliau nagrinėjant Ekspertų komiteto vaidmenį, tikslinga aptarti jo praktiką bei rekomendacijas teikiamas valstybių narių atžvilgiu teisės mokytis mažumos kalba kontekste. Ekspertų komitetas 2013 metais pateiktoje ataskaitoje Bosnijai ir Hercegovinai nurodė, kad išskyrus mokomąją vokiečių, italų ir ukrainiečių kalbą kai kuriuose mokymo lygmenyse, mažumų kalbos Bosnijoje ir Hercegovinoje yra išnykusios iš švietimo sistemos, čia nėra vadovėlių bei kvalifikuotų mokytojų, kurie galėtų mokyti tautinių mažumų atstovus visais Chartijoje aptariamais aspektais¹³⁷. Ekspertų komitetas kelia susirūpinimą, kad šiuo metu valdžios institucijų veikla didžiąja dalimi apsiriboja kalbų kursų rėmimu, kuriuos organizuoja tautinių mažumų asociacijos bei pabrėžė, kad Chartija įpareigoja valstybes dalyves organizuoti tautinių mažumų kalbų mokymą per įprastą švietimo sistemą¹³⁸. Nors tautinių mažumų asociacijų organizuojami kalbų kursai gali papildyti įprastą švietimo sistemą, tačiau jie paprastai neatitinka pedagoginių standartų, kurių reikalauja Chartija¹³⁹. Ekspertų komitetas taip pat atkreipė dėmesį į būtinybę informuoti vietos gyventojus apie galimybes ateityje mokytis mažumų kalbų, nes remiantis dabartine situacija, tautinėms mažumoms priklausantys asmenys dažnai nėra informuojami apie galimybę mokytis tautinės mažumos kalba, todėl Ekspertų komitetas mano, kad informuotumo didinimas šiuo klausimu yra būtinas¹⁴⁰. Tai galėtų įgyvendinti vietos valdžia, tradiciniuose tautinių mažumų kalbų rajonuose nuolat tiekiant informaciją tik ką gimusių vaikų tėvams¹⁴¹.

Ekspertų komitetas nagrinėdamas 2014 metų Kipro ataskaitą apie Chartijos įgyvendinimą bei nuvykęs į minėtą šalį sužinojo, kad vaikų, besimokančių tautinių mažumų (armėnų kalba) skaičius pastaraisiais metais nuolat augo, o armėnų kalbos mokymas vykdomas tik

¹³⁶ Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartijos aiškinamasis pranešimas. [žiūrėta 2015-02-01]

<https://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Explreport_lt.pdf> 130, 132 punktai.

¹³⁷ Report of the Committee of Experts on the Charter, Bosnia and Herzegovina, 28 February 2013, 50 paragrafas.

¹³⁸ Ten pat.

¹³⁹ Ten pat.

¹⁴⁰ Ten pat, 52 paragrafas.

¹⁴¹ Ten pat.

ikimokykliniame, pradiniam ir žemesniame viduriniame lygmenyje¹⁴². Pradinis mokymas organizuojamas armėnų, graikų ir anglų kalbomis, tačiau Ekspertų komitetas kelia susirūpinimą, kad armėnų kalba mokymas nėra organizuojamas pasiekus aukštesnįjį vidurinį mokymosi lygį bei studijuojant universitete¹⁴³. Ekspertų komitetas ragina Kipro valdžios institucijas imtis veiksmų, o jei reikia, bendradarbiaujant ir su užsienio valstybėmis, kuriose yra kalbama armėnų kalba, siekiant sudaryti sąlygas įgyti išsilavinimą armėnų kalba aukštesniame viduriniajame bei aukštajame lygmenyje¹⁴⁴. Ekspertų komitetas išreiškė susirūpinimą ir dėl kitų, Kipre gyvenančių tautinių mažumų – Kipro maronitų, kadangi šiuo metu nėra nei mokytojų rengimo, nei profesionalios mokymo medžiagos rengimo galimybių. Ekspertų komitetas primygtinai ragina Kipro valdžios institucijas sustiprinti Kipro maronitų mokymą visais lygmenimis ir pasirūpinti mokytojų bei mokomosios medžiagos parengimu¹⁴⁵.

Kaip jau buvo minėta ankstesniuose skyriuose, Lietuva prie aptariamos Chartijos vis dar nėra prisijungusi. Atkreiptinas dėmesys, kad prof. dr. Saulius Katuoka moksliniame leidinyje „Tautinių mažumų apsauga: Tarptautinės teisės aspektai“ nagrinėjo Lietuvos prisijungimo prie Chartijos reikalingumo klausimą. Profesorius, nagrinėdamas Lietuvos prisijungimo prie Chartijos klausimus nurodė, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu patvirtinta strategija „Tautinių mažumų politikos plėtros iki 2015 metų strategija“¹⁴⁶ numatė parengti prisijungimo prie Chartijos galimybių studiją, kuri turėjo būti parengta iki 2010 metų, tačiau panaikinus Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą tas įvykdyta nebuvo. Nepaisant to, profesorius pažymėjo, kad Lietuva yra daugelio pagrindinių tarptautinių sutarčių dalyvė, „<...> ratifikavo Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, taip pat JTO tarptautinius paktus žmogaus teisių klausimais. Visi šie išvardinti dokumentai yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis ir taikomi tiesiogiai visų Lietuvos valstybės institucijų, taip pat ir teismų, veikloje“.¹⁴⁷ S. Katuokos nuomone, šiuo metu, Lietuvai nerekomenduojama jungtis prie Chartijos, kadangi Lietuva privalo kuo efektyviau įgyvendinti tarptautinius įsipareigojimus pagal tas sutartis, kurių dalyvėmis Lietuva yra, be kita ko, atsižvelgti į Patariamojo komiteto

¹⁴² Report of the Committee of Experts on the Charter, Cyprus, 28 February 2013, 44 paragrafas.

¹⁴³ Ten pat.

¹⁴⁴ Ten pat.

¹⁴⁵ Ten pat, 52 paragrafas.

¹⁴⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl tautinių mažumų politikos plėtros iki 2015 metų strategijos patvirtinimo“ Valstybės žinios. 2007, Nr. 112-4754.

¹⁴⁷ Katuoka, S., Ruvlevičius, P., Žiobienė, E., Vaigė, L., Vitkauskaitė- Meurice, D., Valutytė, R., Račkauskaitė- Burneikienė, A., Vyšniauskaitė – Radinskienė, K., Gailiūnaitė, D., Tautinių mažumų apsauga: Tarptautinės teisės aspektai, mokslo studija, Mykolo Romerio universitetas, 2013. p. 42.

rekomendacijas bei efektyviau jas įgyvendinti¹⁴⁸. Autorės nuomone, profesoriaus padarytos įžvalgos yra teisingos, tačiau tautinių mažumų padėtis šalyje, reiškiamas nepasitenkinimas dabartine situacija rodo, kad valstybė turi imtis aktyvesnių veiksmų siekdama užtikrinti tarptautiniais ir regioniniais teisės aktais garantuojamas teises tautinių mažumų atstovams. Autorės nuomone, Lietuvos Respublikos prisijungimas prie minėtos Chartijos pagerintų tautinių mažumų padėtį šalyje, suteiktų platesnes kalbines teises, o tai turėtų skatinti tautų toleranciją, pakantumą ir draugystę. Manytina, kad nuo 2015 m. liepos mėn. vėl pradėjus veikti Tautinių mažumų išėivijos departamentui, bus sugrįžta prie Chartijos ratifikavimo klausimo bei bus parengta prisijungimo prie Chartijos galimybių studija, kuri numatys konkrečias priemones, tolimesnių veiksmų planą, aptars valstybės galimybes norint tapti minėtos Chartijos dalyve. Tik atlikus išsamią analizę, kuri numatytų Lietuvos prisijungimo prie Chartijos privalumus ir trūkumus, galima būtų daryti tikslesnes ir išsamesnes prisijungimo prie Chartijos įžvalgas.

Kaip buvo minėta ankstesniame skyriuje, Pagrindų konvencijos priežiūros mechanizmą atlieka Patariamasis komitetas. Siekiant identifikuoti problemas, su kuriomis susiduria valstybės, Pagrindų konvencijos dalyvės, tikslinga aptarti Patariamąjo komiteto praktiką teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimo kontekste. Patariamasis komitetas analizuodamas 2012 metų Bulgarijos ataskaitą apie Pagrindų konvencijos nuostatų, suteikiančių teisę tautinių mažumų nariams mokytis gimtosios kalbos arba gimtąją kalba, įgyvendinimą, kelia susirūpinimą, kad Bulgarijos valdžios institucijos teikia labai mažą finansinę paramą arba jos išvis neteikia vadovėlių turkų mažumų kalba aprūpinimui ir gamybai, o esami vadovėliai nuo 1990 metų atnaujinti nebuvo¹⁴⁹. Patariamasis komitetas reiškia susirūpinimą, kadangi vertindamas 2007 metų Bulgarijos ataskaitą apie Pagrindų konvencijos įgyvendinimą ragino valdžios institucijas intensyvuoti dialogą su tautinių mažumų atstovais, analizuoti esamus tautinių mažumų švietimo poreikius, tačiau kito kontrolės ciklo metu ši informacija Patariamajam komitetui pateikta nebuvo. Patariamasis komitetas vertindamas 2007 metų ataskaitą, be kita ko, rekomendavo valdžios institucijoms dėti daugiau pastangų suteikiant tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims galimybę mokytis mažumos kalba ir prašė valdžios institucijų ištirti dvikalbio mokymo švietimo galimybes¹⁵⁰. Patariamasis komitetas išreiškia susirūpinimą, kad ir šios rekomendacijos iki kito kontrolės ciklo nebuvo įgyvendintos. Bulgarijoje gyvenantys tautinių mažumų atstovai apgailestavo, kad šalies Švietimo ir mokslo ministerija nesamdo tautinių mažumų kalbų ekspertų, taip pat tautinių mažumų kalbų

¹⁴⁸ Katuoka. S, Ruvlevičius. P, Žiobienė. E, Vaigė. L, Vitkauskaitė- Meurice. D, Valutytė. R, Račkauskaitė- Burneikienė, A, Vyšniauskaitė – Radinskienė. K, Gailiūnaitė. D, Tautinių mažumų apsauga: Tarptautinės teisės aspektai, mokslo studija, Mykolo Romerio universitetas, 2013. p. 42.

¹⁴⁹ Advisory Committee. Opinion on Bulgaria 11, February 2014 ACFC/OP/III(2014)001, 128 paragrafas.

¹⁵⁰ Ten pat, 179-180 paragrafai.

mokymas nėra įtrauktas į privalomąją bendro ugdymo programą, tačiau paliktas kaip pasirenkamas mokomasis dalykas. Susidarius tokiai situacijai Patariamasis komitetas pažymi, kad tautinių mažumų mokymas konkuruoja su kitu pasirenkamu dalyku, pvz., mokiniams gali tekti pasirinkti mokytis dorovinio ugdymo (tikybos) ar mokytis gimtosios kalbos, be to, visais atvejais švietimo sistemoje egzistuoja vienintelė galimybė mokytis tik tautinės mažumos kalbos, tačiau nėra nuostatų dėl dvikalbio mokymo, ar dėl kitų dalykų, kurie galėtų būti dėstomi tautinių mažumų kalba¹⁵¹. Išanalizavęs Bulgarijos tautinių mažumų švietimo padėtį Patariamasis komitetas ragina valdžios institucijas imtis aktyvių priemonių, skatinančių švietimą tautinių mažumų kalbomis, ragina konsultotis su tautinių mažumų atstovais, didinti tėvų ir vaikų, priklausančių tautinėms mažumoms informuotumą apie esamas galimybes ir tolimesnius veiksmus dėl mokymosi tautinių mažumų kalba, taip pat ragina atlikti išsamų tyrimą dėl poreikio mokytis tautinių mažumų kalbomis¹⁵². Be kita ko, Patariamasis komitetas ragina Bulgarijos valdžios institucijas persvarstyti mokymo programas ir mažumų kalbų mokymą į mokymo programas įtraukti kaip privalomą, o ne laisvai pasirenkamą dalyką bei rekomenduoja valdžios institucijoms imtis aktyvesnio vaidmens didinant vadovėlių tautinių mažumų kalbomis skaičių, didinti finansavimą ir skatinti bei remti organizuojamas tokias iniciatyvas¹⁵³.

Vertindamas 3 kontrolės ciklo Danijos ataskaitą apie Pagrindų konvencijos 12 straipsnio įgyvendinimą Patariamasis komitetas ragino valdžios institucijas tęsti dialogą su visais atsakingais subjektais, siekiant rasti finansiškai tvarius sprendimus, dėl ko, vokiečių tautinių mažumų švietimas taptų prieinamas ir efektyviai įgyvendinamas¹⁵⁴. Analizuodamas Danijos tautinių mažumų švietimo padėtį kito, 4 kontrolės ciklo metu, Patariamasis komitetas pažymėjo, kad mokyklos, kuriose mokoma tautinių mažumų (vokiečių kalba) veikia kaip privačios švietimo įstaigos ir yra finansuojamos bendrai centrinės valdžios institucijų¹⁵⁵. Aptarimo kontrolės ciklo metu Danijoje veikė 14 pradinių ir pagrindinių mokyklų, viena vidurinė mokykla ir vienas privatus bei nepriklausomas internatas vokiečių mokomąja kalba¹⁵⁶. Patariamasis komitetas su pasitenkinimu pažymi, kad valstybės teikiamų subsidijų dydis vienam vaikui padidėjo ir jos šiuo metu atitinka 2011 metų valstybės skiriamas subsidijas valstybinėse, danų mokomąja kalba, mokyklose¹⁵⁷. Patariamasis komitetas atkreipė dėmesį, kad pagal galiojančius teisės aktus, Danijos savivaldybės turi laiduoti gimtosios kalbos pamokas moksleiviams, kurie kalba Europos Sąjungos ar Europos

¹⁵¹ Advisory Committee. Opinion on Bulgaria 11, February 2014 ACFC/OP/III(2014)001, 127 paragrafas.

¹⁵² Ten pat, 132-133 paragrafai.

¹⁵³ Ten pat, 134 paragrafas.

¹⁵⁴ Advisory Committee. Opinion on Denmark 31, March 2011 ACFC/OP/III(2011)002, 111 paragrafas.

¹⁵⁵ Ten pat, 86 paragrafas.

¹⁵⁶ Ten pat.

¹⁵⁷ Ten pat.

ekonominėi erdvei priklausančių valstybių narių, taip pat ir Farerų ir Grenlandijos salų, kalbomis, su sąlyga, kad tokį prašymą pateikia bent 12 vaikų ir yra numatytas kvalifikuotas pedagogas¹⁵⁸. Patariamasis komitetas išreiškė susirūpinimą, kad Danijos Švietimo ir mokslo ministerija negalėjo pateikti informacijos apie Farerų ir Grenlandijos tautinių mažumų kalbų mokymą Danijoje, tačiau pagal pateiktą bendruomenių informaciją, tokių klasių yra labai mažai ir jos nepatenkina poreikio mokymosi Farerų ir Grenlandijos mažumų kalbomis, todėl Patariamasis komitetas apgailestauja dėl tokios situacijos, kadangi mokymasis minėtomis kalbomis įstatymiškai garantuojamas, tačiau tinkamų galimybių mokytis šių kalbų, nėra¹⁵⁹. Atsižvelgiant į tai, Patariamasis komitetas ragina valdžios institucijas intensyviai dialogą su skirtingomis tautinių mažumų grupėmis, analizuoti esamus poreikius ir rasti tinkamus problemų sprendimo būdus, siekiant, kad visos suinteresuotos tautinių mažumų grupės turėtų galimybę mokytis tautinės mažumos kalba arba tos kalbos¹⁶⁰.

Patariamasis komitetas vertindamas antrą Serbijos ataskaitą apie Pagrindų konvencijos įgyvendinimą ragino Serbijos valdžios institucijas stiprinti teisinę sistemą dėl tautinių mažumų kalbų mokymo, glaudžiai bendradarbiaujant su tautinių mažumų atstovais, be kita ko, ragino Serbijos valdžios institucijas skatinti lankstesnę vietos valdžios požiūrį steigiant tautinių mažumų kalbų klases siekiant patenkinti realius tautinių mažumų narių poreikius¹⁶¹. Vertindamas tolimesnę Serbijos patirtį, Patariamasis komitetas pažymėjo, kad mokymas mažumų kalbomis šiuo metu yra prieinamas albanų, kroatų, vengrų, rumunų ir slovakų ikimokykliniame, pradiniam ir viduriniame švietimo lygmenyje, tuo tarpu bulgarų ir rusų – pradiniam ir viduriniame švietimo lygiuose¹⁶². Dvikalbis ikimokyklinis ugdymas tautinių mažumų ir valstybine serbų kalba yra dėstomas albanų, bosnių, bulgarų, kroatų, vokiečių, vengrų, rumunų, rusų, ir slovakų kalbomis, taip pat vokiečių ir vengrų kalba viename vaikų darželyje¹⁶³. Patariamasis komitetas sveikina susidariusią situaciją, kuri suteikia galimybę mokytis daugelio tautinių mažumų kalbų, tačiau pastebi ir tam tikrų kliūčių, kurios trukdo efektyvesniam šios teisės įgyvendinimui. Tautinių mažumų atstovai nurodo, kad yra būtina atlikti oficialius tyrimus, siekiant nustatyti mokinių, norinčių studijuoti gimtąją kalbą, skaičių, taip pat tinkamam teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimui turi įtakos politinės valios trūkumas, taikant teisės aktus vietiniame lygmenyje, be kita ko, tinkamų vadovėlių trūkumas taip pat užkerta kelią tinkamai vykdyti mokymą mažumų kalbomis¹⁶⁴. Atsižvelgiant į tai, Patariamasis komitetas ragina Serbijos valdžios institucijas tęsti mokymą mažumų kalbomis ir garantuoti, kad

¹⁵⁸ Advisory Committee. Opinion on Denmark 31, March 2011 ACFC/OP/III(2011)002, 87 paragrafas.

¹⁵⁹ Ten pat, 88 paragrafas.

¹⁶⁰ Ten pat, 89 paragrafas.

¹⁶¹ Advisory Committee. Opinion on Serbia 19, March 2009 ACFC/OP/II(2009)001, 226-227 paragrafai.

¹⁶² Ten pat, 171 paragrafas.

¹⁶³ Ten pat.

¹⁶⁴ Ten pat, 172 paragrafas.

apribojimai bus mažinami persvarstant pradinio ir vidurinio ugdymo teisės aktus, be to, valdžios institucijas ragina pašalinti visas nereikalingas kliūtis įgyvendinant teisę mokytis mažumos kalbomis, užtikrinant, kad teisės aktų nuostatos, reglamentuojančios mokymą mažumų kalbomis būtų nuosekliai taikomos visoje Serbijos teritorijoje ir, kad oficialūs reikalavimai tautinių mažumų klasių atidarymui nebūtų naudojami kaip priemonė, kuri trukdytų įgyvendinti šią teisę praktikoje¹⁶⁵.

Ekspertų komitetas bei Patariamasis komitetas vertindami skirtingų valstybių, dalyvių patirtį, didžiausiomis tautinių mažumų švietimo problemomis laiko tai, kad teisė mokytis mažumos kalba nėra visiems pasiekama ir neatitinka realaus, teisės mokytis mažumos kalba, poreikio. Ekspertų bei Patariamasis komitetas taip pat reiškia susirūpinimą, kad tautinių mažumų kalba mokymą vykdančios mokyklos neturi pakankamai vadovėlių, jie yra netinkamos kokybės, o informacija, apie galimybę mokytis tautinių mažumų kalbomis gyventojams nėra tinkamai suteikiama. Toliau darbe bus analizuojamos Patariamojo komiteto teikiamos ataskaitos Lietuvai ir nagrinėjamos teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimo problemos šalyje.

2.2 Patariamojo komiteto rekomendacijos Lietuvai ir jų įgyvendinimo problemos

Kaip buvo minėta, remiantis 2011 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje 84,2 proc. visų gyventojų buvo lietuviai, 6,6 proc. lenkai, 5,8 proc. rusai, 1,2 proc. baltarusiai, 0,5 proc. ukrainiečiai, 0,6 proc. kitų tautybių gyventojai¹⁶⁶. Daugiausiai tautinių mažumų visuotinio gyventojų surašymo metu gyveno Vilniaus apskrityje, tautinės mažumos čia sudarė 40,6 proc. visų Vilniaus apskrities gyventojų. Didžiausia dalis tautinių mažumų gyveno Šalčininkų r. sav. (89,16 proc. gyventojų sudarė tautinės mažumos, 10,84 proc. – lietuviai) ir Vilniaus r. sav. (67,53 proc. gyventojų sudarė tautinės mažumos ir 32,47 proc. – lietuviai)¹⁶⁷. Atsižvelgiant į visuotinio gyventojų surašymo duomenis ir siekiant sužinoti kaip Vilniaus rajono gimnazijose įgyvendinama teisė mokytis mažumos kalba bei identifikuoti problemas, su kuriomis susiduria tautinių mažumų atstovai, trijose Vilniaus rajono gimnazijose, kuriose mokymas vykdomas tautinių mažumų kalbomis (Vilniaus rajono Avižienių gimnazija (lenkų – lietuvių mokomoji kalba), Vilniaus rajono Nemenčinės Konstanto Parčevskio gimnazija (lenkų – rusų mokomoji kalba), Maišiagalos kunigo Juzefo Obremskio gimnazija (lenkų mokomoji kalba)) buvo atliktos pedagogų, dėstančių minėtose gimnazijose, apklausos. Apklausos rezultatai bus analizuojami nagrinėjant tarptautinių institucijų teiktas rekomendacijas Lietuvai ir gautų rezultatų pagrindu bus identifikuojamos pagrindinės problemos ir pasiūlyti galimi jų sprendimo būdai.

¹⁶⁵ Advisory Committee. Opinion on Serbia 19, March 2009 ACFC/OP/II(2009)001, 174-175 paragrafai.

¹⁶⁶ Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikybą. Statistikos departamento duomenys [žiūrėta 2014-09-09] <https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f>.

¹⁶⁷ Ten pat.

Lietuvos Respublika Pagrindų konvenciją pasirašė 1995 m. vasario 1 d., o 2000 m. vasario 17 d.¹⁶⁸ ją be išlygų ratifikavo. Pažymėtina, kad LVAT 2009 m. sausio 30 d. priimtoje administracinėje byloje A-756-152-09¹⁶⁹ nagrinėdamas dvikalbių gatvių pavadinimus, be kita ko, vertino Pagrindų konvencijos nuostatų pobūdį. Minėtoje byloje, LVAT konstatavo, „<...> jog pagal savo pobūdį ir turinį ši Konvencija yra politinio – programinio, o ne norminio reguliavimo pobūdžio. Tokią išvadą teisėjų kolegija daro, įvertinusi šioje Konvencijoje aptariamus principus, vartojamas sąvokas. Aptariamoje Konvencijos normoje vartojamos tokios sąvokos kaip „stengiasi“, „remdamosi savo teisinės sistemos reikalavimais“, „atsižvelgusios į konkrečias sąlygas <...>“¹⁷⁰. Atsižvelgiant į tai, teigtina, kad Pagrindų konvencijos programinio pobūdžio taikymas pripažintas ne tik Patariamąjo komiteto, tačiau ir Lietuvos teismų praktikoje. Nuo 2000 metų, kuomet TMAPK buvo ratifikuota Lietuvoje, Patariamajam komitetui Lietuva pateikė tris pranešimus apie Pagrindų konvencijos įgyvendinimą šalyje. Trečiuoju pranešimu apžvelgta tautinių mažumų padėtis nuo 2006 m. iki 2011 m. II ketvirčio. Pranešime nurodyta, kad Lietuvoje „mokyklos tautinių mažumų kalbomis įsikūrusios vietovėse, kuriose gausiai ir kompaktiškai gyvena tautinių mažumų atstovai. Mokyklos lenkų mokomąja kalba įsikūrusios Vilniuje, Vilniaus, Šalčininkų, Trakų ir Švenčionių rajonuose, rusų mokomąja kalba – Vilniuje, Klaipėdoje, Visagine, taip pat po vieną mokyklą Kaune, Šiauliuose, po kelias mokyklas Vilniaus, Šalčininkų, Trakų, Švenčionių rajonuose“¹⁷¹. Pranešime atkreipiamas dėmesys, į tai, kad mokyklų, o tuo pačiu ir mokinių skaičius nuolat kinta. Atkūrus nepriklausomybę, mokyklų skaičius didėjo, tuo tarpu dabar mažėja, mokinių skaičius rusų mokomąja kalba visada mažėjo, tuo tarpu lenkų iki 2000 m. didėjo, o nuo 2000 m. mažėja¹⁷². Pastebėtina, kad ši tendencija būdinga ir mokyklų lietuvių mokomąja kalba mokiniams¹⁷³. Analizuodamas ankstesnius Lietuvos pranešimus teisės mokytis mažumos kalba kontekste, Patariamasis komitetas prašė valdžios institucijų užtikrinti, kad įgyvendinant naują Švietimo įstatymą, mokymasis mažumos kalba ar mažumos kalbos nesumažėtų kaip šio įstatymo taikymo pasekmė. Be to, Patariamasis komitetas nurodė konsultavimąsi su mažumos atstovais kaip būtiną priemonę, priimant bet kokius su tautinių mažumų švietimo klausimais susijusius sprendimus bei nuogąstauja dėl dabartinės tautinių mažumų švietimo padėties, kadangi naujas Švietimo įstatymas

¹⁶⁸ Lietuvos Respublikos 2000 m. vasario 17d. įstatymas Dėl Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos ratifikavimo. Valstybės žinios. 2000, VIII-1548.

¹⁶⁹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. sausio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-756-152-09.

¹⁷⁰ Ten pat.

¹⁷¹ Third Report Submitted by Lithuania Pursuant to Article 25, Paragraph 2 of The Framework Convention For The Protection of National Minorities, 21 September 2011, ACFC/SR/III(2011)005 rev. p. 71.

¹⁷² Ten pat.

¹⁷³ Ten pat.

vertinamas prieštarinai¹⁷⁴. Minėtu teisės aktu didinamas valstybinės kalbos vaidmuo tautinių mažumų mokyklose, o turint tikslą sudaryti sąlygas dvikalbiame mokymui, įstatymas numato, kad priešmokyklinio ugdymo programoje ne mažiau kaip 4 valandos per savaitę turi būti skiriamos ugdymui lietuvių kalba, atsižvelgiant į tai, Patariamasis komitetas atkreipia dėmesį, kad prieštaravimas šiai reformai buvo stiprus, ypač joms nepritarė lenkų tautinės mažumos¹⁷⁵. Didžiausią susirūpinimą Patariamajam komitetui kelia suvienodintas lietuvių kalbos valstybinis brandos egzaminas visiems abiturientams. „Vertinant tautinių mažumų mokyklų abiturientų lietuvių kalbos egzamino darbus, nuo 2013 metų nustatytas aštuonerių metų trukmės pereinamasis laikotarpis. Brandos egzamino užduotys – rašinių temos – bus visiems vienodos, vertinimo normos raštingumo ir kalbinės raiškos aspektais pereinamuoju laikotarpiu bus skirtingos. Atsižvelgiant į tai, Nacionalinis egzaminų centras tirs moksleivių pasirengimo lygį laikyti egzaminą ir siūlys sprendimus, kokio lygio palengvinimus taikyti vertinant atliktas užduotis“¹⁷⁶. Nepaisant to, kad Patariamasis komitetas nuostatą, numatančią 8 metų pereinamąjį laikotarpį, laikė sveikintina, tačiau visgi kelia didelį susirūpinimą dėl to, kad jau 2013 metais, po dviejų metų pasiruošimo, visi Lietuvos mokyklų abiturientai turėjo laikyti vienodą Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą. Patariamasis komitetas mano, kad daugiau dėmesio turi būti skiriama tautinių mažumų mokyklų aprūpinimui reikiama pagalba, siekiant įgyvendinti reformą, o nereikalauti bendro valstybinės kalbos egzamino, naudojant spaudimą tiek mokinių, tiek mokyklų atžvilgiu, kasmet pritaikant vertinimo kriterijus¹⁷⁷. Patariamasis komitetas laikosi nuomonės, kad egzamino suvienodinamas turi būti vykdomas palaipsniui, atsižvelgiant į specifines sąlygas įvairiose mokyklose, kurios dažnai yra kaimo vietovėse ir turi ribotus finansinius išteklius, todėl moksleivių žinios turi būti vertinamos ne tik lietuvių kalbos atžvilgiu, bet atsižvelgiant į jų bendrus akademinis pasiekimus, įtraukiant ir mažumos kalbą¹⁷⁸. Šias Patariamojo komiteto išvadas patvirtina ir atliktos apklausos gimnazijose, kuriose mokymas vykdomas tautinių mažumų kalbomis. Maišiagalos kunigo Juzefo Obremskio gimnazijos direktorė Alfreda Jankovska, dėstanti lenkų kalbą, turėdama 22 metų pedagoginio darbo stažą, atsakydama į klausimą ar teisingas sprendimas buvo suvienodinti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą visų Lietuvos

¹⁷⁴ Advisory Committee. Third Opinion on Lithuania adopted on 28 November 2013, ACFC/OP/III(2013)005. 85-88 paragrafai.

¹⁷⁵ Ten pat.

¹⁷⁶ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro pranešimas „ŠMM: bandomojo suvienodinto lietuvių kalbos egzamino užduotys gerai įvertino 50 proc. mokytojų ir 38 proc. mokinių“ [žiūrėta 2014-10-17] <<http://www.15min.lt/nauijiena/svietimas/abiturientai/smm-bandomojo-suvienodinto-lietuviu-kalbos-egzamino-uzduotis-gerai-ivertino-50-proc-mokytoju-ir-38-proc-mokiniu-246-219159>>.

¹⁷⁷ Advisory Committee. Third Opinion on Lithuania adopted on 28 November 2013, ACFC/OP/III(2013)005. 89 paragrafas.

¹⁷⁸ Ten pat.

mokyklų abiturientams, nurodė mananti, kad „šis sprendimas yra labai neteisingas, nes tautinių mažumų abiturientams egzaminas turi būti palengvintas. Mokiniai mokėsi nevienodomis sąlygomis: turėjo mažesnę lietuvių kalbos valandų skaičių, mokėsi pagal skirtingas programas, mokiniams nebuvo pritaikytas pereinamasis laikotarpis. Valstybė nesudarė vienodų sąlygų pasiruošti egzaminui, nes tautinių mažumų mokyklų mokiniai turėjo net 800 val. mažiau lietuvių kalbos pamokų negu jų bendraamžiai besimokantys mokyklose lietuvių mokomąja kalba, o suvienodinto egzamino negali būti, kadangi gimtoji kalba visada bus gimtoji. Gimtąja kalba žmogus mąsto, formuluoja mintis, o kita kalba, net tokia svarbi kaip valstybinė, bus tik išmoktoji kalba“. Minėtos gimnazijos direktorė, paklausta, ar pedagogai yra pakankamai kvalifikuoti, kad galėtų tinkamai paruošti tautinių mažumų kalba besimokančius mokinius vienodam lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminui nurodė, kad gimnazijos pedagogai yra pakankamai kvalifikuoti, tačiau mokiniams yra būtinos egzamino lengvatos. Tuo tarpu Vilniaus rajono Avižienių gimnazijos lietuvių kalbos mokytoja, metodininkė Regina Buzienė, dėstanti lietuvių valstybinės kalbos dalyką lenkų mokomąja kalba besimokantiems mokiniams, nurodė, kad sprendimas suvienodinti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą visų Lietuvos mokyklų abiturientams buvo „galbūt teisingas, bet per greitas. Vaikai turėjo užaugti reformai, reforma turėjo būti įvesta vėliau, o vaikams reikalavimai turi būti padidinti nuo pat pirmų metų, kai jie pradeda mokytis lietuvių kalbą. Vaikams tenka per didelis krūvis, kadangi be valstybinės kalbos, jie mokosi ir gimtąją. Įvedus reformą vienuoliktokai turėjo tik metus laiko pasiruošti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminui, o tai tinkamai padaryti yra labai sunku“, o atsakydamos į klausimą ar pedagogai yra pakankamai kvalifikuoti, kad galėtų tinkamai paruošti tautinių mažumų kalba besimokančius mokinius vienodam lietuvių kalbos ir literatūros kalbos egzaminui, lietuvių kalbos mokytoja Regina Buzienė ir lenkų kalbos mokytoja Lilija Voicechovska nurodė, kad pedagogai yra kvalifikuoti, gimnazijoje dirba puikūs lietuvių kalbos specialistai. Vilniaus rajono Nemenčinės Konstanto Parčevskio gimnazijos mokytoja (duomenys neskelbtini), dėstanti lenkų kalbą ir turinti 30 metų darbo stažą, nurodė, kad sprendimas suvienodinti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą visų Lietuvos mokyklų abiturientams buvo „visiškai neteisingas ir neproporcingas, kadangi mokiniai mokosi skirtingomis programomis ir turi nevienodą pamokų skaičių pradinės ir pagrindinės dėstymo programos pakopose. Padidintas pamokų skaičius vidurinės mokyklos programų pakopose neišsprendžia problemos. Vaikas mokosi lietuvių kalbos 12 metų, o ne 2 metus“, o atsakydama į klausimą ar gimnazijoje dirbantys pedagogai yra pakankamai kvalifikuoti, kad galėtų tinkamai paruošti tautinių mažumų kalba besimokančius mokinius vienodam lietuvių kalbos ir literatūros kalbos egzaminui, pedagogė nurodė, kad pedagogai yra pakankamai kvalifikuoti, o problemos yra ne pedagogų kvalifikacijoje, o valstybės vykdomoje švietimo politikoje.

Atliktos apklausos rezultatai rodo, kad visų apklaustųjų pedagogų nuomone, sprendimas suvienodinti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą nebuvo visiškai teisingas, o turėjo būti įgyvendinamas palaipsniui, lietuvių kalbos programas, mokyklose vykdančiose dėstymą tautinių mažumų kalbomis, suvienodinant nuo pat pirmos klasės, o ne nuo 11 klasės vidurinėse mokyklose arba nuo 3 klasės gimnazijose, tačiau Maišiagalos kunigo Juzefo Obremskio gimnazijos direktorės nuomone, lietuvių kalbos egzaminas tautinių mažumų dėstomąja kalba besimokantiems mokiniams vėl turėtų būti palengvintas. Pažymėtina ir tai, kad visos apklausoje dalyvavusios gimnazijos nurodė, kad jose dirbantys pedagogai yra pakankamai kvalifikuoti ir dėl to gimnazijoms kliūčių nekyla. Remiantis pedagogų pateiktais atsakymais, manytina, kad staigus lietuvių kalbos egzamino suvienodinimas gali turėti neigiamą poveikį mokymo bei mokymosi kokybei tautinių mažumų mokyklose, o kilę nesutarimai dėl vienodo brandos egzamino, išprovokuoti rimtus konfliktus su tautinių mažumų atstovais šalyje.

Nepaisant kritikos, vertinant trečiąją Lietuvos pranešimą, Patariamasis komitetas įžvelgia ir teigiamų aspektų. Sveikintina tai, kad tautinių mažumų mokykloms skiriamas didesnis finansavimas, nuo 2011 metų tautinės mažumos mokyklos mokinio krepšeliui pritaikytas 15 proc. didinimo koeficientas, t.y., skiriama 3806 Lt (1102,29 EUR) (kai sutartinio mokinio krepšelis – 3310 Lt (1102,29 EUR)), o šios mokinio krepšelio lėšos yra naudojamos pedagogų atlyginimams, mokytojų kvalifikacijai tobulinti, vadovėliams, vaizdinėms ir techninėms priemonėms įsigyti¹⁷⁹. Patariamasis Komitetas ragina valdžios institucijas atkreipti dėmesį į susiformavusią neigiamą visuomenės bei žiniasklaidos nuomonę dėl vykdomos švietimo sistemos reformos. Komitetas pažymi, kad „būtina užtikrinti, kad švietimo reformos priežastys ir tikslai būtų detalai aptariami su tautinių mažumų atstovais bei bendruomene, ir, kad visi žingsniai, įgyvendinant aptariamą reformą būtų suderinti su tautinių mažumų atstovais bei tautinių mažumų mokyklų administracija“¹⁸⁰, bei primigtinai rekomenduoja valdžios institucijoms lanksčiau įgyvendinti reformą bei užtikrinti, kad tautinių mažumų mokyklose vykdoma švietimo kokybė nenukentėtų dėl neproporcingai daug dėmesio skiriamo valstybinei kalbai.

Analizuojant Patariamąjį komiteto teikiamas rekomendacijas Lietuvai, be kita ko, verta aptarti tautinių mažumų kalbomis mokymą vykdančių mokyklų steigimo klausimą. Vertindamas Lietuvos padėtį Patariamasis komitetas pastebėjo, kad dar 2003 metais Lietuvoje daug dėmesio buvo skiriama neformaliajam tautinių mažumų išsilavinimui gimtąja kalba, skatinant steigti

¹⁷⁹ Third Report Submitted by Lithuania Pursuant to Article 25, Paragraph 2 of The Framework Convention For The Protection of National Minorities, 21 September 2011, ACFC/SR/III(2011)005 rev. p.73.

¹⁸⁰ Advisory Committee. Third Opinion on Lithuania adopted on 28 November 2013, ACFC/OP/III(2013)005. 91 paragrafas.

šeštadienines ir sekmadienines mokyklas tautinių mažumų kalbomis, o tai gali būti tinkamiausias būdas įgyvendinti tautinių mažumų narių poreikius¹⁸¹. Patariamasis komitetas pastebi, kad vien neformalaus švietimo nepakanka, kad būtų patenkinti tautinėms mažumoms priklausančių asmenų poreikiai ir nurodo, kad formalusis švietimas turi užimti esminę vietą, o neformalusis švietimas galėtų papildyti švietimo sistemą¹⁸². Vertindamas antro kontrolės ciklo ataskaitą apie Pagrindų konvencijos įgyvendinimą, Patariamasis komitetas sveikintiną laikė Švietimo įstatymo nuostatą, numatančią, kad vietovėse, kuriose tautinių mažumų nariai gyvena tradiciškai gausiai, turi teisę reikalauti mokymo tautinių mažumų kalba, o valdžios institucijos turi užtikrinti šios teisės įgyvendinimą nuo ikimokyklinio iki vidurinio ugdymo lygmens pabaigos bei su pasitenkinimu pastebi, kad mokymas tautinių mažumų kalbomis gali būti vykdomas jei ne mažiau kaip 5 mokiniai to reikalauja¹⁸³. Patariamasis komitetas, be kita ko, palankiai vertino tai, kad skirtingos tautinių mažumų grupės turi galimybes mokytis šeštadieninėse ir sekmadieninėse mokyklose, bei, kad valdžios institucijos teikia paramą tokių mokyklų išlaikymui ir palankiai vertina valdžios institucijų pastangas palengvinti ir sustiprinti Lietuvos romų švietimą – organizuoja kursus vaikams bei suaugusiems ir rengia mokomąją medžiagą¹⁸⁴. Nepaisant to, Patariamasis komitetas atkreipė dėmesį į pastaraisiais metais mažinamą tautinių mažumų mokyklų bei mažėjančią mokinių skaičių ir pastebi, kad ši tendencija būdinga visoms Lietuvoje veikiančioms mokykloms, o tai lemia demografinių rodiklių kaita, mažėjantis gyventojų skaičius, tačiau pastebi, kad tai kelia tautinių mažumų narių nerimą dėl kylančio pavojaus išsaugoti savo tapatybę¹⁸⁵. Be kita ko, Patariamasis komitetas pažymi, kad dauguma romų vaikų mokosi lietuviškose mokyklose, kadangi nėra mokyklos, kurioje jie galėtų mokytis gimtąja kalba, todėl mano, kad būtina konsultuotis su romų atstovais siekiant sužinoti tikrąjį teisės mokytis romų kalba poreikį¹⁸⁶. Patariamasis komitetas pastebi, kad bet kokie valstybinių ir tautinių mažumų mokyklų sujungimai, mažėjant mokinių skaičiui, turi būti lydimi dvikalbio ir tarpkultūrinio mokymo metodais, siekiant užtikrinti, kad mažumos kalbos mokymo kokybė nebūtų neigiamai paveikta¹⁸⁷. Kaip matyti iš Patariamojo komiteto teikiamų rekomendacijų, tautinių mažumų švietimo padėtį šalyje Patariamasis komitetas vertina teigiamai, didesnių sunkumų, kylančių dėl mokyklų steigimo, nepastebi, tačiau išreiškia susirūpinimą dėl romų tautinių mažumų moksleivių, kadangi Patariamojo komiteto turimais duomenimis, romų vaikams

¹⁸¹ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, executive summary ACFC/INF/OP/I(2003)008, 68 paragrafas.

¹⁸² Ten pat, 69 paragrafas.

¹⁸³ Advisory Committee. Second Opinion on Lithuania Adopted on 28 February 2008, ACFC/OP/II(2008)001 136, 138 paragrafai.

¹⁸⁴ Ten pat, 139, 140 paragrafai.

¹⁸⁵ Ten pat, 142 paragrafas.

¹⁸⁶ Ten pat.

¹⁸⁷ Advisory Committee. Third Opinion on Lithuania adopted on 28 November 2013, ACFC/OP/III(2013)005. 90 paragrafas.

mokymasis tautinių mažumų kalba yra prieinamas minimaliai. Pažymėtina, kad Lietuvoje nuo 1991 metų veikia Tautinių bendrijų namai, kuriuose įsikūrusios veikia vienuolika Lietuvos tautinių bendrijų visuomeninių organizacijų (įskaitant ir romų, dėl kurių Patariamasis komitetas reiškė susirūpinimą) ir Tautinių bendrijų taryba. Tautinių bendrijų namai veikia kultūros, švietimo ir mokslo srityse ir teikia šių sričių paslaugas visuomenės nariams¹⁸⁸. Pažymėtina tai, kad Tautinių bendrijų namuose veikia sekmadieninės mokyklos, kurios veiklą vykdo vadovaujantis 2004 m. rugsėjo 20 d. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Tautinių mažumų išėivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus patvirtintu įsakymu „Dėl šeštadieninės ir sekmadieninės tautinių mažumų mokyklos sampratos patvirtinimo“¹⁸⁹. Minėto teisės akto 2 straipsnyje nurodyta, kad Lietuvos Respublika pripažįsta ir remia tautinių mažumų pastangas švietimo būdais išlaikyti kalbą, tradicinę religiją, stiprinti savitą etninį tapatumą, o 3 straipsnyje numatyta, kad daugelis negausių tautinių mažumų bendruomenių būtent mokyklos veikloje mato galimybę išsaugoti ir puoselėti tautinį identitetą <...> Jose mokiniai mokosi gimtosios kalbos, savo tautos istorijos, religijos bei etninės kultūros dalykų¹⁹⁰. Specifiniai tautinės mažumos bendruomenės mokinių ir jų tėvų (globėjų, rūpintojų) poreikiai lemia savitą Mokyklos paskirtį: palaikyti darnų ir solidarų bendruomenės gyvenimą; mokytis gimtosios kalbos ir bendrauti gimtąja kalba; <...> sudaryti sąlygas mokiniui puoselėti tautos kultūrą, tradicijas, religiją <...>¹⁹¹. Be sekmadieninių mokyklų, Tautinių bendrijų namai užsiima ir kita veikla, aktyviai organizuoja projektus, o vienas iš jų - „Trečiųjų šalių piliečių savęs įtvirtinimas įvairiakultūrinėje Lietuvos visuomenėje“, kurio tikslas tobulinti šnekamosios ir rašytinės lietuvių kalbos įgūdžius, formuoti trečiųjų šalių piliečių integracijai į Lietuvos visuomenę reikiamą vertybinių nuostatų sistemą pilietinio orientavimo aspektu, projektu skatinamas asmeninis tobulėjimas, padėsiantis lengviau integruotis Lietuvoje¹⁹². Tautinių bendrijų namai, be kita ko, užsiima ir kita švietėjiška veikla – leidžia mokomuosius bei informacinius leidinius apie Lietuvos Respublikoje gyvenančias tautines mažumas, rengia metodinę medžiagą tautinių mažumų nariams. Tautinių bendrijų namai aktyviai prisideda prie tautinių mažumų švietimo politikos įgyvendinimo, o įstaigoje veikiančios sekmadieninės mokyklos – prie teisės mokytis mažumos kalbos įgyvendinimo, taip pat šalia gimtosios kalbos mokantis ir valstybinę lietuvių kalbą.

¹⁸⁸ Tautinių bendrijų namai, internetinė svetainė [žiūrėta 2015-03-01] <http://tbn.lt/id-apie_mus.html>.

¹⁸⁹ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro ir Tautinių mažumų ir išėivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2004 m. rugsėjo 20 d. įsakymas Nr. ISAK-1463/V-65. Valstybės žinios. 2014, Nr. 143.

¹⁹⁰ Ten pat.

¹⁹¹ Ten pat.

¹⁹² Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro ir Tautinių mažumų ir išėivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2004 m. rugsėjo 20 d. įsakymas Nr. ISAK-1463/V-65. Valstybės žinios. 2014, Nr. 143.

Norint įvertinti Patariamojo komiteto teikiamas rekomendacijas tautinių mažumų mokyklų steigimo klausimais, verta detaliau išanalizuoti tautinių mažumų švietimą Lietuvoje. Kaip buvo minėta ankstesniame skyriuje, 2013 – 2022 metų švietimo strategijoje numatyta, tautinių mažumų mokyklų tinklo pertvarką vykdyti laikantis mokyklų efektyvumo ir socialinės atskirties mažinimo principo¹⁹³, o Švietimo įstatyme įtvirtinta teisė mokytis mažumos kalba arba mažumos kalbos. Pažymėtina, kad didžiausios tautinių mažumų narių grupės, kurių kalbomis mokomasi Lietuvoje, yra lenkų ir rusų. Žemiau pateiktos diagramos pavaizduoja bendrojo ugdymo mokyklų ir mokinių skaičių pagal mokomąsias kalbas 2013 – 2014 m. m. laikotarpiu (1 pav.), bendrojo ugdymo mokyklų lietuvių, rusų ir lenkų mokomosiomis kalbomis skaičiaus kaitą nuo 1990 metų (2 pav.) bei bendrojo ugdymo mokyklų ir mokinių skaičių pagal mokomąsias kalbas 2013 – 2014 m. m. laikotarpiu (3 pav.)¹⁹⁴. Kaip matyti iš pateiktos diagramos (2 pav.), besimokančių rusų kalba skaičius nepriklausomybės metais sparčiai mažėjo, o besimokančių lenkų kalba per 1900 – 2000 m. padvigubėjo, tačiau paskutinįjį dešimtmetį mažėja, o baltarusių mokinių skaičius šalyje yra mažas, įvairiais metais svyravo nuo 150 iki 200¹⁹⁵. Pažymėtina, kad 2001 – 2007 m., kuomet sparčiai buvo mažintas mokyklų lietuvių mokomąja kalba skaičius, mažėjo rusų bei dvikalbių ir trikalbių mokyklų skaičius, tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad lenkų mokyklų skaičius kelis metus augo, o 2013 metų duomenimis, beveik nekinta¹⁹⁶. Pažymėtina, kad magistro baigiamojo darbo rašymo metu, remiantis, remiantis mokyklų registro duomenimis, Lietuvoje veikė 133 bendrojo ugdymo mokyklos, kuriose įteisintas mokymas lenkų bei rusų kalbomis, daugiausia tokių mokyklų veikė Vilniaus m. sav. – 42, Vilniaus raj. sav. – 37, Šalčininkų raj. sav. – 20, Klaipėdos m. sav. – 13, Trakų raj. sav. – 7, Visagino sav. – 4, Švenčionių raj. sav. – 3, po vieną mokyklą yra Zarasų raj. sav., Varėnos raj. sav., Širvintų raj. sav., Šiaulių m. sav., Panevėžio m. sav., Mažeikių r. sav., Kauno m. sav. Atkreiptinas dėmesys, kad šis skaičius liko nepakitęs nuo 2013 – 2014 m. m., kurių duomenys analizuojami 1 lentelėje – tiek pernai, tiek šiemet, tautinių mažumų mokyklų skaičius Lietuvoje siekia 133 mokyklas. 1 lentelėje pateikti duomenys leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje 1 lietuviškoje mokyklose vidutiniškai mokosi 300 mokinių, o tautinių mažumų mokykloje – 262, tai įrodo, jog švietimo sistema Lietuvoje nėra diskriminacinė tautinių mažumų narių atžvilgiu.

¹⁹³ Nutarimas dėl Valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatų įgyvendinimo programos patvirtinimo. Valstybės žinios, 2010, Nr. 82 [žiūrėta 2015-05-09] <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=364080>

¹⁹⁴ Duomenys pateikiami remiantis Švietimo ir mokslo ministerijos leidiniu. Tautinių mažumų švietimas Lietuvoje. 2013 gruodis, Nr. 19 (105).

¹⁹⁵ Švietimo ir mokslo ministerija. Tautinių mažumų švietimas Lietuvoje. 2013 gruodis, Nr. 19 (105), p.1-3.

¹⁹⁶ Ten pat.

1 lentelė. Bendrojo ugdymo mokyklų ir mokinių skaičius* pagal mokomąsias kalbas 2013–2014 m. m.

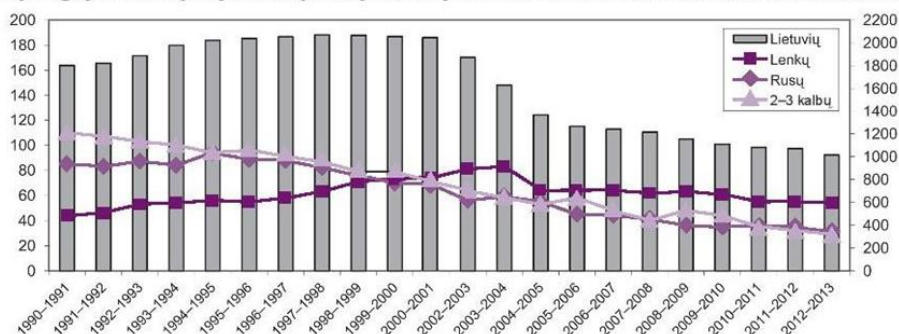
Mokyklų mokomosios kalbos	Mokyklų skaičius	Mokinių skaičius	Mokosi lietuvių kalba	Mokosi lenkų kalba	Mokosi rusų kalba	Mokosi baltarusių kalba	Mokosi prancūzų kalba	Mokosi anglų kalba
Bendras skaičius	1208	357477	330603	11888	14354	180	112	340
tik lietuvių	1075	322513	322513					
tik lenkų	54	8446		8446				
tik rusų	33	11837			11837			
tik baltarusių	1	180				180		
tik prancūzų	1	112					112	
tik anglų	1	196						196
lietuvių ir lenkų	11	2956	2080	876				
lietuvių ir rusų	14	4039	3028		1011			
rusų ir lenkų	9	3206		2208	998			
lietuvių ir anglų	3	1971	1827					144
lietuvių, rusų ir lenkų	6	2021	1155	358	508			

* Duomenys preliminarūs.

Duomenų šaltinis: ITC

1pav.

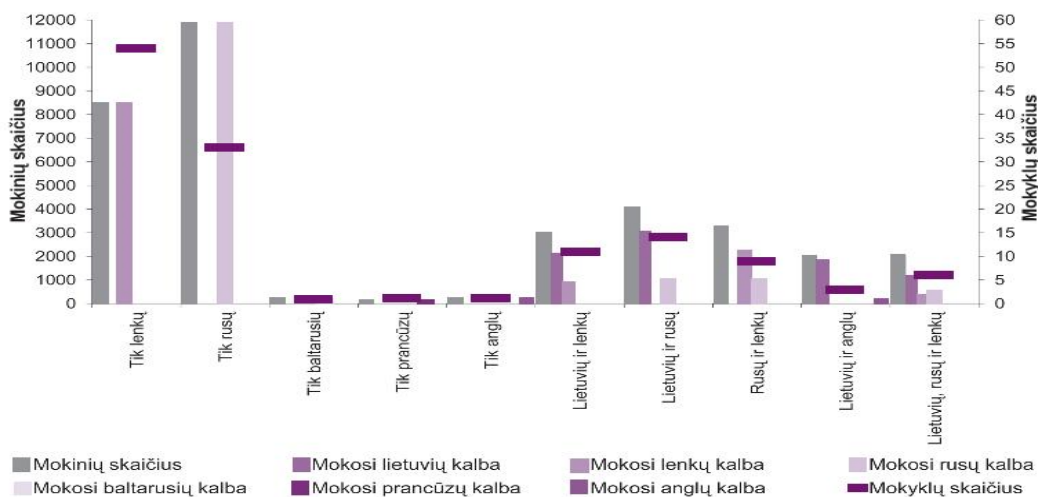
Bendrojo ugdymo mokyklų lietuvių, rusų ir lenkų mokomosiomis kalbomis skaičiaus kaita nuo 1990 metų

Duomenų šaltiniai: ITC; LSD

2pav.

Bendrojo ugdymo mokyklų ir mokinių skaičius* pagal mokomąsias kalbas 2013–2014 m. m.

* Duomenys preliminarūs.

Duomenų šaltinis: ITC

3pav.

Detaliau analizuojant valstybės pareigą įgyvendinti Pagrindų konvencija prisiimtus įsipareigojimus švietimo srityje, pažymėtina, kad nepaisant to, jog Pagrindų konvencija yra programinio pobūdžio, joje įtvirtintas nuostatas valstybės, Pagrindų konvencijos dalyvės įgyvendina

atsižvelgdamos į specifinę situaciją šalyje, poreikius, bei turimus išteklius, galima teikti, kad tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims teisė mokytis gimtąja kalba, o valstybei – pareiga šią teisę laiduoti, įtvirtinta Konstitucijoje, Švietimo įstatyme, poįstatyminiuose teisės aktuose, tam tikrų šios teisės įgyvendinimo užuomazgų galima rasti Lygių galimybių įstatyme. Pažymėtina, nors Lietuva ir nėra Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartijos, plačiai ginančios regionines arba mažumų kalbas, bei jų vartojimą, dalyvė, tačiau atsižvelgiant į atliktą analizę bei Patariamąjį komiteto įžvalgą, darytina išvada, kad Lietuva yra pasiekus aukštą lygį tautinių mažumų mokyklų steigimo srityje, be kita ko, magistro baigiamojo darbo rašymo metu Lietuvos Respublikos Prezidentės pareigas einančios Dalios Grybauskaitės teigimu „<...> sąlygos, kurias turi tautinės mažumos Lietuvoje, yra geriausios lyginant su kitomis Europos Sąjungos (ES) šalimis“¹⁹⁷. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta aukščiau, darytina išvada, kad Lietuvoje visomis kalbomis veiklą vykdančių mokyklų mažėjimą lemia demografinės priežastys, o atliktos analizės pagrindu darytina išvada, kad lietuviškų mokyklų skaičius, lyginant su lenkų ir rusų mokyklų skaičiumi, mažėja sparčiau, todėl tautinių mažumų nariams mokymas gimtąja kalba yra prieinamas pakankamai plačiai. Pažymėtina ir tai, kad Lietuvoje veikia neformaliojo ugdymo švietimo įstaigos – sekmadieninės ir šeštadieninės mokyklos, o tai Patariamąjį komiteto yra vertinama teigiamai. Be kita ko, remiantis nagrinėtomis Patariamąjį komiteto rekomendacijomis Lietuvai, pažymėtina, kad Patariamasis komitetas pastebi, kad tautinių mažumų nariams teisė mokytis gimtąja kalba yra garantuojama, jeigu pageidavimą išreiškia bent 5 mokiniai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvoje veikiantis Balstogės universiteto filialas yra vienintelis užsienyje įsteigtas Lenkijos aukštosios mokyklos filialas¹⁹⁸, kuriame studentai studijuoja lenkų dėstomąją kalbą ir minėtą kalbą turi teisę įgyti išsilavinimą. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta aukščiau, darytina išvada, kad formaliojo ir neformaliojo ugdymo įstaigos, veikdamos viena šalia kitos, papildo tautinių mažumų švietimo sistemą ir padaro ją prieinama Lietuvoje gyvenantiems tautinių mažumų nariams.

Europos žmogaus teisių fondas 2014 metais pateikė alternatyvią NVO ataskaitą apie Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje ir su tuo susijusią problematiką. Aptariamos alternatyvios ataskaitos tikslas yra atkreipti dėmesį į tautinių mažumų apsaugos problemas šalyje, pateikti tikslius duomenis, pastabas bei informaciją apie tai, koku mastu Lietuvoje laikomasi Pagrindų konvencijos įsipareigojimų, kaip jie yra taikomi praktikoje, ypatingą dėmesį atkreipiant dėl didžiausios, lenkų tautinės mažumos, kurios atžvilgiu Pagrindų

¹⁹⁷ Internetinis straipsnis „Prezidentė pasirašė Švietimo įstatymą (papildyta)“ [žiūrėta 2015-05-09], <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-03-30-prezidente-pasirase-svietimo-istatyma/60399>>.

¹⁹⁸ Seimo nario A. Meliano atviras laiškas Lenkijos kolegoms: kas ir kodėl klaidina mūsų Lenkijos bičiulius. [žiūrėta 2015-05-10] <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=618&p_k=1&p_d=109511>.

konvencijos nuostatų akivaizdžiai nepaisoma¹⁹⁹. Atsižvelgiant į tai, kad šiame darbe analizuojamos tautinių mažumų švietimo teisės, minėtos teisės įgyvendinimui bei problemų analizei toliau ir bus skiriamas didžiausias dėmesys. Ataskaitoje nurodoma, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė neatsižvelgia į lenkų ir rusų tautinių mažumų poreikius valstybinėse mokyklose bei taip pažeidžia 14 straipsnio 2 dalies nuostatas. Patariamasis komitetas analizuodamas ankstesnius Lietuvos pranešimus apie Konvencijos įgyvendinimą, kaip jau buvo minėta aukščiau, prašė valdžios institucijų užtikrinti, kad įgyvendinant naują Švietimo įstatymą, mokymasis mažumos kalba ar mažumos kalbos nesumažėtų kaip šio įstatymo taikymo pasekmė, tačiau tenka apgailestauti, kad Lietuva į šią Patariamąjo komiteto rekomendaciją neatsižvelgė. 2011 m. kovo 17 d. Švietimo įstatymo pataisomis padaryti pakeitimai pablogino tautinių mažumų padėtį švietimo sistemoje. Minėtomis pataisomis buvo sumažintas mokymas tautinių mažumų kalbomis valstybinėse mokyklose, taip pat suvienodintas lietuvių kalbos brandos egzaminas, kuris sukels didelių sunkumų, kadangi šio egzamino rezultatai turės didelę įtaką stojant į aukštąsias mokyklas. Nuogaustaujama, kad nesitarant su tautinių mažumų atstovais nuspręsta Lietuvos istorijos, Lietuvos geografijos ir pilietinio ugdymo dalykus dėstyti tik lietuvių kalba, nepaisant stipraus tiek lenkų, tiek rusų tautinių mažumų atstovų bei mokyklų bendruomenių prieššinimosi²⁰⁰. Be kita ko, Lietuva neatsižvelgė į Patariamąjo komiteto rekomendacijas, kuris konsultavimasi su tautinių mažumų atstovais nurodė kaip būtiną priemonę, priimant bet kokius su tautinių mažumų švietimo klausimais susijusius sprendimus²⁰¹. Atkreiptinas dėmesys, kad ne visos mokyklos aukščiau minėtas Švietimo įstatymo pataisas įgyvendina tinkamai. Atliktos apklausos rezultatai rodo, kad Maišiagalos kunigo Juzefo Obremskio bei Vilniaus rajono Avižienių gimnazijose lenkų mokomąja kalba besimokantiems mokiniams visi dalykai, išskyrus lietuvių kalbą yra dėstomi gimtąja lenkų kalba, tačiau Maišiagalos kunigo Juzefo Obremskio gimnazijoje toks sprendimas priimtas atsižvelgiant į tėvų reikalavimą, kad visų mokomųjų dalykų, vaikai mokytųsi gimtąja kalba. Tuo tarpu Vilniaus rajono Nemenčinės Konstanto Parčevskio gimnazijoje visi dalykai yra dėstomi gimtąja lenkų arba rusų kalba, išskyrus Lietuvos istorijos ir geografijos dalykus, kai tuo tarpu aukščiau minėtomis Švietimo įstatymo pataisomis buvo numatyta, kad mokomieji dalykai lietuvių kalba bus dėstomi pagrindinio ir vidurinio ugdymo programoje – per tas pamokas, kai einamos ugdymo programos temos iš Lietuvos istorijos ir geografijos, pasaulio pažinimo, mokoma pilietiškumo pagrindų²⁰². Kaip matyti, nei viena iš apklausoje dalyvavusių gimnazijų nesilaiko minėtų Švietimo įstatymo pataisų tokia apimtimi,

¹⁹⁹ Alternatyvi Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje NVO ataskaita. [žiūrėta 2014-12-01]. p.3. < http://lt.efhr.eu/download/rozne/SHADOW_REPORT_EFHR_LT.pdf>.

²⁰⁰ Ten pat.

²⁰¹ Ten pat.

²⁰² Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. Valstybės žinios. Nr. I-1489.

kokia jų laikytis turėtų. Manytina, kad tokia situacija susiklostė dėl stipraus tautinių mažumų priešinosi minėti reformai ir didelio siekio išsaugoti mokymą tautinių mažumų kalbomis.

Aptariamoje ataskaitoje nurodoma, kad suvienodinus lietuvių kalbos egzaminą „iš pradžių buvo daroma nuolaida duodant daugiau laiko brandos egzaminui atlikti, kadangi iki 2011 m. pokyčių jie mokėsi lenkų ar rusų kalba“²⁰³. Tokia nuolaida reiškė, kad mokyklose, kuriose dėstoma tautinių mažumų kalbomis, abiturientams buvo suteikta galimybė egzamino metu rašyti mažesnės apimties rašinį negu abiturientams, besimokantiems lietuvių kalba. Primintina, kad tautinių mažumų kalbomis besimokantiems abiturientams vietoje 500 žodžių, buvo paliktas 400 žodžių reikalavimas, tačiau Lietuvos administracinis teismas panaikino šią nuolaidą, suteiktą tautinių mažumų abiturientams, motyvuojant tuo, kad tokia nuostata yra diskriminacinio pobūdžio, kadangi su tautinių mažumų mokiniais buvo elgiama kitaip nei su didžiąja dauguma mokinių²⁰⁴. Tai parodo, kad bet kokios pastangos užtikrinti tinkamą tautinių mažumų teisių įgyvendinimą yra slopinamos, šiuo atveju, pripažįstant tokius veiksmus neteisėtus ir prieštaraujančius Konstitucijoje įtvirtintam lygybės principui.

Atlikta Patariamojo komiteto teikiamų ataskaitų Lietuvai bei kitoms valstybėms, Pagrindų konvencijos dalyvėms analizė leidžia daryti išvadą, kad Pagrindų konvencijos nuostatomis esant programinio pobūdžio, valstybėms suteikiama plati jų interpretavimo bei vertinimo laisvė, todėl pilna apimtimi neužtikrinamos tautinėms mažumoms priklausančių švietimo teisių, valstybės gali gintis, teigdamas, kad minėtų teisių užtikrinti nereikia, kadangi nėra pakankamo poreikio, arba, kaip nagrinėjamu Lietuvos atveju, taikant specialiąsias priemones konstatuota, kad jos yra neteisėtos ir prieštarauja aukščiausią teisinę galią šalyje turinčiam teisės aktui – Konstitucijai. Kitas veiksnys, įtakojantis nevisešią Pagrindų konvencijos nuostatų įgyvendinimą yra Patariamojo komiteto ir Ministrų komiteto kompetencija nagrinėjant valstybių pranešimus. Iki šiol Patariamasis komitetas teikia nuomones bei rekomendacijas valstybėms, TMAPK dalyvėms, dėl Pagrindų konvencijos įgyvendinimo bei Pagrindų konvencija garantuojamų teisių atitikimo teisėje bei praktikoje. Tuo tarpu Ministrų komitetas, ciklo pabaigoje priima rezoliuciją, kurios nevykdymas nesukelia jokių teisinių padarinių valstybėms, tai tėra politinė priemonė. Atlikta Patariamojo komiteto valstybėms narėms teikiamų rekomendacijų analizė leidžia daryti išvadą, kad Patariamasis komitetas nesirūpina teikti išsamių ir griežtų rekomendacijų valstybės narėms. „Daugelis Patariamojo komiteto rekomendacijų, remiantis Konvencijos 14 straipsniu, yra nepaprastai silpnos, dažnai vengiama

²⁰³ Alternatyvi Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje NVO ataskaita [žiūrėta 2014-12-01], p. 24. < http://lt.efhr.eu/download/rozne/SHADOW_REPORT_EFHR_LT.pdf >.

²⁰⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013.

tiesioginių rekomendacijų“²⁰⁵. D. Wilson, analizuodamas Pagrindų konvencijos 14 straipsnį pastebi, kad Patariamasis komitetas, net ir esant akivaizdžiam pažeidimui neskuba teikti drastiškų rekomendacijų valstybėms. Teikiamose ataskaitose Čekijai, Suomijai, Italijai, Norvegijai, Rumunijai, Slovakijai, matydamas aiškius pažeidimus, kur švietimas tautinių mažumų kalbomis pasiekiamas minimaliai, nors poreikis mokytis tautinių mažumų kalbomis yra didelis, Patariamasis komitetas nesiima aktyvių veiksmų, o pažymi, kad „<...> nepaisant romų bendruomenės dydžio <...> mokymas romų kalba nėra pasiekiamas <...>, o tokį mokymą gauna labai mažas mokinių skaičius. Atsižvelgiant į tai, būtina, kad Vyriausybė nustatytų kokių mastu dabartinė būklė atitinka romų bendruomenės poreikius. Toks tyrimas padėtų nustatyti, ar reikia imtis naujų priemonių siekiant užtikrinti tinkamą teisės mokytis šios kalbos ar šia kalba, įgyvendinimą“²⁰⁶. Panašias išvadas Patariamasis komitetas teikė ir šiame bei ankstesniame skyriuje aptartai Danijai, Švedijai, Bosnijai ir Hercegovinai. Matydamas, kad teisė mokytis mažumos kalba nėra tinkamai įgyvendinama minėtose šalyse, Patariamasis komitetas ragino valdžios institucijas intensyviai dialogą su skirtingomis tautinių mažumų grupėmis, analizuoti esamus poreikius ir rasti tinkamus problemų sprendimo būdus, siekiant, kad visos suinteresuotos tautinių mažumų grupės turėtų galimybę mokytis tautinės mažumos kalba arba tos kalbos. Patariamasis komitetas teikdamas rekomendacijas apsiriboja žodžiais „ragina“, „rekomenduoja“, „prašo“ ir kt. Manytina, kad tokias rekomendacinio pobūdžio nuostatas valstybėms narėms sunku įgyvendinti. Autorės nuomone, Patariamasis komitetas vertindamas šalių ataskaitas turėtų naudoti tokius terminus kaip „reikalauja“ „įsakmiai nurodo“ „primygtinai reikalauja“. Jeigu Patariamąjo komiteto rekomendacijos būtų formuluojamos griežčiau, tikėtina, kad ir valstybės į jas atsižvelgtų labiau. Patariamąjo komiteto kompetencijos sustiprinimas būtų sveikintinas dalykas, kadangi Patariamasis komitetas analizuoja skirtingų valstybių narių padėtį, vizituoja skirtingas valstybes nares, tiesiogiai susiduria su tautinių mažumų švietimo problemomis. Vertindamas padėtį šalyje bei teikdamas rekomendacijas dėl Pagrindų konvencijos įgyvendinimo, Patariamasis komitetas galėtų siūlyti konkrečius problemų sprendimo būdus pateikdamas kitų valstybių narių gerą patirtį (nurodydamas kokių veiksmų analogiškoje situacijoje ėmėsi kita valstybė narė, siekdama pagerinti tautinių mažumų švietimo padėtį). Autorės nuomone, siekiant sustiprinti Patariamąjo komiteto kompetenciją nagrinėjant valstybių pranešimus apie Konvencijos įgyvendinimą šalyje, Patariamajam komitetui turėtų būti suteiktos didesnės galios. Vietoj rekomendacijų, siūlytina Patariamajam komitetui suteikti teisę priimti sprendimus, kurių nesilaikymas ir nevykdymas, valstybėms, Pagrindų konvencijos dalyvėms

²⁰⁵ D. Wilson., Education Rights of Persons Belonging to National Minorities., a critical evaluation of the first results of the monitoring of the Framework Convention for the Protection of National Minorities 1998-2003. p.335.

²⁰⁶ Ten pat.

galėtų sukelti teisinius padarinius – sankcijas. Tokioms valstybėms pirmiausia galėtų būti taikomi įspėjimai, vėliau – piniginės sankcijos. Šiuo metu visi valstybių pranešimai, Patariamąjo komiteto nuomonės, Vyriausybių pasisakymai bei Ministrų komiteto rezoliucijos yra skelbiamos viešai Europos Tarybos internetiniame tinklalapyje (www.coe.int), tačiau tokia priemonė valstybių nei kiek nebaugina, todėl būtina imtis efektyvesnių priemonių siekiant, kad Patariamąjo komiteto išsakyta pozicija taptų ne tik deklaratyvaus pobūdžio, bet rimtus, teisinius įsipareigojimus valstybėms sukuriančiu veiksmu.

Atsižvelgus į Patariamąjo komiteto teikiamų rekomendacijų valstybėms narėms pobūdį, darytina išvada, kad Patariamasis komitetas, net ir nustatydamas aiškius Pagrindų konvencijos pažeidimus neskuba teikti drastiškų rekomendacijų valstybėms. Manytina, kad Patariamasis komitetas vietoje priimamų rekomendacijų turėtų priimti sprendimus, kurių nevykdymas sukeltų teises pasekmes valstybėms narėms, o neapsiribotų tik politiniais motyvais. Patariamąjo komiteto kompetencijos sustiprinimas užtikrintų efektyvesnę teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimą. Autorės nuomone, valstybių vengimą vykdyti rekomendacijas ir imtis aktyvių veiksmų tautinių mažumų teisių (įskaitant švietimą) apsaugos srityje sąlygoja tai, kad Pagrindų konvencijoje nėra įpareigojančių nuostatų, o jos tėra rekomendacinio pobūdžio.

Aptarus Patariamąjo komiteto bei Ekspertų komiteto teikiamas ataskaitas valstybėms narėms apie mokymo tautinių mažumų kalbomis įgyvendinimą, darytina išvada, kad tiek Patariamasis, tiek Ekspertų komitetas išvelgia panašias problemas (vadovėlių bei kvalifikuotų pedagogų trūkumas tautinių mažumų mokyklose, mokymasis mažumų kalbomis nėra pasiekiamas visiems suinteresuotiems asmenims ir kt.) bei pateikia panašaus pobūdžio rekomendacijas – ragina valdžios institucijas aprūpinti tautinių mažumų mokyklas reikiama metodine medžiaga, bei ragina imtis veiksmų, kurie pagerintų tautinių mažumų švietimo padėtį ir padarytų jį prieinamu. Atkreiptinas dėmesys, kad Patariamasis komitetas, nagrinėdamas valstybių pranešimus, nesirūpina teikti išsamių ir griežtų rekomendacijų valstybės narėms, o teikdamas ataskaitas apsiriboja žodžiais „ragina“, „rekomenduoja“, „prašo“, todėl valstybės susiduria su sunkumais tokias rekomendacijas įgyvendinant, todėl autorės nuomone, turėtų būti stiprinama Patariamąjo komiteto kompetencija, suteikianti įgaliojimus priimti privalomo pobūdžio sprendimus, kurių nevykdymas užtrauktų sankcijas valstybėms.

3. TEISĖS MOKYTIS MAŽUMOS KALBA ĮGYVENDINIMAS IR PROBLEMATIKA LIETUVOJE

Kaip buvo minėta ankstesniuose skyriuose, Lietuvoje gyventojų sudėtis pagal rasę, religiją, tautybę, kalbą, kultūrą yra labai įvairi. Valstybėje vyraujant daugiakultūriškumui diskriminacijos apraiškų išvengti labai sunku. Šiandieninėje Lietuvos visuomenėje, tautinėms mažumoms rengiant protestus, mitingus, streikus dėl tautinių mažumų diskriminavimo ir blogėjančios švietimo padėties yra reikalinga kalbėti apie diskriminavimo draudimo principą ir jo taikymo būtinybę Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų narių atžvilgiu.

3.1 Diskriminacijos draudimo ir lygybės principų reikšmė tautinių mažumų švietimo teisių apsaugai ir jo taikymas Lietuvoje

Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatyme žodžiu diskriminacija apibūdinama „tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija, priekabiavimas, nurodymas diskriminuoti lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu“²⁰⁷, tuo tarpu nurodyta, kad lygios galimybės – „tarptautiniuose žmogaus ir piliečių teisių dokumentuose ir Lietuvos Respublikos įstatymuose įtvirtintų žmogaus teisių įgyvendinimas nepaisant lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos“²⁰⁸. Lygybės principas reikalauja, kad kiekvienas asmuo naudotųsi lygiomis teisėmis ir laisvėmis politiniame, ekonominiame ir socialiniame valstybės gyvenime, o tai reiškia, kad kiekvienam asmeniui turi būti garantuojama tokia pati teisė į mokslą. Jeigu būtų atsisakoma priimti asmenį į mokyklą remiantis tuo, kad jis priklauso tautinei mažumai, tai prieštarautų diskriminacijos draudimo principui²⁰⁹. Diskriminacijos draudimo principas, kaip pamatinis žmogaus teisių, tame tarpe ir tautinių mažumų apsaugos principas, įtvirtintas daugelyje tarptautinių dokumentų bei Lietuvos Respublikos teisėje. Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinta, kad „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu“²¹⁰. Tautinių mažumų narių diskriminaciją, be kita ko, draudžia ankstesniuose skyriuose aptarti dokumentai – VŽTD, TPPTP, TESKTP bei Pagrindų konvencija. Tautinių mažumų apsaugai didelės svarbos taip pat yra

²⁰⁷ Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas. Valstybės žinios. Nr. IX-1826.

²⁰⁸ Ten pat.

²⁰⁹ K. Myntti., *The Prevention of Discrimination v. Protection of Minorities – With Particular Reference to „Special Measures“*, Hein Online, 2002., p. 225.

²¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo²¹¹, kuri pateikia rasinės diskriminacijos draudimo sąvoką²¹² ir įtvirtina specialių priemonių taikymo galimybę. Dr. Aistės Račkauskaitės – Burneikienės teigimu, Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo taikoma tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims rasinės diskriminacijos sampratos pagrindu²¹³. Tokią išvadą Dr. Aistė Račkauskaitė – Burneikienė padarė remdamasi K. Henrard įžvalgomis. „K. Henrard taip pat teigia, kad, atsižvelgiant į Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo 1 straipsnyje nustatytus draudžiamos diskriminacijos pagrindus, galima daryti išvadą, jog rasė yra aiškinama kaip apimanti odos spalvą, gimimą, tautybę ar etninę kilmę“²¹⁴. Tautinė mažuma gali būti identifikuojama būtent nurodytų kriterijų – odos spalvos, nacionalinės ir etninės kilmės, tautybės – pagrindais²¹⁵. Kaip matyti iš pateiktų dokumentų, visi jie vienokia ar kitokia forma draudžia diskriminaciją. Pažymėtina, kad Lietuva Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo ratifikavo 1998 m. lapkričio 10 d.²¹⁶ ir jau yra pateikusi keturis pranešimus dėl minėtos konvencijos įgyvendinimo.

Atkreiptinas dėmesys, kad svarbią vietą diskriminacijos draudimo srityje užima Europos Tarybos įkurta Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (toliau – ECRI). Tai nepriklausoma žmogaus teisių stebėsenos institucija, sprendžianti klausimus, susijusius su rasizmu ir netolerancija. Ją sudaro nepriklausomi ir nešališki nariai, skiriami atsižvelgiant į jų moralinę kompetenciją ir pripažintą patirtį kovojant su rasizmu, ksenofobija, antisemitizmu ir netolerancija²¹⁷. Paskutinėje, 2011 m. pateiktoje ECRI ataskaitoje Lietuvai, nemažas dėmesys buvo skiriamas tautinių mažumų bei romų švietimo teisėms ir diskriminacijos apraiškų mažinimui. ECRI rekomendavo, kad Lietuvos valdžios institucijos pasirašytų bei ratifikuotų Europos regioninių, arba

²¹¹ Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo. Valstybės žinios. 1998, Nr.108-2957.

²¹² Šioje Konvencijoje sąvoka „rasinė diskriminacija“ reiškia kokių nors skirtumų, išimčių, apribojimų darymą ar pranašumo teikimą, pagrįstą rasės, odos spalvos, giminės, tautybės ar etninės kilmės požymiais, siekiant panaikinti arba apriboti pripažintas žmogaus teises ir pagrindines laisves ir neleisti vienodai naudotis jomis arba jas realizuoti politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje ar kurioje kitoje visuomenės gyvenimo srityje.

²¹³ Transnacionalinės teisinės sistemos – santykio ir sąveikos problemos, Mokslo studija., Mykolo Romerio universitetas, 2014, p.186.

²¹⁴ Henrard, K. The Impact of International Non-Discrimination Norms in Combination With General Human Rights For the Protection of National Minorities: Several United Nations Human Rights Conventions. Strasbourg: Committee of Experts on Issues Relating to the Protection of National Minorities, DH-MIN (2006) 021, 24 October 2006, p. 5. cituota iš Transnacionalinės teisinės sistemos – santykio ir sąveikos problemos, Mokslo studija., Mykolo Romerio universitetas, 2014, p.186.

²¹⁵ Transnacionalinės teisinės sistemos – santykio ir sąveikos problemos, Mokslo studija., Mykolo Romerio universitetas, 2014, p.186.

²¹⁶ 1965 metų Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo ratifikavimo įstatymas. Valstybės žinios. Nr. VIII-920.

²¹⁷ Europos Komisijos (ECRI) ketvirtoji ataskaita apie Lietuvą, paskelbta 2011 m. rugsėjo 11 d. 6 paragrafas.

mažumų, kalbų chartiją, UNESCO konvenciją prieš diskriminavimą švietime²¹⁸. Ankstesnėje, trečioje ataskaitoje Lietuvai, ECRI rekomendavo, kad Lietuvos valdžios institucijos užtikrintų, kad visi teisės aktai, kuriuos jos gali priimti tautinių mažumų teisių apsaugos srityje, nesumažintų apsaugos, kuria jau naudojasi tautinių mažumų atstovai, lygio, tačiau nuo 2010 m. sausio 1 d. 1989 m. Tautinių mažumų įstatymas, kuriuo anksčiau buvo reglamentuojamos mažumų teisės, nebegalioja ir nebuvo priimtas joks įstatymas, kuris užpildytų šią teisinę spragą, atsižvelgiant į tai, ECRI Lietuvos valdžios institucijas ragina nedelsiant priimti Tautinių mažumų įstatymą, kuriame būtų aiškiai reglamentuojamos bent jau tos teisės, kurios buvo pripažįstamos 1989 m. Tautinių mažumų įstatyme²¹⁹. Atliktų Vilniaus rajono gimnazijų apklausų rezultatai vienareikšmiško atsakymo, turėtų būti, ar ne, priimtas Tautinių mažumų įstatymas, nepateikia. Maišiagalos, kunigo Juzefo Obremskio gimnazijos direktorė nurodo būtinybę priimti Tautinių mažumų įstatymą. Direktorė nurodė mananti, kad tautinių mažumų įstatymas yra reikalingas. „*Tautinių mažumų teisių nereglamentuoja joks specialusis įstatymas. Tautinių mažumų įstatymas turėtų reguliuoti ir švietimo teises, numatant, kad tautinėms mažumoms valstybinės kalbos egzaminas turi būti palengvintas*“. Vilniaus rajono Nemenčinės Konstanto Parčevskio gimnazijos lenkų kalbos mokytoja nurodė, kad „<...> tautinės mažumos statusas nėra aiškiai apibrėžtas, todėl kyla daugybė įvairių jo interpretavimo problemų ir nereikalingų ginčų“, dėl šios priežasties turi būti priimtas specialusis, Tautinių mažumų įstatymas. Tuo tarpu Vilniaus rajono Avižienių gimnazijos pedagogės nuomonės šiuo klausimu neturėjo. Kaip matyti, dvi iš trijų apklaustų gimnazijų dėl vienokių ar kitokių priežasčių mato būtinybę priimti specialų, tautinės mažumų teises įtvirtinantį teisės aktą. Tokios pozicijos laikosi ECRI bei Patariamasis komitetas. Autorės nuomone, specialusis tautinių mažumų įstatymas turėtų būti priimtas nedelsiant. Minėtų teisės aktu turėtų būti detaliau reglamentuojamos ne tik švietimo, bet ir kitos, tarptautiniais teisės aktais tautinėms mažumoms garantuojamos teisės.

ECRI, be kita ko, kelia susirūpinimą dėl vis stiprėjančio valstybinės kalbos mokymo tautinių mažumų mokyklose. „ECRI susidarė įspūdis, kad nuo trečiosios ataskaitos apie Lietuvą paskelbimo, švietimas mažumų mokyklose vis labiau yra užtikrinamas lietuvių kalba. ECRI mano, kad klausimai, susiję su teise į švietimą mažumų kalba geriausiai išdėstyti Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijoje. ECRI vis dėlto neramina mažumų teisę į kokybišką išsilavinimą, tokį, koks yra užtikrinamas ne mažumų atstovams <...> ECRI neramina, kad tariamasis vadovėlių trūkumas mažumų kalbomis ir tas faktas, kad mažumų kalbų mokytojai turi vis daugiau mokytis valstybine kalba, o ne savo gimtąja kalba gali pažeisti aukščiau minėtą teisę“²²⁰. Atsižvelgiant į tai,

²¹⁸ Europos Komisijos (ECRI) ketvirtoji ataskaita apie Lietuvą, paskelbta 2011 m. rugsėjo 11 d. 6 paragrafas.

²¹⁹ Ten pat, 11-12, 15 paragrafai.

²²⁰ Ten pat, 11-12, 152 paragrafai.

ECRI rekomenduoja Lietuvos valdžios institucijoms užtikrinti, kad nebūtų pažeidžiamos vaikų, priklausančių tautinėms/etninėms mažumoms turimos teisės į švietimą. ECRI taip pat rekomenduoja, kad valdžios institucijos užtikrintų vadovėlius mažumų kalbomis visuose švietimo lygmenyse, tiek, kiek pagal mokyklos programą yra užtikrinamas mokymas mažumų kalbomis, o galiausiai, ECRI rekomenduoja, kad švietimą Lietuvoje užtikrintų tie mokytojai, kurie sklandžiai ta kalba²²¹. Pažymėtina, kad šią problemą ižvelgia ir kai kurios apklausoje dalyvavusios gimnazijos. Vilniaus rajono Avižienių gimnazijos pedagogė, dėstantį lenkų kalbą Lilija Voicechovska, atsakydama į klausimą ar gimnazijoje yra pakankamas skaičius kvalifikuotų pedagogų, kurie dėsto tautinių mažumų kalba, užtenka vadovėlių ir kitos mokomosios medžiagos pažymėjo, kad *„gimnazijoje dirba kvalifikuoti pedagogai, tačiau 3-4 gimnazijos klasių moksleiviams trūksta vadovėlių lenkų kalba. Lenkų dėstomojo dalyko programa 3-4 klasių moksleiviams yra pasikeitusi, tačiau vadovėliai yra seni ir nepritaikyti mokymuisi pagal naują programą“*, o paprašyta nurodyti, su kokiomis didžiausiomis švietimo problemomis susiduria tautinių mažumų moksleiviai, pedagogės nurodė, kad *„švietimo problemų gimnazijoje nėra, tačiau mokiniams sunku pasiruošti lietuvių kalbos egzaminui pagal naująją programą“*. Apklausoje dalyvavusi Maišiagalos kunigo Juzefo Obremskio gimnazijos direktorė nurodė, kad gimnazijoje visi dirbantys mokytojai yra kvalifikuoti, o paprašyta nurodyti, su kokiomis didžiausiomis švietimo problemomis susiduria tautinių mažumų moksleiviai, gimnazijos direktorė nurodė, kad *„trūksta pratybų sąsiuvinių lenkų kalba, nes tam tikrų dalykų pratybų sąsiuviniai yra tik lietuvių kalba“*. Tačiau didžiausia problema direktorė įvardijo tai, kad tautinių mažumų moksleiviams yra panaikintos lengvatos ir suvienodintas lietuvių kalbos egzaminas. Tuo tarpu Vilniaus rajono Nemenčinės Konstanto Parčevskio gimnazijos lenkų kalbos mokytoja nurodė, kad gimnazijoje dirba pakankamai kvalifikuotų specialistų, tačiau paprašius nurodyti pagrindines švietimo problemas, su kuriomis susiduria tautinių mažumų moksleiviai, pedagogė įvardijo prastos kokybės vadovėlius ir mokomųjų dalykų programas, pedagogė, be kita ko, nurodė, kad *„padidintas lietuvių kalbos pamokų skaičius paskutiniaisiais mokslo metais neišsprendžia problemų, kylančių su lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino laikymu“*. Atsižvelgus į pateiktus atsakymus, darytina išvada, kad kvalifikuotų pedagogų minėtose gimnazijose netrūksta, tačiau mokymo įstaigos nėra pakankamai aprūpintos mokomąja medžiaga – trūksta vadovėlių, pratybų sąsiuvinių mažumų kalbomis.

Pažymėtina, kad atliktos apklausos duomenimis, pastebima tendencija, kad tautinių mažumų kalba studijuojantys moksleiviai jaučiasi diskriminuojami iš privalomų egzaminų sąrašo išbraukus tautinių mažumų egzaminą. Maišiagalos kunigo Juzefo Obremskio gimnazijos direktorės teigimu,

²²¹ Europos Komisijos (ECRI) ketvirtoji ataskaita apie Lietuvą, paskelbta 2011 m. rugsėjo 11 d. 11-12, 152 paragrafai.

„kiekvienais metais Gimnazijos taryba priima sprendimą dėl privalomojo lenkų gimtosios kalbos egzamino laikymo. Tai yra mokyklinis egzaminas, jo rezultatai nėra skaičiuojami stojant į aukštąsias mokyklas, o tai yra nesąžininga mokinių atžvilgiu, jie jaučiasi diskriminuojami“. Panašios pozicijos laikosi Vilniaus rajono Nemenčinės Konstanto Parčevskio gimnazijos pedagogė nurodanti, kad *„gimtosios kalbos brandos egzaminas atspindi žmogaus brandą, to negalima pilnai parodyti negimtajai kalba, todėl mokiniai jaučiasi diskriminuojami iš privalomų egzaminų sąrašo išbraukus gimtosios kalbos egzaminą“.* Priešingos nuomonės laikosi Vilniaus rajono Avižienių gimnazijos pedagogės, nurodančios, kad mokiniai nesijaučia diskriminuojami, kadangi savo noru laiko gimtosios kalbos egzaminą ir tokiu būdu išsaugo savo tautiškumą.

Atsižvelgus į ECRI teikiamas rekomendacijas Lietuvai, pažymėtina, kad jos yra panašaus pobūdžio kaip ir ankstesniame skyriuje aptartos Patariamojo komiteto bei Ekspertų komiteto rekomendacijos. Visos institucijos įžvelgia panašias tautinių mažumų švietimo teisių problemas ir pateikia rekomendacijas, į kurias atsižvelgus ir kurias įgyvendinus tikėtina, kad tautinių mažumų problemos išsispręstų ar bent sumažėtų.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, siekdama įgyvendinti nediskriminavimo principą šalyje bei prisidėti prie pažeidžiamų grupių, tame tarpe ir tautinių mažumų apsaugos, 2015 m. sausio 28 d. nutarimu Nr. 46 patvirtino Nediskriminavimo skatinimo tarpinstitucinį veiklos planą²²² (toliau – Nediskriminavimo skatinimo planas). Minėtu Nediskriminavimo skatinimo planu siekiama mažinti diskriminaciją Lietuvos Respublikoje, didinti visuomenės sąmoningumą bei ugdyti pagarbą žmogui. Aptariamo Nediskriminavimo skatinimo plano 3 straipsnyje nurodoma, kad Lietuva 2013 m. gegužės 6 d. Ženevoje Jungtinių Tautų ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitete gynėsi antrąją periodinę 1966 metų TESKTP įgyvendinimo ataskaitą. Atsižvelgiant į šio komiteto baigiamąsias Lietuvos antrosios periodinės ataskaitos išvadas ir rekomendacijas, paskelbtas 2014 m. birželio 24 d., Lietuvoje vis dar susiduriama su tautinę neapykantą kurstančiais teiginiais, nukreiptais prieš tautines mažumas. Jungtinių Tautų ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas rekomenduoja Lietuvai skirti daugiau iniciatyvų tautinių mažumų teisėms ir lygioms galimybėms užtikrinti, glaudžiau bendradarbiauti su nevyriausybinėmis organizacijomis dėl tam tikrų diskriminacijos draudimo aspektų²²³. Sveikintinas dalykas, kad Nediskriminavimo skatinimo planu 2015 – 2017 metais numatyta įgyvendinti priemonės, skirtas tautinių mažumų ir migruojančių šeimų vaikų švietimui gerinti ir kiekvienais metais šios priemonės įgyvendinimui bus skiriama 139 018 eurų. Įgyvendinant šį planą numatomos sekančios priemonės veiklos: organizuojamas nacionalinis konkursas „Būkime kartu“, skirtas mokyklų skirtingomis dėstomosiomis kalbomis

²²² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. sausio 28 d. nutarimas Nr. 46. Teisės aktų registras. 2015, Nr. 1367.

²²³ Ten pat.

bendradarbiavimo projektams, skatinantiems pažinti kitas kultūras, finansuoti; finansuojami kvalifikacijos tobulinimo seminarai; organizuojama ir finansuojama konferencija tautinių mažumų ir migruojančių šeimų vaikų švietimo klausimais²²⁴. Tokios iniciatyvos rengiamos šalyje rodo toleranciją tautinėms mažumoms bei siekį vykdyti tarptautiniais teisės aktais prisiimtus įsipareigojimus ir taip prisidedi prie tautinių mažumų diskriminacijos problemų sprendimo ir švietimo sistemos gerinimo.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta aukščiau, darytina išvada, kad mokymas tautinės mažumos kalba arba tautinės mažumos kalbos turi būti vykdomas be jokios diskriminacijos. Diskriminacijos draudimo ir lygybės principų taikymas sudaro bendrąsias priemones, kurios taikomos bendrojoje žmogaus teisių apsaugoje, tačiau dažnai atsitinka taip, kad atskiroms asmenų grupėms, dėl jų ypatingo statuso, reikia ypatingos, specialių priemonių taikymo reikalaujančios apsaugos. Tokioms asmenų grupėms priskiriami ir tautinėms mažumoms priklausantys asmenys. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 1997 m. gegužės 6 d. nutarime nurodė, kad „Diskriminacija paprastai suprantama kaip asmens ar asmenų grupės padėties kitų asmenų atžvilgiu pakeitimas be objektyviai pateisinamo pagrindo. Tačiau tam tikrais atvejais, tai yra esant pakankamai motyvuotam ir pagrįstam reikalui, įstatymu atskiroms subjektų grupėms galima nustatyti specialų teisinį statusą ar įtvirtinti tam tikrus teisinės padėties ypatumus. Tai reiškia, kad konstitucinis asmenų lygybės principas nepaneigia pačios galimybės skirtingai traktuoti žmones pagal jų statusą“²²⁵. A. Račkauskaitė – Burneikienė daktaro disertacijoje nagrinėdama specialiųjų priemonių taikymo būtinybę tautinių mažumų atžvilgiu pabrėžia, kad „nors nediskriminavimo principas sudaro tautinių mažumų apsaugos turinio pagrindą, pripažintina tai, kad specialių teisių garantijos mažumoms priklausantiems asmenims yra būtinos, siekiant užtikrinti asmenų tapatybės išsaugojimą bei jos raišką“²²⁶. Pritartina šiai nuomonei, kadangi be diskriminavimo draudimo principo, ypatingos svarbos yra specialiųjų teisių užtikrinimas, kurios yra neatsiejamos nuo tautinių mažumų apsaugos koncepcijos turinio. Specialiosios apsaugos teikimas pažeidžiamoms asmenų grupėms yra įvardijamos „pozityviosios diskriminacijos“ arba „specialių priemonių“ taikymo terminu. „Tarptautinė žmogaus teisių teisė pripažįsta pozityviąją diskriminaciją – specialiųjų priemonių taikymą atitinkamų (pažeidžiamų) asmenų grupėms, siekiant užtikrinti šiems asmenims

²²⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. sausio 28 d. nutarimas Nr. 46. Teisės aktų registras. 2015, Nr. 1367.

²²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas administracinėje byloje Nr. 13/96

²²⁶ Račkauskaitė – Burneikienė A., Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų kalbinės garantijos: tarptautinių standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012 p. 27.

žmogaus teises“²²⁷. Atsižvelgiant į tai, šiame skyriuje specialiųjų priemonių taikymas bus atskleidžiamas pozityvios diskriminacijos taikymo kontekste. Pažymėtina, kad Kanados mokslininkas, teisininkas, žmogaus teisių gynėjas, vienas iš VŽTD projekto rengėjų John P. Humphrey nagrinėdamas valstybės pozityvių veiksmų svarbą tautinių mažumų atstovų atžvilgiu nurodė, kad valstybėms kyla pareiga aprūpinti tautinių mažumų atstovus tam tikromis paslaugomis, tokiomis kaip tautinių mažumų mokyklos, siekiant išsaugoti tautinių mažumų požymius, kurie tautinių mažumų narius atskiria nuo didžiąją dalį sudarančių gyventojų, kitaip tariant padėti išsaugoti tautinių mažumų tapatybę. John P. Humphrey pažymi, kad skirtumas tarp diskriminacijos prevencijos ir specialios apsaugos ne visada pripažįstamas ir suprantamas²²⁸. Mokslininkas nagrinėdamas pozityvių veiksmų svarbą tautinių mažumų nariams nurodė, kad Jungtinėse Tautose, buvo pasakyta, kad jeigu kiekvienam žmogui jo teisės užtikrinamos ir garantuojamos be diskriminacijos, nebus jokio papildomo tautinių mažumų apsaugos reikalingumo. Tačiau šio požiūrio šalininkai pamiršta, kad tam tikroms grupėms reikia daugiau nei lygybės, norint, kad jie išgyventų²²⁹. Analizuojant pozityviosios diskriminacijos taikymo ypatumus pabrėžtina tai, kad specialiosios priemonės turi būti adekvačios siekiamiems tikslams, negali būti diskriminacinio pobūdžio, turi būti taikomos nepiktnaudžiaujant kitų teisėmis bei negali paneigti kitų asmenų teisių. Tai reiškia, kad specialiosios priemonės neturi būti taikomos nesant realaus, objektyviai pagrįsto poreikio. Minėtos priemonės turi būti taikomos tada, kai konkreiti asmenų grupė yra blogesnėje padėtyje, lyginant su likusiaja visuomenės dalimi, ir kuriai bendrosiomis priemonėmis teikiamos apsaugos neužtenka, kad galėtų pilnavertiškai funkcionuoti visuomenėje.

3.2 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutarimas ir jo įgyvendinimo problemos

Pozityviosios diskriminacijos taikymas yra neatsiejamas nuo asmens lygybės įstatymui principo įgyvendinimo. Santykis tarp pozityviosios diskriminacijos ir asmenų lygybės principo pažeidimo ne visada yra akivaizdus, todėl būtina atskleisti šių principų santykį ir išsiaiškinti kokiais atvejais pozityviosios diskriminacijos taikymas bus teisėtas ir teisingas, o kuriais gali pažeisti asmens lygybės įstatymui principą. Norint praktiškai pavaizduoti lygybės ir pozityvios diskriminacijos santykį verta aptarti ankstesniuose skyriuose minėtą 2013 m. vasario 20 d. Švietimo ir mokslo ministro įsakymą, palengvinantį lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą tautinėms mažumoms.

²²⁷ Račkauskaitė-Burneikienė, A. Ko reikėtų nepamiršti, sprendžiant tautinių mažumų problemas? [žiūrėta 2014-10-19] <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/-/96037>>.

²²⁸ J. P. Humphrey., Preventing Discrimination and Positive Protection for Minorities: Aspects of International Law., 1986, prieiga per HeinOnline, p. 25.

²²⁹ Ten pat.

Grupės parlamentarų minėtas įsakymas buvo apskūstas Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui. Atsižvelgiant į tai, LVAT 2013 m. birželio 18 d. priėmė sprendimą administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013²³⁰. Parlamentarų teigimu, dėl skirtingų lietuvių kalbos egzamino reikalavimų tautinių mažumų mokyklų abiturientams sudaromos nelygiavertės sąlygos, kas prieštarauja Konstitucijai²³¹. Ginčijamu teisės aktu, kaip jau buvo minėta 1) pakeista nuostata, reglamentuojanti valstybiniam brandos egzaminui pateikiamų privalomų lietuvių autorių skaičių iš Vidurinio ugdymo lietuvių kalbos ir literatūros bendrosios programos, išplėstinio kurso – vietoje trijų autorių nustatyti septyni (Įsakymo 1 punktą); 2) pakeista nuostata, reglamentuojanti mokykliniam brandos egzaminui pateikiamų privalomų lietuvių autorių skaičių iš Bendrosios programos bendrojo kurso – vietoje keturių autorių nustatyti septyni (Įsakymo 2 punktą); 3) pakeista nuostata, reglamentuojanti valstybinio ir mokyklinio brandos egzamino literatūrinio rašinio apimtį, diferencijuojant šią apimtį tautinių mažumų kalba besimokantiems mokiniams ir lietuvių kalba besimokantiems mokiniams (lietuvių kalba mokinanties mokiniams rašinio apimtis valstybinio brandos egzamino metu ginčijamu teisės aktu buvo nustatyta 500–600 žodžių, o mokyklinio brandos egzamino 350–400 žodžių, tautinių mažumų kalba besimokantiems mokiniams rašinio apimtis valstybinio brandos egzamino metu – ne mažiau kaip 400 žodžių, o tuo tarpu mokyklinio brandos egzamino ne mažiau kaip 250 žodžių) (ginčijamo Įsakymo 3 punktą)²³². Iki Įsakymo priėmimo rašinio apimtis tiek lietuvių kalba, tiek tautinių mažumų kalba besimokantiems moksleiviams buvo vienoda – valstybinio brandos egzamino apimtis buvo 500–600 žodžių, o mokyklinio brandos egzamino apimtis – 350–400 žodžių²³³. Pažymėtina tai, kad pirmosios dvi nuostatos galiojo visoms Lietuvos mokykloms, tiek lietuvių, tiek tautinių mažumų dėstomąja kalba. Būtent dėl šių trijų nuostatų ir buvo kreiptasi į teismą ir prašyta išaiškinti ar minėtos nuostatos neprieštarauja Konstitucijos 29 straipsniui, kuris kaip minėta anksčiau, numato visų asmenų lygybės įstatymui principą. Šioje byloje atsakove buvusi Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija nurodė, kad „<...> tautinių mažumų mokyklų mokiniai nuo 1 iki 12 klasės lietuvių kalbą ir literatūrą mokosi mažiau valandų negu lietuviškų mokyklų mokiniai. Siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp vienodos apimties mokymo programos išdėstymo laiko ir reikalavimų apimties, tautinių mažumų mokyklų moksleiviai, proporcingai mažesniai valandų skaičiui, turi laikyti

²³⁰ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013.

²³¹ Ten pat.

²³² Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas. Valstybės žinios, 2013, Nr. V-109.

²³³ Ten pat.

lengvesnį brandos egzaminą²³⁴. Atsakovo teigimu „Lietuvos valstybės institucijos ir švietimo įstaigos dar nesugeba užtikrinti vienodų sąlygų atskiroms subjektų grupėms, ir būtent todėl joms pagrįstai ir teisėtai yra taikomos tam tikros nuolaidos ir tai negali būti siejama su lygiateisiškumo principo pažeidimu. Kaip minėta, iš byloje pateiktų duomenų visumos matyti, jog atsakovas tokią savo išvadą grindžia iš esmės tuo, jog tautinių mažumų kalba besimokantys moksleiviai per pastaruosius dvylika metų turėjo ženkliai mažiau lietuvių kalbos ir literatūros pamokų (818 pamokų skirtumas), bei 2012 m. atlikto bandomojo lietuvių kalbos ir literatūros tyrimo rezultatais <...> Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad Švietimo ir mokslo ministerija pabrėžė, jog nustatyta, kad ne visose mokyklose, ugdymą vykdančiose tautinės mažumos kalba, tinkamai įgyvendintos Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo nuostatos dėl lietuvių kalbos ugdymo ir ugdymo lietuvių kalba. Švietimo ir mokslo ministerija nurodė, kad visuotinė literatūra į lietuvių valstybinės kalbos programą yra neįtraukta, nes jos mokomasi per gimtosios kalbos pamokas, o dalies kalbos ugdymo aspektų (gramatikos, sintaksės), teksto komponavimo, argumentavimo ir kitų dalykų tautinių mažumų kalba besimokantys mokiniai mokosi ir per gimtosios kalbos pamokas, todėl mokyklos tautinės mažumos kalba turi galimybių daugiau laiko skirti lietuvių kalbos vartojimo praktikai²³⁵. Švietimo ir mokslo ministerija, pateikdama šią informaciją Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui, nurodė, kad ji pagal savo kompetenciją vykdė priemones, siekdama sustiprinti lietuvių kalbos mokymą mokyklose tautinių mažumų kalbomis, tačiau įvertinus skirtingą lietuvių kalbos mokymosi patirtį, t. y. didelį pamokų skirtumą, buvo nuspręsta, jog šių priemonių nepakanka. Todėl buvo įtvirtintos lengvatos tautinių mažumų kalba besimokantiems moksleiviams, dėl kurių ir kilo ginčas šioje byloje²³⁶. Nagrinėdamas bylą LVAT pažymėjo, kad „konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu. Vertinant, ar pagrįstai nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas, būtina atsižvelgti į konkrečias teises aplinkybes. Pirmiausia turi būti įvertinti atitinkamų subjektų ir objektų, kuriems taikomas skirtingas teisinis reguliavimas, teisinės padėties skirtumai; antra, reikia atsižvelgti į teisės aktų suderinamumą pagal jų hierarchiją, reguliavimo apimtį ir kt.; trečia, būtina įvertinti, ar teisės normos, nustatančios specialias sąlygas, atitinka teisės akto paskirtį ir tikslą. Konkrečių teisės normų pagrįstumas gali būti įtikinamas tik tais atvejais, kai į visas anksčiau nurodytas aplinkybes buvo atsižvelgta. Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui

²³⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013.

²³⁵ Ten pat.

²³⁶ Ten pat.

principas būtų pažeistas, jeigu tam tikra grupė asmenų, kuriems yra skiriama teisės norma, palyginus su kitais tos pačios normos adresatais, būtų kitaip traktuojama, nors tarp tų grupių nėra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad toks nevienodas traktavimas būtų objektyviai pateisinamas²³⁷. „Pažymėtina, jog objektyviu ir pateisinamu skirtingas traktavimas laikytinas, jei jis turi teisėtą tikslą ir jo siekiama proporcingomis priemonėmis. Priemonės teismas vertins kaip proporcingas, jei jos yra pagrįstos, tinkamos, būtinos. Išplėstinė teisėjų kolegija pažymi, kad nagrinėjamu atveju, atsižvelgiant į tai, jog lietuvių kalba ir tautinių mažumų kalba besimokantiems mokiniams Įsakymo 3 punktu buvo nustatyta skirtinga lietuvių kalbos ir literatūros egzamino rašinio apimtis, galima teigti, kad reguliavimas moksleivių atžvilgiu buvo akivaizdžiai skirtingas <...> būtina įvertinti, ar toks skirtingas traktavimas yra objektyvus ir pateisinamas, tai yra, ar tarp paminėtų moksleivių grupių yra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumų, kad jis būtų objektyviai pateisinamas²³⁸. Teisėjų kolegija pažymėjo, kad turi būti nustatyta, jog įtvirtintas teisinis reguliavimas turės teisėtą tikslą ir juo įtvirtintos normos atitiks teisės akto tikslą bei paskirtį. Atsižvelgiant į tai, tautinių mažumų kalba besimokantiems mokiniams ginčijamo teisės akto paskirtis buvo laiduoti tautinėms mažumoms lygias galimybes laikant lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą, o tikslas – palengvinti minėtą egzaminą tautinių mažumų mokiniams, atsižvelgiant į faktinį mokymuisi skirtų valandų skaičių²³⁹. Teismas nurodė, kad „skirtingas reguliavimas tam tikroms asmenų grupėms yra nediskriminacinis tik tuo atveju, jei tarp tų grupių yra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumai, kad toks nevienodas traktavimas yra objektyviai pateisinamas²⁴⁰. Kaip minėta aukščiau, atsakovas minėto egzamino skirtumus grindžia ta aplinkybe, jog „lietuvių kalba ir tautinių mažumų kalba besimokančių moksleivių grupės per pastaruosius dvylika metų turėjo ženkliai skirtingą lietuvių kalbos ir literatūros pamokų skaičių, bei tuo, jog dėl to šių moksleivių lietuvių kalbos žinios ženkliai skiriasi. Išplėstinė teisėjų kolegija pabrėžia, jog siekiant įvertinti moksleivių padėties skirtumus Įsakymo 3 punkto reguliavimo požiūriu, visų pirma, turėjo būti įvertinta tai, ar moksleivių grupės turėjo skirtingas galimybes pasirengti lietuvių kalbos ir literatūros egzaminui, bei kokia apimtimi šios galimybės skyrėsi. Išplėstinės teisėjų kolegijos nuomone, skirtingo reguliavimo pateisinamumas turi būti vertinamas būtent skirtingų galimybių pasirengti egzaminui, o ne faktiškai turimų nevienodų žinių pagrindu. Priešingu atveju būtų iškreipiama pati egzamino paskirtis – objektyviai patikrinti ir įvertinti

²³⁷ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013.

²³⁸ Ten pat.

²³⁹ Ten pat.

²⁴⁰ Ten pat.

moksleivių žinias²⁴¹. Atkreiptinas dėmesys, kad Teismas didelį dėmesį skyrė valstybinei kalbai pasisakydamas, kad „Konstitucinis Teismas taip pat yra nurodęs, jog konstitucinis valstybinės kalbos statuso įtvirtinimas reiškia, kad lietuvių kalba yra konstitucinė vertybė. Valstybinė kalba saugo tautos identitetą, integruoja pilietinę tautą, užtikrina tautos suvereniteto raišką, valstybės vientisumą ir jos nedalomumą, normalų valstybės ir savivaldybių įstaigų funkcionavimą²⁴². Nepaisant to „valstybės, viena vertus, turi pareigą sudaryti galimybes tautinių mažumų atstovams mokytis savo gimtosios kalbos, tačiau, kita vertus, jos turi teisę nustatyti ir reikalavimus tam tikru lygiu mokėti valstybinę kalbą. Vis dėlto, nustatydamas tokius reikalavimus, valstybė kartu privalo sudaryti ir tinkamas sąlygas valstybinės kalbos mokymuisi²⁴³. Atsižvelgiant į tai, kad atsakovas neįrodė, kad pritaikytos priemonės nagrinėjamu atveju buvo pagrįstos, Teismo teigimu nėra pagrindo pripažinti Įsakymo 3 punkte įtvirtintą reguliavimą nediskriminaciniu. Atsižvelgdama į tai, teisėjų kolegija konstatavo, jog Įsakymo 3 punktas, kuriuo buvo sumažinta rašinio apimtis tautinių mažumų atstovams yra neteisėtas ir prieštarauja Konstitucijos 29 straipsniui, įtvirtinančiam visų asmenų lygybės principą.

Pozityviosios diskriminacijos ir asmenų lygybės principo kontekste kyla klausimas, ar valstybė, garantuodama specialiąsias teises tautinėms mažumoms, nediskriminuoja likusių valstybės gyventojų? Norint atsakyti į šį klausimą reikia išsiaiškinti, ar siekiant užtikrinti lygias galimybes, tam tikrais atvejais reikalinga suteikti specialias teises asmenims, esantiems mažiau palankioje padėtyje, lyginant su likusia visuomenės dalimi. Konstitucijos 29 straipsnis garantuoja visų asmenų lygybę įstatymui. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 1995 m. sausio 24 d. išvadoje „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos“ pažymėjo, kad „šio straipsnio antroji dalis yra pirmosios išvestinė, nes neleidžia pažeisti lygiateisiškumo nustatydamas, kad „žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu²⁴⁴. Žmogaus teisių varžymas dėl minėtų pagrindų laikomas diskriminavimu, kurį draudžia tiek Konstitucija, tiek tarptautiniai teisės aktai, tačiau Konstitucinis Teismas pažymi, kad „tai visiškai netaikoma tautinių mažumų narių, dirbančių motinų ir kitokių specialių teisių pagrįstumui, tai yra tam, kas vadinama pozityvia diskriminacija²⁴⁵. EŽTT Thlimmenos prieš Graikiją byloje nustatė, „kad teisė nebūti

²⁴¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013.

²⁴² Ten pat.

²⁴³ Ten pat.

²⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada byloje Nr. 22/94 „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

²⁴⁵ Ten pat.

diskriminuojamam pagal EŽTK garantuojamomis teisėmis taip pat pažeidžiama, kai valstybės <...> nesugeba skirtingai vertinti asmenų, kurių padėtis gerokai skiriasi“²⁴⁶. Taigi, diskriminacijos taikymas, tam tikrais atvejais gali tapti priemone, apsaugančia žmogaus teises nuo gresiančių pažeidimų. E. Mažul pastebi, kad specialiųjų priemonių taikymas nebūtų laikomas diskriminacija, jis turi atitikti tam tikras sąlygas. „1) asmenys, kuriems taikomas skirtingas teisinis reguliavimas, turi pasižymėti tam tikru socialiniu vertingumu, ypatingu pažeidžiamumu ar plačiai suprantamu socialiniu jautrumu (pozityvios diskriminacijos vertybinis elementas)“²⁴⁷. Šiuo atveju, turint omenyje lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino suvienodinimą, pažymėtina, kad valstybėje gyvenantys tautinių mažumų atstovai dažnai jaučiasi lengvai pažeidžiami, ypatingai jautrūs valdžios organų priimamiems sprendimams, kurie gali apriboti ar kitaip pakenkti jų teisėms. Tautinėms mažumoms, kurios valstybėje sudaro mažesniąją dalį gyventojų ir yra nedominuojančioje padėtyje, yra daug sunkiau puoselėti savo kultūrą bei išsaugoti identitetą be valstybės įsikišimo ir jos pozityvių veiksmų, todėl valstybės pagalba, siekiant išsaugoti tautinių mažumų tapatybę yra neatsiejama tautinių mažumų apsaugos sistemos dalis. „2) Saugotinos asmenų grupės turi pasižymėti tam tikrais vienodais požymiais, išskiriančiais jas iš kitų asmenų, t.y. turi būti susiformavusi tam tikra santykiškai vieninga „mažuma“ (pozityvios diskriminacijos kokybinis elementas)“²⁴⁸. Šis kriterijus reiškia, kad pozityviosios diskriminacijos reikalaujanti grupė turi turėti vienodus ar bent panašius požymius, šiuo atveju tautinės mažumos iš kitų gyventojų išskiria jų objektyvieji požymiai – kalba, religija, papročiai, kultūra, tautybė, tradicijos. Nenuginčijamas faktas, kad pozityviosios apsaugos reikalaujančios Lietuvoje gyvenančios tautinės mažumos pasižymi vienodais požymiais bei puoselėja siekį išsaugoti savo tapatybę bei identitetą. Tai rodo tautinių mažumų siekis išsaugoti savo kalbą bei mokytis gimtąja kalba. „3) pozityvia diskriminacija turi būti siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų ir naudingų tikslų (pozityviosios diskriminacijos tikslingumas)“²⁴⁹. Specialių priemonių taikymas tautinių mažumų atstovams švietimo srityje turėtų didelį indėlį visoje šalies švietimo sistemoje, pagerintų tautinių mažumų ir valdžios institucijų, o kartu ir visos visuomenės santykius, užtikrintų stabilią švietimo politiką bei pilnavertį tautinių mažumų teisių įgyvendinimą, bei būtų prielaida vieningam visuomenės formavimuisi. Priėmus didelį tautinių mažumų pasipiktiną sukėlusį Švietimo įstatymą, žiniasklaidoje, internetinėje spaudoje, mokyklose, gatvėse, galiausiai valstybinėse institucijose pagausėjo prieštarų nuomonių apie tautinių mažumų padėtį Lietuvoje. Tokiu būdu kurstoma

²⁴⁶ 2000 m. balandžio 6 d. EŽTT sprendimo Thlimmenos prieš Graikiją (Nr. 34369/97) 44 punktas, [žiūrėta 2014-10-20] < <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58561> >.

²⁴⁷ Mažul, E. Tautinių mažumų apsauga kaip pozityviosios diskriminacijos pavyzdys., Teisė 2008. p. 110.

²⁴⁸ Ten pat.

²⁴⁹ Ten pat.

nesantaika, neapykanta, kuri gali privesti prie didelių pilietinių bei politinių konfliktų šalies viduje, pakenkti tarpvalstybiniams santykiams, todėl specialių priemonių taikymas švietimo srityje, neabejotinai būtų tikslinga ir efektyvi priemonė. „4) diferencijuoto teisinio reguliavimo pobūdis ir mastas turi būti proporcingas ir adekvatus siekiamiems tikslams (pozityvios diskriminacijos proporcingumas); 5) išlyginamosiomis priemonėmis užtikrinamos teisės negali būti laikomos neprarandamomis ir pažeisti kitų asmenų („daugumos“) teisių ir teisėtų interesų (pozityvios diskriminacijos santykinumas)“²⁵⁰. Paskutiniai du kriterijai rodo, kad specialiosios priemonės turi būti taikomos proporcingai, kas reiškia, jog šios priemonės neturi viršyti siekiamų tikslų, taip pažeidžiant kitų asmenų teises. Priešingu atveju, neproporcingas specialių priemonių taikymas bus laikomas diskriminaciniu, likusiųjų valstybės gyventojų atžvilgiu. Be kita ko, specialios priemonės turi būti taikomos ribotą laiką, iki tol, kol bus pasiektas jomis siekiamas tikslas. Taigi, atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad tautinių mažumų narių taikoma pozityvioji diskriminacija nepažeis visų asmenų lygybės principo, jeigu ja bus siekiama visuomeniškai reikšmingų ir naudingų tikslų, diferencijuoto teisinio reguliavimo pobūdis ir mastas bus proporcingas ir adekvatus siekiamiems tikslams bei tautinių mažumų narių atžvilgiu taikoma pozityvioji diskriminacija nesuteiks tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims išskirtinai palankių sąlygų, lyginant su likusiąja gyventojų dalimi.

Siekiant įvertinti ar Švietimo ir mokslo ministerija, palengvinusi lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą tautinių mažumų mokyklose besimokantiems moksleiviams laikėsi proporcingumo principo bei, ar pagrindai, kuriais remiantis minėtas egzaminas buvo palengvintas, buvo pakankami, būtini ir proporcingi diferencijuoto reguliavimo taikymui, reikia teisiškai įvertinti analizuojamą Švietimo ir mokslo ministro įsakymą. Primintina, kad LVAT nagrinėdamas aptariamą bylą pažymėjo, kad pagrindai, kuriais remiantis buvo priimtas Švietimo ir mokslo ministro įsakymas, palengvinantis lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą tautinių mažumų mokiniams buvo: 1) ženkliai mažesnis lietuvių kalbos ir literatūros pamokų skaičius (818 pamokų skirtumas), ir 2) remiantis 2012 m. atlikto bandomojo lietuvių kalbos literatūros tyrimo rezultatais²⁵¹. Švietimo ir mokslo ministerija, be kita ko, skirtingą reguliavimą grindė Lietuvos valstybės institucijų ir švietimo įstaigų nesugebėjimu užtikrinti vienodas sąlygas atskiroms subjektų grupėms, ir dėl to minėtos grupės nariams nuolaidos laikant lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą Švietimo ir mokslo ministerijos teigimu, buvo taikomos teisėtai ir pagrįstai, todėl

²⁵⁰ Mažul, E. Tautinių mažumų apsauga kaip pozityviosios diskriminacijos pavyzdys., Teisė 2008. p. 110.

²⁵¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013.

negalėjo būti siejamos su lygiateisiškumo principo pažeidimu²⁵². Pažymėtina, kad Švietimo ir mokslo ministerija diferencijuoto taikymo pobūdžio bei proporcingumo nepagrindė jokiais išsamesniais tyrimais, o vadovavosi tik faktiškai turėtu nevienodu pamokų skaičiumi bei minėto bandomojo lietuvių kalbos ir literatūros tyrimo rezultatais. Pažymėtina, kad skirtingas reguliavimas tam tikroms asmenų grupėms nediskriminacinis bus tik tuo atveju, jei tarp jų yra tokio pobūdžio ir tokios apimties skirtumai, kad toks nevienodas traktavimas yra objektyviai pateisinamas, atsižvelgiant į tai, skirtingas reguliavimas turėjo būti priimtas tik įvertinus, ar juo nustatomos lengvatos tautinių mažumų kalba besimokantiems mokiniams yra proporcingos jų ir lietuvių kalba besimokančių mokinių padėties skirtumams²⁵³. Švietimo ir mokslo ministerija, įvesdama egzamino lengvatas tautinių mažumų mokyklose besimokantiems mokiniams turėjo nustatyti tikslas, aiškias ir konkrečias problemas, kurios sąlygojo tautinių mažumų mokyklose besimokančių mokinių nesugebėjimą vienodomis sąlygomis, lyginant su lietuviškų mokyklų moksleiviais, laikyti vienodą lietuvių kalbos ir literatūros kalbos egzaminą. Švietimo ir mokslo ministerija, be kita ko, nenustatė ir objektyviai neįvertino, ar faktiškai skirtingas lietuvių kalbos pamokų skaičius yra priežastis, dėl kurios literatūrinio rašinio apimtis turėtų būti mažinama 100 žodžių. Pažymėtina ir tai, kad teisinis reguliavimas, numatantis mažesnės apimties rašinį tautinių mažumų kalbomis besimokantiems mokiniams nebuvo teisiškai bei praktiškai pagrįstas. Verta paminėti, kad įvedus papildomas lengvatas tautinių mažumų nariams, be kita ko, galiojo lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio bei mokyklinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukcijos, patvirtintos Nacionalinio egzaminų centro direktoriaus 2012 m. lapkričio 15 d. įsakymu Nr. (1.3)-VI-172²⁵⁴, kuriomis tautinių mažumų moksleiviams buvo įteisintas diferencijuotas vertinimas, lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino užduotyse tautinių mažumų kalbomis besimokantiems mokiniams suteikiant galimybę padaryti daugiau klaidų, nei, kad lietuvių kalba besimokantiems mokiniams. Atkreiptinas dėmesys, kad minėtos lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio bei mokyklinio brandos egzamino užduočių vertinimo instrukcijos, leidžiančios tautinių mažumų mokyklose besimokantiems mokiniams padaryti daugiau klaidų, Nacionalinio egzaminų centro direktoriaus yra tvirtinamos kasmet, atsižvelgiant į kiekvienais metais organizuojamus bandomuosius lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminus, bei atsižvelgiant į jų rezultatus, ir tai bus daroma iki 2019 metų, kol nesibaigs 8 metų pereinamasis laikotarpis. Pažymėtina, kad Švietimo ir mokslo ministerija nenurodė dėl kokių

²⁵² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013.

²⁵³ Ten pat.

²⁵⁴ Lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukcija [žiūrėta 2015-05-05] <http://www.egzaminai.lt/failai/3417_vbe_galutine_07.pdf> ; Lietuvių kalbos ir literatūros mokyklinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukcija <http://www.egzaminai.lt/failai/3418_mbe_galutinis_07.pdf> .

priežasčių numatytas lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas buvo palengvintas sumažinant literatūrinio rašinio apimtį būtent 100 žodžių, ir kodėl egzamino diferencijuoto pobūdžio taikymas negalėjo būti kitoks. Prieš įvedant lietuvių kalbos ir literatūros egzamino lengvatas tautinių mažumų kalbomis besimokantiems mokiniams turėjo būti atliktas išsamus tyrimas, kuris pagrįstų skirtingo reguliavimo būtinumą, proporcingumą ir mastą. Tokį tyrimą atlikti, analizuoti bei vertinti turėtų kompetentinga institucija, pvz., Lietuvių kalbos institutas, kurio veiklos tikslai yra atlikti mokslinius lietuvių kalbos gramatikos, kalbos kultūros tyrimus, dalyvauti formuojant valstybinės lietuvių kalbos tyrimo ir vartojimo strategiją bei taktiką Lietuvoje, ugdyti bei puoselėti valstybinę lietuvių kalbą, spręsti kalbos norminimo klausimus, rūpintis lietuvių kalbos ir jos mokslo tyrimų rezultatų sklaida visuomenėje²⁵⁵. Pažymėtina, kad magistro baigiamojo darbo rašymo metu Lietuvių kalbos instituto mokslininkai atlieka tyrimą, siekdami iširti 2014 metų valstybinio lietuvių kalbos ir literatūros egzamino rašinių kalbą²⁵⁶. Tyrimu siekiama nustatyti dažniausiai abiturientų padaromas gramatikos, skyrybos, žodyno, rašybos klaidas, bei pateikti patarimus, kurie padėtų minėtų klaidų išvengti. Pažymėtina, kad duomenų, jog minėtu tyrimu atskirai būtų tiriami lietuvių mokomąja bei tautinių mažumų mokomosiomis kalbomis besimokančių mokinių rašiniai, nepavyko rasti. Manytina, kad Lietuvių kalbos institutas turėtų atlikti diferencijuotą lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino vertinimą, atskirai vertindamas lietuviškose bei tautinių mažumų mokyklose besimokančių vaikų gebėjimus rašant rašinius ir toks tyrimas turėtų būti atliktas vertinant tiek valstybinį, tiek mokyklinį lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą visų Lietuvoje veiklą vykdančių mokyklų atžvilgiu ir egzamino rezultatus tirti vertinant kelių metų lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino užduotis. Atliekant tyrimą turėtų būti objektyviai įvertintos mokinių galimybės bei gebėjimai rašant rašinius ir nustačius, kad mokinių gabumai, žinios, rašymo įgūdžiai laikant vienodą lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą yra skirtingi ir tautinių mažumų nariai su lietuvių mokomąja kalba besimokančiais moksleiviais lygioje padėtyje atsidurtų tik palengvinus minėtą egzaminą, tokie pokyčiai turėtų būti įvesti, tačiau tik pagrindus juos išsamia ir objektyvia analize bei nustačius kokio masto egzamino palengvinimas tautinių mažumų nariams būtų teisėtas, proporcingas ir netaptų diskriminaciniu lietuvių mokomąja kalba besimokančių mokinių atžvilgiu. Ir priešingu atveju, nustačius, kad tautinių mažumų kalbomis besimokantys moksleiviai yra panašaus gabumo lyginant su lietuviškose mokyklose besimokančiais mokiniais ir gali pretenduoti laikyti vienodą lietuvių kalbos egzaminą, turėtų būti svarstomas šiuo metu taikomų

²⁵⁵ Lietuvių kalbos instituto internetinis tinklalapis <http://www.lki.lt/LKI_LT/>, [žiūrėta 2015-05-06].

²⁵⁶ Meta gebėjimo ratą abiturientams: išvardino dažniausiai daromas klaidas, straipsnis internete <<http://www.delfi.lt/news/daily/education/meta-gelbejimo-rata-abiturientams-isvardino-dazniausiai-daromas-klaidas.d?id=67826404>> [žiūrėta 2015-05-06].

papildomų lengvatų, leidžiančių padaryti didesnę klaidų skaičių rašant literatūrinį rašinį, reikalingumo, būtinumo ir tikslingumo klausimas. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad diskriminacija šiuo atveju galėtų būti įžvelgiama tuo atveju, jeigu panašaus gabumo vaikų darbai būtų vertinami skirtingai ir tokiu būdu jie nepagrįstai atsidurtų ženkliai geresnėje padėtyje, lyginant su lietuvių mokomąja kalba besimokančiais mokiniais. Atkreiptinas dėmesys ir į kasmet organizuojamą bandomąjį lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą bei jo vertinimo sistemą. Atsižvelgiant į bandomojo egzamino rezultatus, kasmet Nacionalinis egzaminų centras tvirtina egzamino užduočių vertinimo instrukcijas, nustatydamas tam tikrą klaidų skaičių, leidžiamą padaryti laikant lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą tautinių mažumų mokyklose besimokantiems mokiniams. Abejotina ir šio bandomojo egzamino vertinimo ir egzaminų užduočių vertinimo instrukcija. Kyla klausimas, kaip remiantis bandomojo egzamino rezultatais nustatomas specialios priemonės taikymo būtinumas ir proporcingumas. Nėra aišku, koks bandomojo egzamino metu padarytų klaidų skaičius sąlygoja lengvatų tautinėms mažumoms suteikimą. Pažymėtina ir tai, kad bandomojo ir brandos egzamino užduotys skiriasi, gali būti, kad bandomasis egzaminas bus lengvesnis, ir mokiniai jį parašys gerai, atsižvelgiant į tai bus nustatytas mažesnis leistinas padaryti klaidų skaičius, o tais pačiais metais organizuojamas brandos egzaminas bus sudėtingesnis, todėl kyla klausimas ar tinkamai ir efektyviai bus pritaikyta specialioji priemonė tautinių mažumų moksleiviams.

Analizuojant Švietimo ir mokslo ministro įsakymą reikalinga aptarti teisės aktų hierarchijos principą bei jo laikymąsi priimant poįstatyminį teisės aktą, suteikiantį teisę laikyti palengvintą lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą tautinių mažumų kalbomis besimokantiems mokiniams. Nagrinėjamu atveju svarbu paminėti, kad poįstatyminiu teisės aktu laikomas norminis teisės aktas, priimamas įstatymo pagrindu bei jį sukonkretinantis, tačiau negalintis prieštarauti įstatymui – aukštesnę juridinę galią turinčiam teisės aktui. Viena iš poįstatyminio teisės aktų forma yra įsakymas, kurio pagrindu ir buvo palengvintas lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas tautinių mažumų mokyklose besimokantiems mokiniams. Pažymėtina, kad Švietimo įstatymo 38 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad „Švietimo ir mokslo ministro įgaliotos institucijos ir savivaldybių vykdomosios institucijos organizuoja mokymosi pagal bendrojo ugdymo programas pasiekimų patikrinimus <...> pagal švietimo ir mokslo ministro patvirtintas mokymosi pasiekimų patikrinimų programas ir mokymosi pasiekimų patikrinimų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašus, mokinių pasiekimų tyrimus. Šie mokymosi pasiekimų patikrinimai organizuojami vienodi visų mokomųjų kalbų mokyklų mokiniams, nepažeidžiant lygių galimybių principo <...> Visos bendrojo ugdymo mokyklos užtikrina lietuvių kalbos mokėjimą pagal bendrąją švietimo ir mokslo ministro patvirtintą

programą²⁵⁷. To paties įstatymo 5 straipsnyje įtvirtintas lygių galimybių švietimo sistemos principas, kuris reiškia, kad „švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmens teisių įgyvendinimą, kiekvienam asmeniui ji laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują“²⁵⁸, taigi, minėtose normose įtvirtintas lygių galimybių principas, kuriuo vadovaujantis turi būti organizuojami mokymosi pasiekimų patikrinimai visų Lietuvos moksleivių atžvilgiu, nediferencijuojant jų dėl mokomosios kalbos. Kaip ir buvo minėta aukščiau, Švietimo ir mokslo įstatymo 30 straipsnis įtvirtina teisę mokytis valstybine ir gimtąja kalbomis, tačiau nuostatų, palengvinančių lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą laikymą tautinių mažumų kalba besimokantiems mokiniams, nenumato. Minėto straipsnio 3 dalyje numatyta, kad „Ugdymo lietuvių kalba tvarką bendrojo ugdymo ir neformaliojo švietimo mokykloje nustato švietimo ir mokslo ministras“²⁵⁹. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendime yra konstatavęs, jog „Iš konstitucinio teisinės valstybės principo, kitų konstitucinių imperatyvų kyla reikalavimas įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams paisyti iš Konstitucijos kylančios teisės aktų hierarchijos. Šis reikalavimas *inter alia* reiškia, kad draudžiama žemesnės galios teisės aktais reguliuoti tuos visuomeninius santykius, kurie gali būti reguliuojami tik aukštesnės galios teisės aktais, taip pat, kad žemesnės galios teisės aktuose draudžiama nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruotų su nustatytuoju aukštesnės galios teisės aktuose“²⁶⁰, be kita ko, „<...> poįstatyminiu teisės aktu yra realizuojamos įstatymo normos, tačiau toks teisės aktas negali pakeisti paties įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis. Kitaip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų viršenybė poįstatyminių aktų atžvilgiu“²⁶¹. Švietimo ir mokslo ministro įsakymu, palengvinančiu lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą tautinių mažumų kalbomis besimokantiems mokiniams, buvo priimta nauja teisės norma, kuri nebuvo reguliuojama aukštesnės juridinės galios teisės aktu, be kita ko, priimta nauja teisės norma konkuravo su Švietimo įstatymo 5 straipsnyje bei 38 straipsnio 4 dalyje įtvirtintu lygių galimybių principu, kadangi suteikiant lengvatas tautinių mažumų moksleiviams laikant lietuvių kalbos egzaminą, įstatymiškai jie atsidūrė palankesnėje padėtyje lyginant su lietuviškų mokyklų mokiniais, be kita ko, skirtingo reguliavimo įvedimas nebuvo pagrįstas jokiais

²⁵⁷ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. Valstybės žinios. Nr. I-1489.

²⁵⁸ Ten pat.

²⁵⁹ Ten pat.

²⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas „Dėl Klaipėdos apygardos teismo 2005 m. rugpjūčio 4 d. prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. 432 „Dėl sprendimų vykdymo instrukcijos patvirtinimo“ patvirtintos sprendimų vykdymo instrukcijos 89 punktas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

²⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas byloje Nr. 43/01.

objektyviais tyrimais, įrodančiais, kad tautinių mažumų kalbomis besimokančių mokinių lietuvių kalbos žinios yra tiek prastesnės, bei, kad lygiomis galimybės su lietuvių kalba besimokančiais moksleiviais, negalėtų laikyti vienodo lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino. „Pabrėžtina ir tai, kad toks teisės akto formos nesilaikymas, kai Konstitucija reikalauja, kad tam tikri santykiai būtų reguliuojami įstatymu, tačiau jie yra reguliuojami poįstatyminiu aktu (nepriklausomai nuo to, ar šiuos santykius koku nors aspektu reguliuoja dar ir įstatymas, su kuriame nustatytu teisiniu reguliavimu konkuruoja poįstatyminiame akte nustatytas teisinis reguliavimas, ar joks įstatymas šių santykių apskritai nereguliuoja), gali būti pakankamu pagrindu tokį poįstatyminį teisės aktą pripažinti prieštaraujančiu Konstitucijai“²⁶². Taigi, iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos matyti, kad poįstatyminio teisės akto prieštaravimas aukštesnę galią turinčiam teisės aktui yra neteisėtas ir gali būti pripažintas negaliojančiu. Nagrinėjamu atveju svarbią vietą užima Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymo 2 straipsnio 7 dalis, pateikianti tiesioginės diskriminacijos sąvoką ir nurodanti, kas yra laikoma diskriminacija. Pažymėtina, kad minėto įstatymo 2 straipsnio 7 dalyje numatyta, kad tiesioginė diskriminacija yra – „elgesys su asmeniu, kai lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu jam taikomos mažiau palankios sąlygos, negu panašiomis aplinkybėmis yra, buvo ar būtų taikomos kitam asmeniui, išskyrus <...> įstatymų nustatytas specialias laikinas priemones, taikomas siekiant užtikrinti lygybę ir užkirsti kelią lygių galimybių pažeidimui lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės, religijos pagrindu“²⁶³. Taigi, vadovaujantis minėta nuostata, diskriminacija nebus laikomas skirtingas elgesys su asmenimis, siekiant užtikrinti lygybę, o skirtingas elgesys, šiuo atveju, reiškia specialiųjų priemonių taikymą asmenims, kurie yra mažiau palankioje padėtyje, lyginant su likusia visuomenės dalimi. Taigi, šios normos taikymo tikslas – užtikrinti lygybę asmenų, esančių prastesnėje padėtyje, lyginant su likusia visuomenės dalimi. Pažymėtina ir tai, kad speciali priemonė turi būti įtvirtinta įstatymu, o ne poįstatyminiu teisės aktu, kaip buvo padaryta Švietimo ir mokslo ministro, kadangi tokį reikalavimą numato aptariamas Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas bei nagrinėjama Konstitucinio teismo praktika. Švietimo ir mokslo ministro įsakymas galėjo būti pripažintas negaliojančiu remiantis tuo, kad neatitiko jo formai keliamo reikalavimo, t.y., prieštaravo aukštesnę juridinę galią turinčiam teisės aktui – įstatymui. Autorės nuomone, tokia

²⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas byloje Nr. 51/01-26/02-19/03-22/03-26/03-27/03.

²⁶³ Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas. Valstybės žinios. Nr. IX-1826.

specialioji priemonė gali būti įtvirtinta priėmus specialųjį, *in corpore* tautinių mažumų teises įtvirtinantį įstatymą, kurio priėmimo reikalingumo klausimas bus nagrinėjamas toliau.

Apibendrinus tai, kad išdėstyta, teigtina, kad Švietimo ir mokslo ministro įsakymu įvestomis lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino lengvatomis tautinių mažumų mokomąja kalba besimokantiems moksleiviams buvo siekiama užtikrinti specialiųjų priemonių taikymą, tačiau tenka pripažinti, kad valstybė, objektyviai neįvertinusi minėtų lengvatų būtinumo, jų įdiegimo tikslingumo ir proporcingumo netinkamai šią priemonę įdiegė į Lietuvos Respublikos teisinę sistemą. Autorės nuomone, specialiosios priemonės įvedimas, remiantis 2012 m. bandomojo lietuvių kalbos ir literatūros egzamino tyrimo rezultatais bei turētu skirtingu lietuvių kalbos pamokų skaičiumi nėra pakankama priemonė taikyti skirtingą vertinimo sistemą, leidžiant lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino metu rašyti mažesnės apimties rašinį tautinių mažumų kalbomis besimokantiems mokiniams. Prieš įvedant lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino lengvatas tautinių mažumų kalbomis besimokantiems mokiniams turėjo būti atliktas išsamus tyrimas, kuris pagrįstų skirtingo reguliavimo būtinumą, tikslingumą proporcingumą ir mastą, o tokia priemonė turėjo būti nustatyta įstatymu, o ne poįstatyminiu teisės aktu.

3.3 Tautinių mažumų apsaugos pagrindų įstatymas – efektyvi priemonė siekiant užtikrinti tautinėms mažumoms priklausančių asmenų švietimo teisių įgyvendinimą

Kaip jau buvo minėta anksčiau, nuo 2010 m. sausio 1 d. Lietuvoje negalioja joks specialusis teisės aktas, *in corpore* reglamentuojantis tautinių mažumų teises bei užtikrinantis tokių teisių apsaugą. Verta paminėti, kad buvo nemažai bandymų siekiant įteisinti naują Tautinių mažumų įstatymą, tačiau dėl vienokių ar kitokių priežasčių visi bandymai buvo nesėkmingi. Atsižvelgiant į tai, šiame poskyryje bus pateikta naujausio Tautinių mažumų įstatymo projekto analizė ir pateikti pasiūlymai, kuriais remiantis, nagrinėjamo teisės akto nuostatos galėtų būti pakeistos.

Šiuo metu dažnai keliamas Tautinių mažumų įstatymo reikalingumo klausimas. Pažymėtina, kad specialusis, tautinių mažumų teises įtvirtinantis įstatymas galėtų išspręsti daugelį tautinių mažumų problemų – tame tarpe ir švietimo. Šiuo metu tautinių mažumų teisės yra įtvirtinamos keliuose teisės aktuose, tačiau įsigaliojus vienam, sistemiškai visas tautinių mažumų teises apjungiančiam bei įtvirtinančiam įstatymui, tikėtina, kad tautinių mažumų statusas, įstatymais garantuojamos teisės bei jų užtikrinimas, valstybei taps aiškesnis, o įstatymu nustatytų įsipareigojimų nevykdymas sukels teises pasekmes. Pažymėtina, kad Seimo LLRA frakcijos

nariai 2014 m. rugsėjo 11 d. įregistravo naujausią Tautinių mažumų įstatymo projektą²⁶⁴. Magistro baigiamojo darbo rašymo metu, LLRA pasitraukus iš valdančios koalicijos, Projektas Lietuvos Respublikos Seime svarstytas nebuvo, tačiau, autorė pateikus minėto projekto analizę pateiks siūlymus dėl minėto įstatymo projekto. Įstatymo projektu siekiama suteikti plačias kalbines teises tautinėms mažumoms. Projekto aiškinamajame rašte nurodyta, kad „Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija yra politinio ir programinio, o ne norminio reguliavimo pobūdžio dokumentas, todėl remiantis Tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnio 3 dalimi, tarptautinei sutarčiai vykdyti reikia priimti įstatymą, kad būtų vykdomi tarptautiniai įsipareigojimai ir užtikrintos tautinių mažumų teisės“²⁶⁵. Minėtu įstatymo projektu siekiama „reglamentuoti tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teises ir pareigas bei valstybės įsipareigojimus, sudaryti sąlygas išlaikyti ir puoselėti tautinių mažumų tradicijas, kultūrinį, kalbinį ir religinį identitetą atsižvelgiant į tarptautinius Lietuvos Respublikos įsipareigojimus“²⁶⁶. Projekto 2 straipsnio pirmoje dalyje pateikta tautinės mažumos sąvoka ir nurodyta, kad tai „grupė Lietuvos Respublikos piliečių arba nuolat gyvenančių Lietuvos Respublikoje asmenų, kuriems būdinga kitokia nei tautinei daugumai kultūra, religija, kalba arba bent vienas iš šių požymių, ir kuriuos vienija siekis išsaugoti savo tautinę tapatybę“²⁶⁷. Toks tautinės mažumos apibrėžimas kritikuotinas, kadangi tautinė mažuma neturėtų būti identifikuojama atsižvelgiant į tai, turi ji tos valstybės pilietybę arba nuolatinį ryšį su valstybe, kurioje gyvena. Pažymėtina tai, kad Patariamasis komitetas yra nurodęs, kad pilietybės ir įsikūrimo valstybėje kriterijaus taikymas identifikuojant tautinę mažumą, vertinamas kaip savavališkas ir nepagrįstas skirtumas²⁶⁸. Šiandieniniai politiniai neramumai, kariniai perversmai bei kitos priežastys verčia žmones migruoti, todėl būtina tokiems žmonėms užtikrinti teisę puoselėti kalbą, religiją, kultūrą, papročius ir jokių būdu neužkirsti kelio tautinių mažumų identiteto išsaugojimui. Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Teisės departamento (toliau – Teisės departamentas) pateiktoje 2014 m. rugsėjo 22 d. išvadoje²⁶⁹ dėl aptariamo Tautinių mažumų įstatymo projekto 4 punkte nurodoma, kad „ne tik pilietybės, bet ir įsikūrimo valstybėje (nuolatinio gyvenimo) kriterijus nepagrįstai apribotų asmenų, kurie pagal objektyviusius (asmens kilmė, kalba, kultūra) ir subjektyviusius (asmens noras būti laikomu tautinės mažumos nariu) požymius

²⁶⁴ Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projektas, Nr. XIIP-2242, 2014.

²⁶⁵ Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projekto aiškinamasis raštas Nr. XIIP-2242.

²⁶⁶ Ten pat.

²⁶⁷ Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projektas, Nr. XIIP-2242, 2014.

²⁶⁸ Račkauskaitė – Burneikienė A., Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų kalbinės garantijos: tarptautinių standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012. p. 65.

²⁶⁹ Teisės Departamento išvada dėl Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projekto Nr. XIIP-2242.

gali priklausyti tautinei mažumai, teises ir laisves²⁷⁰. Atsižvelgiant į tai, tautinės mažumos sąvoka turėtų būti koreguojama, nurodant, kad tautinė mažuma – valstybėje gyvenančių asmenų grupė, užimanti nedominuojančią padėtį valstybėje, pasižyminti objektyviaisiais požymiais – tautybe, kilme, kalba, religija, kultūra ir išreiškianti solidarumo jausmą minėtus požymius išsaugoti.

Projekto 2 straipsnio 4 dalyje nurodyta, kad „tautinės mažumos kalba – kita nei valstybinė kalba vartojama tautinėms mažumoms priklausančių asmenų, kaip gimtoji“²⁷¹. Dėl šios nuostatos taip pat sulaukta kritikos iš Teisės departamento bei Europos teisės departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (toliau – Europos teisės departamentas). Teisės departamento išvadoje nurodyta, kad pats straipsnio pavadinimas „tautinės mažumos kalba“ turėtų būti tikslinamas²⁷², tuo tarpu Europos teisės departamentas nurodo, kad išnagrinėjus straipsnyje įtvirtintos tautinės mažumos kalbos sąvoką lieka neaiški minėtos sąvokos reikšmė, nes ji nėra tiksliai suformuluota kalbiniu požiūriu²⁷³. Pritartina pastarajai nuomonei, kadangi tautinės mažumos kalbos sąvoka neatskleidžia sąvokos esmės, bei nenurodo kuo remiantis tautinės mažumos kalba turėtų būti atskirta nuo daugumos kalbos.

Švietimo teisėms Įstatymo projekte skirtas atskiras, ketvirtasis skirsnis. Svarbiausia nuostata, reglamentuojanti tautinėms mažumoms švietimo teises įtvirtinta Įstatymo projekto 12 straipsnyje.

12 straipsnis. Švietimo prieinamumas ir lygios galimybės

*Tautinei mažumai priklausantis asmuo įstatymų nustatyta tvarka turi teisę mokytis šios tautinės mažumos kalba arba tautinės mažumos kalbos bendrojo ugdymo arba (ir) neformaliojo švietimo mokyklose*²⁷⁴.

Šiuo straipsniu tautinėms mažumoms įtvirtinta teisė mokytis tautinės mažumos kalba arba tautinės mažumos kalbos, tačiau šio straipsnio nuostatos nedetalizuotos. Pažymėtina tai, kad Įstatymo projekto aiškinamajame rašte nurodyta, kad „Įstatymo projekte įtvirtinama, kad valstybės ir savivaldybės institucijos skiria finansavimą tautinėms mažumoms priklausančių asmenų integracijai, švietimui, kultūros ir tapatumo išsaugojimui bei puoselėjimui“²⁷⁵, tačiau nei minėtame straipsnyje, nei įstatymo projekto aiškinamajame rašte plačiau nekommentuojama kokiais būdais bei kokiomis priemonėmis bus užtikrintas minėtos teisės įgyvendinimas. Įstatymo projekto 20 straipsnyje, skirtame analizuojamiems finansavimo klausimams aptarti nurodyta, kad „Valstybė ir

²⁷⁰ Teisės Departamento išvada dėl Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projekto Nr. XIIP-2242.

²⁷¹ Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projektas, Nr. XIIP-2242, 2014.

²⁷² Teisės departamento išvada dėl Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projekto Nr. XIIP-2242.

²⁷³ Europos teisės departamento išvada dėl Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projekto Nr. XIIP-2242.

²⁷⁴ Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projektas, Nr. XIIP-2242, 2014.

²⁷⁵ Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projekto aiškinamasis raštas Nr. XIIP-2242.

savivaldybės skiria finansavimą tautinei mažumai priklausančių asmenų integracijai, kultūros ir tapatumo išsaugojimui bei puoselėjimui“²⁷⁶, tačiau nuostatų apie finansavimo skyrimą tautinių mažumų švietimui čia taip pat nenumatyta. Manytina, kad įstatymų leidėjai švietimo sąvokos atskirai neišskyrė todėl, kad minėta sąvoka patenka po tautinių mažumų kultūros sąvoka ir prisideda prie tapatumo išsaugojimo bei jo puoselėjimo. Taip pat abejonių kelia straipsnio pavadinimas. Straipsnyje nėra įtvirtinta kaip ir kokiomis priemonėmis bus užtikrintas švietimo prieinamumas, be to, apie lygias galimybes visai neužsimenama. Atsižvelgiant į tai, siūlytina keisti straipsnio pavadinimą į „Tautinei mažumai priklausančio asmens teisė mokytis tautinės mažumos kalba arba tautinės mažumos kalbos“²⁷⁷, bei detalizuoti pačią nuostatą, nurodant kokiais būdais ir priemonėmis ji turėtų būti įgyvendinta, arba priėmus įstatymą minėtus klausimus aptarti poįstatyminiame teisės aktų lygmenyje. Detalizuojant įstatymo projekto nuostatą galėtų būti nurodoma kas nustatys skiriamo finansavimo dydį bei kokia dalimi paramą teiks valstybė ir savivaldybės bei nurodyta tokia finansavimo skyrimo tvarka. Atsižvelgiant į tai, siūlytina keisti Tautinių mažumų švietimo įstatymo 12 straipsnį, jį performuluojant taip:

12 straipsnis. Tautinei mažumai priklausančio asmens teisė mokytis tautinės mažumos kalba arba tautinės mažumos kalbos

Tautinei mažumai priklausančio asmens įstatymų nustatyta tvarka turi teisę mokytis šios tautinės mažumos kalba arba tautinės mažumos kalbos bendrojo ugdymo arba (ir) neformaliojo švietimo mokyklose.

Finansavimą tautinėms mažumoms priklausančių asmenų švietimo teisių įgyvendinimui skiria valstybė ir savivaldybė lygiomis dalimis. Finansavimo tvarka reglamentuojama Vyriausybės nutarimu „Dėl tautinių mažumų švietimo įstaigų išlaikymo ir finansavimo“

Autorės nuomone, į specialųjį, tautinių mažumų teises įtvirtinantį įstatymą turėtų būti sukeltos visos, šiuo metu atskiruose teisės aktuose egzistuojančios nuostatos, ginančios tautinių mažumų teises. Be aukščiau aptartų nuostatų, specialiaame, tautinių mažumų teises įtvirtinančiame įstatyme, taip pat turėtų įtvirtinta nuostata, reglamentuojanti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino laikymą, egzamino reikalavimus, organizavimo tvarką, diferencijuoto vertinimo aprašą tautinėms mažumoms priklausančioms asmenims, tačiau pažymėtina, kad prieš įvedant tokią specialiąją priemonę reikalinga atlikti išsamų ir objektyvų tyrimą, kuris pagrįstų tokios priemonės reikalingumą ir proporcingumą. Pažymėtina tai, kad remiantis ankstesniuose skyriuose aptarta Patariamojo komiteto praktika bei apklausose dalyvavusių mokytojų teigimu, suvienodintas lietuvių

²⁷⁶ Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projektas, Nr. XIIP-2242, 2014.

²⁷⁷ Europos teisės departamento išvada dėl Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projekto Nr. XIIP-2242.

kalbos ir literatūros brandos egzaminas visų mokyklų moksleiviams yra esminė priežastis, kuri sąlygoja didžiausias problemas, su kuriomis susiduria tautinių mažumų mokyklų moksleiviai.

Tenka apgailestauti, kad Lietuva, be išlygų ratifikavusi TMAPK niekaip negali priimti specialaus, tautinių mažumų teises įtvirtinančio įstatymo. Seimo narė D. Kuodytė pastebi, kad specialusis, Tautinių mažumų įstatymas „galėtų numatyti tarpinstitucinę tautinių mažumų komisiją, kuri užtikrintų susikalbėjimą tarp ministerijų ir kitų institucijų tautinių mažumų klausimais“²⁷⁸. Manytina, kad tai sustiprintų tautinių mažumų švietimo teisių įgyvendinimą, o institucijos aiškiai žinotų savo funkcijas ir veiklos kryptis.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta šiame skyriuje, teigtina, kad prieš įvedant lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą lengvatas tautinių mažumų moksleiviams, turėjo būti atliktas išsamus ir objektyvus tyrimas, kuris pagrįstų diferencijuoto vertinimo reikalingumą, būtinumą, proporcingumą ir mastą. Tik nustačius, kad tautinių mažumų moksleivių žinios yra prastesnės ir vienodomis galimybėmis lyginant su lietuviškų mokyklų moksleiviais, laikyti lietuvių kalbos egzaminą tautinių mažumų moksleiviai negalėtų, reikėtų taikyti diferencijuoto vertinimo sistemą, siekiant užtikrinti lygybę tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims. Pažymėtina tai, kad specialiosios priemonės taikymas galėtų būti įtvirtintas priėmus specialųjį, *in corpore* Tautinių mažumų teises įtvirtinantį įstatymą.

²⁷⁸ Žmogaus teisių komitetas: ar reikalingas specialusis Tautinių mažumų įstatymas? [žiūrėta 2014-12-10]
<http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4463&p_k=1&p_d=132167>

IŠVADOS

1. Atliktos teisės aktų analizės pagrindu darytina išvada, kad teisė į mokslą – visuotinė žmogaus teisė, įtvirtinta visuose pagrindines žmogaus teises įtvirtinančiuose teisės aktuose. Nors ne visuose teisės aktuose įsakmiai nurodyta, kad tokia teise gali naudotis ir tautinių mažumų nariai, tačiau be išimties visi teisės aktai nurodo, kad juose įtvirtintos teisės įgyvendinamos be jokio diskriminavimo dėl kalbos, rasės, odos spalvos, lyties, religijos. Išvardinti objektyvieji požymiai, kurių pagrindu diskriminacija draudžiama, leidžia daryti išvadą, kad nagrinėjama teise gali naudotis ir tautinėms mažumoms priklausantys asmenys.
2. Atliktos teisės aktų analizės pagrindu darytina išvada, kad teisė mokytis mažumos kalba įtvirtinta kaip individuali žmogaus teisė, kuria tautinei mažumai priklausantis asmuo gali naudotis ir kolektyviai – su kitais tautinės mažumos nariais.
3. Atlikta Patariamąojo komiteto valstybėms narėms teikiamų rekomendacijų analizė leidžia daryti išvadą, kad Patariamasis komitetas, nagrinėdamas valstybių pranešimus ir matydamas akivaizdžius Pagrindų konvencijos pažeidimus nesiryžta teikti išsamių ir griežtų rekomendacijų valstybėms, Pagrindų konvencijos dalyvėms.
4. Atlikta Patariamąojo komiteto teiktų rekomendacijų Lietuvai analizė leidžia daryti išvadą, kad Lietuva yra pasiekusi aukštą lygį steigiant mokyklas tautinių mažumų kalbomis. Be bendrojo ugdymo švietimo įstaigų, Lietuvoje veikia šeštadieninės ir sekmadieninės tautinių mažumų mokyklos, taip pat Balstogės universiteto filialas, kuriame studentai gali įgyti aukštąjį universitetinį išsilavinimą lenkų dėstomąja kalba, be kita ko, atliktos analizės pagrindu darytina išvada, kad lietuvių kalba mokymą vykdančių mokyklų skaičius mažėja sparčiau, lyginant su mokyklų lenkų ir rusų mokomosiomis kalbomis, mažėjimu.
5. Atliktos tarptautinių teisės aktų analizės pagrindu, darytina išvada, kad pagrindiniai principai, kuriais turi vadovautis valstybės, užtikrindamos tautinių mažumų švietimo teises yra diskriminavimo draudimo ir lygybės, tačiau siekiant efektyvaus tautinių mažumų teisių įgyvendinimo, tautinių mažumų narių atžvilgiu turi būti taikoma pozityvioji diskriminacija, užtikrinant specialiųjų priemonių taikymą. Tautinių mažumų narių atžvilgiu švietimo srityje taikoma pozityvioji diskriminacija nepažeis visų asmenų lygybės principo, jeigu ja bus siekiama visuomeniškai reikšmingų ir naudingų tikslų, diferencijuoto teisinio reguliavimo pobūdis ir mastas bus proporcingas ir adekvatus siekiamiems tikslams bei tautinių mažumų narių atžvilgiu taikoma pozityvioji diskriminacija nesuteiks tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims išskirtinai palankių sąlygų, lyginant su likusiąja gyventojų dalimi.

6. Atliktos apklausos Vilniaus rajono gimnazijose, mokymą vykdančiose tautinių mažumų kalbomis, leidžia daryti išvadą, kad švietimo reforma, suvienodinanti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą visų Lietuvos mokyklų abiturientams buvo priimta skubotai, mokiniams tenka per didelis krūvis, be valstybinės kalbos tautinių mažumų moksleiviai mokosi ir gimtąją kalbą, todėl jie nėra pajėgūs tinkamai pasiruošti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminui, ir vienodomis sąlygomis laikyti jį su lietuvių kalba besimokančiais moksleiviais.
7. Atlikta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. nutarties, priimtos administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013 analizė leidžia daryti išvadą, kad siekdama įgyvendinti tarptautiniais teisės aktais priimtus įsipareigojimus valstybė netinkamai įdiegė specialiąją priemonę į Lietuvos teisinę bazę. Skirtingas lietuvių kalbos pamokų skaičius lietuvių ir tautinių mažumų mokomosiomis kalbomis besimokantiems moksleiviams bei 2012 m. vykdyto bandomojo lietuvių kalbos ir literatūros tyrimo rezultatai nėra pakankama, tiksli, pagrįsta, proporcinga ir objektyvi priemonė, kurios pagrindu galėtų būti taikomas diferencijuotas lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino vertinimas lietuvių ir tautinių mažumų kalbomis besimokantiems mokiniams.
8. Skirtingas reguliavimas tautinių mažumų ir lietuviškų mokyklų mokiniams turėjo būti įvestas tik nustačius, kad mokinių gabumai, žinios, rašymo įgūdžiai laikant vienodą lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą yra skirtingi ir tautinių mažumų nariai su lietuvių mokomąja kalba besimokančiais moksleiviais lygioje padėtyje atsidurtų tik palengvinus minėtą egzaminą. Tokie pokyčiai turėtų būti įvesti, tačiau tik pagrindus juos išsamiau ir objektyviau tyrimu bei nustačius kokio masto egzamino palengvinimas tautinių mažumų nariams būtų teisėtas, proporcingas ir netaptų diskriminaciniu lietuvių mokomąja kalba besimokančių mokinių atžvilgiu.
9. Specialioji priemonė, palengvinanti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą tautinių mažumų kalbomis besimokantiems mokiniams turėjo būti priimama įstatyminiu lygmeniu, o ne poįstatyminiu teisės aktu, kuris konkuravo su aukštesnę juridinę galią turinčiais teisės aktais bei prieštaravimo Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymui, numatančiam, kad specialioji priemonė nepažeis tiesioginės diskriminacijos principo, jeigu bus nustatyta įstatymu.
10. Specialaus, *in corpore* tautinių mažumų teises įtvirtinančio įstatymo nebuvimas, užkerta kelią tinkamam švietimo teisių įgyvendinimui. Tautinių mažumų teises įtvirtinantis įstatymas turėtų sistemiškai apjungti šiuo metu atskirais teisės aktais garantuojamas tautinių mažumų teises, be kita ko, įtvirtinant nuostatą dėl lietuvių kalbos ir literatūros brandos

egzamino laikymo, jo organizavimo tvarkos, ir, jeigu reikalinga, numatant diferencijuoto vertinimo tvarką.

PASIŪLYMAI

1. Stiprinant Patariamąjį komitetą bei kompetenciją, siūlytina Patariamajam komitetui suteikti įgaliojimus priimti sprendimus, kurių nevykdymas valstybėms, Pagrindų konvencijos dalyvėms sukeltų teisinius padarinius – sankcijas.
2. Siekiant įvertinti, ar tautinių mažumų kalbomis besimokantys moksleiviai lygiomis galimybėmis gali laikyti vienodą, visoms Lietuvos mokykloms privalomą, lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą, tikslinga atlikti specialų tyrimą bei nustatyti tiksliai, aiškiai ir konkrečias problemas, kurios gali sąlygoti tautinių mažumų mokyklose besimokančių mokinių nesugebėjimą vienodomis sąlygomis, lyginant su lietuviškų mokyklų moksleiviais laikyti lietuvių kalbos ir literatūros kalbos egzaminą. Tyrimas turėtų būti objektyvus bei pagrįsti skirtingo reguliavimo būtinumą, proporcingumą ir mastą.
3. Siūloma priimti specialųjį, *in corpore* tautinių mažumų teises įtvirtinantį įstatymą, sistemiskai apjungiant šiuo metu atskiruose teisės aktuose įtvirtintas tautinių mažumų teises, be kita ko, įtvirtinant lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą laikymo ir, jeigu reikalinga, diferencijuoto vertinimo tvarką. Be kita ko, siūloma pakeisti naujausio Tautinių mažumų įstatymo projekto 2 straipsnio 1 dalį bei 12 straipsnį, išdėstant taip:

2 straipsnis. Pagrindinės šio įstatymo sąvokos

Tautinė mažuma – Lietuvoje gyvenančių asmenų grupė, užimanti nedominuojančią padėtį valstybėje, pasižyminti objektyviaisiais požymiais – tautybe, kilme, kalba, religija, kultūra ir išreiškianti solidarumo jausmą minėtus požymius išsaugoti.

12 straipsnis. Tautinei mažumai priklausančio asmens teisė mokytis tautinės mažumos kalba arba tautinės mažumos kalbos

1. Tautinei mažumai priklausančio asmens įstatymų nustatyta tvarka turi teisę mokytis šios tautinės mažumos kalba arba tautinės mažumos kalbos bendrojo ugdymo arba (ir) neformaliojo švietimo mokyklose.
2. Finansavimą tautinėms mažumoms priklausančių asmenų švietimo teisių įgyvendinimui skiria valstybė ir savivaldybė lygiomis dalimis. Finansavimo tvarka reglamentuojama Vyriausybės nutarimu „Dėl tautinių mažumų švietimo įstaigų išlaikymo ir finansavimo“.

LITERATŪRA

Lietuvos Respublikos teisės aktai ir jų projektai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas. *Valstybės žinios*. Nr. I-1489.
3. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pateikimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 38-1804.
4. Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1989, Nr. 34-485.
5. Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 4-117.
6. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas. *Valstybės žinios*. Nr. IX-1826.
7. Lietuvos Respublikos Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos ratifikavimo įstatymas. Nr. VIII-1548. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 20-491.
8. 1965 metų Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo ratifikavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. Nr. VIII-920.
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. lapkričio 24 d. nutarimas Nr. 1370. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 1370.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. birželio 10 d. nutarimas Nr. 634. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 634.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. sausio 28 d. nutarimas Nr. 46. Teisės aktų registras. 2015, Nr. 1367.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl tautinių mažumų politikos plėtros iki 2015 metų strategijos patvirtinimo“ *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 112-4754.
13. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymas Nr. V-1197. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 93-4426.
14. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2013 m. gegužės 27 d. įsakymas Nr. V-460. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 58-60-2995.
15. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2013 m. gegužės 27 d. įsakymas Nr. V-459. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 58-2934.
16. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. V-109.
17. Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projektas, Nr. XIIP-2242, 2014.
18. Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projekto aiškinamasis raštas Nr. XIIP-2242.
19. Teisės Departamento išvada dėl Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projekto Nr. XIIP-2242.
20. Europos teisės departamento išvada dėl Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo projekto Nr. XIIP-2242.
21. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro ir Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 2004 m. rugsėjo 20 d. įsakymas Nr. ISAK-1463/V-65. *Valstybės žinios*. 2014, Nr. 143.
22. Nutarimas dėl Valstybinės švietimo 2013-2022 metų strategijos patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 140-7095.

Tarptautiniai teisės aktai

23. Europos socialinė chartija (pataisyta). *Valstybės žinios*. 2001.Nr. 49-1704.
24. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 20-497.
25. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.
26. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3290.
27. Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo. *Valstybės žinios*. 1998, Nr.108-2957.
28. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 200, Nr. 68-2497
29. Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartija. Mališauskas R. (sud.). Mažumų teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1996.
30. UNESCO konvencija prieš diskriminaciją švietimo srityje [interaktyvus].
<http://portal.unesco.org/en/ev.phpURL_ID=12949%26URL_DO=DO_TOPIC%26URL_SECTION=201.html#STATE_PARTIES>

Teismų praktika

31. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis, priimta administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013.
32. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. sausio 30 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-756-152-09.
33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas administracinėje byloje Nr. 13/96.
34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada byloje Nr. 22/94 „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas byloje Nr. 43/01.
36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas byloje Nr. 51/01-26/02-19/03-22/03-26/03-27/03.
37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugsėjo 20 d. sprendimas „Dėl Klaipėdos apygardos teismo 2005 m. rugpjūčio 4 d. prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. 432 „Dėl sprendimų vykdymo instrukcijos patvirtinimo“ patvirtintos sprendimų vykdymo instrukcijos 89 punktas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d. nutarimas byloje Nr. 43/01.

Specialioji literatūra

39. Cullen, H. Education rights or minority rights? *International Journal of Law and the Family* (1993).
40. De Varennes, F. Language, Minorities and Human Rights, 1996.p. 129, cituota iš Paz. M, *The Failed Promise of Language Rights: A Critique of the International Language Rights Regime*, 2013.
41. Henrard, K. The Impact of International Non-Discrimination Norms in Combination With General Human Rights For the Protection of National Minorities: Several United Nations Human Rights Conventions. Strasbourg: Committee of Experts on Issues Relating to the

- Protection of National Minorities, DH-MIN (2006) 021, 24 October 2006, p. 5. cituota iš Transnacionalinės teisinės sistemos – santykio ir sąveikos problemos, Mokslo studija., Mykolo Romerio universitetas, 2014.
42. Henrard. K., The Interrelation between the Right to Identity of Minorities and Their Socio-Economic Participation., Studies in International Minority and Group Rights. 2013.
 43. Humphrey, J.P., Preventing Discrimination and Positive Protection for Minorities: Aspects of International Law., 1986, prieiga per HeinOnline.
 44. Katuoka, S. Ruvlevičius. P, Žiobienė. E, Vaigė. L, Vitkauskaitė- Meurice. D, Valutytė. R, Račkauskaitė-Burneikienė, A, Vyšniauskaitė – Radinskienė. K, Gailiūnaitė. D, Tautinių mažumų apsauga: Tarptautinės teisės aspektai, mokslo studija, Mykolo Romerio universitetas, 2013.
 45. Kishore, S. UNESCO's Convention against Discrimination in Education (1960): Key Pillar of Education for All., 2008.
 46. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras. Švietimo problemos analizė. Tautinių mažumų švietimo politika: kur einama?
 47. Mažul, E. Tautinių mažumų apsauga kaip pozityviosios diskriminacijos pavyzdys., Teisė 2008.
 48. Mažumų teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys. Mališauskas, R. (sud.). Vilnius: Valstybinis nacionalinių tyrimų centras, 1996.
 49. Merkys, G., Balčiūnas, S., Balžekienė, A., Lapienienė, A., Pauliukaitė, Ž., Telešienė, A., Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyventojams, Kaunas, 2006.
 50. Myntti, K. The Prevention of Discrimination v. Protection of Minorities – With Particular Reference to „Special Measures“, Hein Online, 2002.
 51. Nartowski, A.S. The UNESCO System of Protection of the Right to Education (As an Example of the Most Rational Model of the Protection of Human Rights by an International Organization). Poland, 1974.
 52. Oeter, S. Introduction - Minority Language Policy: Theory and Practice., Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, Vol. 6, Issue 2 (2007).
 53. Packer J., The Content and Aim of Minority Education from the Perspective of the International Instruments. International Journal of Minority and Group Rights, Vol. 4, No. 2 (1996/7), 1996.
 54. Pentassuglia, G. On the Models of Minority Rights Supervision in Europe and How They Affect a Changing Concept of Sovereignty., Minority Issues 29 2001-2002 prieiga per HeinOnline.
 55. Račkauskaitė – Burneikienė A., Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų kalbinės garantijos: tarptautinių standartų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
 56. Račkauskaitė – Burneikienė A, Tautinės mažumos samprata: tarptautinės teisės aspektai. Socialinių mokslų studijos 2010.
 57. Reeber, Christopher J. Linguistic Minorities and the Right to an Effective Education. California Western International Law Journal. 1972.
 58. Stobart, M. Deputy Director of Education, Culture and Sport, Council of Europe. The Importance of Minority Education Rights in the New Europe.
 59. Tautinės mažumos Lietuvoje. Virsmai ir atmintys., sud. Stepukonis A., Lietuvos kultūros tyrimų institutas., 2014.
 60. Thornberry, P. International Law and the Rights of Minorities. Oxford:Clarendon Press, 1991.
 61. Thornberry P., Gibbons D. Education and Minority Rights: A short Survey of International Standards. International Journal on Minority and Group Rights, 1997.
 62. Transnacionalinės teisinės sistemos – santykio ir sąveikos problemos, Mokslo studija., Mykolo Romerio universitetas, 2014.

63. Vidrinskaitė, S. Asmenų lygybės principas: lygiateisiškumas ir lygios galimybės. Jurisprudencija, 2014.
64. Weller, M. Universal Minority Rights. A commentary on the Jurisprudence of International Courts and Treaty Bodies. Oxford University Press, 2007.
65. Wheatley, S., Democracy, Minorities and International Law., Cambridge studies in international and comparative law., 2005.
66. Wilson, D. Educational Rights of Persons Belonging to National Minorities. A critical evaluation of the first results of the monitoring of the Protection of National Minorities 1998-2003.
67. Wisthaler V., The Right to Education for Minorities: An Overview on Existing Recommendations from The Hague to Geneva., Minority Issues 2009.
68. Woehrling, J.M, The European Charter For Regional Or Minority Language A critical commentary, Council of Europe, 2006.

Kiti šaltiniai

69. Europos Sąjungos vidaus politikos Generalinio Direktorato pranešimas, Europos kalbos, kurioms gresia išnykimas ir Europos Sąjungos kalbų
<http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOLCULT_NT%282013%29495851%28SUM01%29_LT.pdf>
70. Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartijos aiškinamasis pranešimas [žiūrėta 2015-02-01] <https://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/textcharter/Charter/Explreport_lt.pdf>
71. Europos žmogaus teisių fondas, Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2012-2013 m., ataskaita.[žiūrėta 2014-10-20]
<http://lt.efhr.eu/download/Raport_EFHR_2012_2013%20LT.pdf> .
72. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto bendrasis komentaras „General Comment No. 23: The rights of minorities (Art. 27)“.: 08/04/1994 [žiūrėta 2015-03-03]
<<http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom23.htm>>.
73. Alternatyvi Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje NVO ataskaita [žiūrėta 2014-12-01].
<http://lt.efhr.eu/download/rozne/SHADOW_REPORT_EFHR_LT.pdf>.
74. Europos Komisijos (ECRI) ketvirtoji ataskaita apie Lietuvą, paskelbta 2011 m. rugsėjo 11 d.
<<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Lithuania/LTU-CbC-IV-2011-038-LTU.pdf>>.
75. Lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukcija [jungimosi laikas 2015-05-05] <http://www.egzaminai.lt/failai/3417_vbe_galutine_07.pdf>
; Lietuvių kalbos ir literatūros mokyklinio brandos egzamino užduoties vertinimo instrukcija
<http://www.egzaminai.lt/failai/3418_mbe_galutinis_07.pdf>.

Patariamojo komiteto rekomendacijos, valstybių ataskaitos:

76. Advisory Committee. Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg, 2 March 2006, ACFC/25DOC(2006)002.
77. Advisory Committee. Opinion on Albania 12, September 2002 ACFC/INF/OP/I(2003)004.
78. Advisory Committee. Opinion on Norway 12, September 2002 ACFC/INF/OP/I(2003)003
79. Advisory Committee. Opinion on Serbia and Montenegro 27, November 2003 ACFC/INF/OP/I(2004)002.

80. Advisory Committee. Opinion on Armenia 12, May 2006 ACFC/OP/II(2006)005.
81. Advisory Committee. Second Opinion on Azerbaijan 9 November 2007
ACFC/OP/II(2007)007.
82. Advisory Committee. Second Opinion on Albania 29, May 2008 ACFC/OP/II(2008)003.
83. Advisory Committee. Second Opinion on Bosnia and Herzegovina 9 October 2008
ACFC/OP/II(2008)005.
84. Advisory Committee. Opinion on Montenegro 6, October 2008 ACFC/OP/I(2008)001.
85. Advisory Committee. Second Opinion on Kosovo 5 November 2009
ACFC/OP/II(2009)004.
86. Advisory Committee. Second Opinion on Serbia and Montenegro 25, June 2009
ACFC/OP/II(2009)001.
87. Advisory Committee. Opinion on Serbia 19, March 2009 ACFC/OP/II(2009)001.
88. Advisory Committee. Opinion on Armenia 14, October 2010 ACFC/OP/III(2010)006.
89. Advisory Committee. Third Opinion on Albania 23, November 2011
ACFC/OP/III(2011)009.
90. Advisory Committee. Opinion on Denmark 31, March 2011 ACFC/OP/III(2011)002.
91. Advisory Committee. Third Opinion on Estonia 1 April 2011 ACFC/OP/III(2011)004.
92. Advisory Committee. Third Opinion on Slovak Republic 18, January 2011
ACFC/OP/III(2010)004.
93. Advisory Committee. Third Opinion on Azerbaijan 10 October 2012
ACFC/OP/III(2012)005.
94. Advisory Committee. Third Opinion on Sweden 23, May 2012 ACFC/OP/III(2012)004.
95. Advisory Committee. Third Opinion on Bosnia and Herzegovina 7 March 2013
ACFC/OP/III(2013)003.
96. Advisory Committee. Third Opinion on Lithuania adopted on 28 November 2013,
ACFC/OP/III(2013)005.
97. Advisory Committee. Second Opinion on the Netherlands 20 June 2013
ACFC/OP/II(2013)003.
98. Advisory Committee. Opinion on Bulgaria 11, February 2014 ACFC/OP/III(2014)001.
99. Advisory Committee. Second Opinion on Montenegro 24, February 2014
ACFC/OP/II(2013)002.
100. Third Report Submitted by Lithuania Pursuant to Article 25, Paragraph 2 of The
Framework Convention For The Protection of National Minorities, 21 September 2011,
ACFC/SR/III(2011)005 rev.
101. Comments of the Government of Lithuania on The Third Opinion of The Advisory
Committee On the Implementation of The Framework Convention For the Protection of
NATIONAL Minorities by Lithuania, received on 10 October 2014,
GVV/COM/III(2014)005rev.

Ekspertų komiteto nuomonės, rekomendacijos

102. Report of the Committee of Experts on the Charter, Bosnia and Herzegovina, 28
February 2013.
103. Report of the Committee of Experts on the Charter, Cyprus, 28 February 2013.
104. Report of the Committee of Experts on the Charter, Sweden, 16 May 2014.

Internetiniai šaltiniai

105. BNS informacija „Palengvintas lietuvių kalbos egzaminas prieštaravo konstituciniam
lygybės principui“ [žiūrėta 2015-10-24]

- <<http://m.lzinios.lt/mob/loadStrN.php?rlinkas=Lietuvoje&linkas=palengvintas-lietuviu-kalbos-egzaminas-priestaravo-konstituciniam-lygybes-principui&idas=157792>>.
106. Internetinis straipsnis „Tautinėms mažumoms grąžinamas specialusis departamentas“ [žiūrėta 2014-11-20] <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/tautinems-mazumoms-grazinamas-specialus-departamentas.d?id=66356062>>
107. Račkauskaitė-Burneikienė, A. Ko reikėtų nepamiršti, sprendžiant tautinių mažumų problemas? [žiūrėta 2014-10-19] <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/-/96037>>
108. Žmogaus teisių komitetas: ar reikalingas specialusis Tautinių mažumų įstatymas? [žiūrėta 2014-12-10] <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4463&p_k=1&p_d=132167>
109. Švietimo ir mokslo institucijų registras [žiūrėta 2015-04-03] <<http://www.aikos.smm.lt/Registrai/Svietimo-ir-mokslo-institucijos/SitePages/Pagrindinis.aspx?ss=7c6d6ad2-7bf6-46be-a296-d65203a67d82>>.
110. Lietuvos Statistikos departamento duomenys. [žiūrėta 2015-04-03] https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f
111. UNESCO internetinis tinklalapis <<http://en.unesco.org/themes/education-21st-century>>
112. UNESCO konvencijos prieš diskriminaciją švietimo srityje komentaras [žiūrėta 2014-12-01] <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001412/141286e.pdf>>
113. Europos Tarybos internetinis tinklalapis [žiūrėta 2014-10-14] <http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/aboutcharter/default_en.asp>
114. Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikybą. Statistikos departamento duomenys [žiūrėta 2014-09-09] <https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f>
115. Tautinių bendrijų namai, internetinė svetainė <http://tbn.lt/id-apie_mus.html>
116. Mažumų teisės Lietuvoje [žiūrėta 2015-03-24] <http://miris.eurac.edu/mugs2/do/blob.doc?type=doc&serial=1031565699769>>
117. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro pranešimas „ŠMM: bandomojo suvienodinto lietuvių kalbos egzamino užduotis gerai įvertino 50 proc. mokytojų ir 38 proc. mokinių“ [žiūrėta 2014-10-17] <<http://www.15min.lt/naujiena/svietimas/abiturientai/smm-bandomojo-suvienodinto-lietuviu-kalbos-egzamino-uzduotis-gerai-ivertino-50-proc-mokytoju-ir-38-proc-mokiniu-246-219159>>
118. Švietimo ir mokslo viceministro V. Bacio pranešimas, Lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas 2013 m. [žiūrėta 2014-10-24] <http://www.smm.lt/uploads/documents/naujienos/kalbos_pranesimai/archyvas/Lietuviukalba2013.pdf>
119. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos pranešimas spaudai [žiūrėta 2014-10-22] <<http://old.smm.lt/fit/naujienos/pranesimai.htm?id=4099>>
120. Lietuvių kalbos ir literatūros programa ir egzaminas - vienodi visiems abiturientams [žiūrėta 2014-10-22] <http://www.respublika.lt/lt/naujienos/lietuva/lietuvos_politika/lietuviu_kalbos_ir_literaturos_programa_ir_egzaminas_vienodi_visiems_abiturientams/>
121. Lietuvių kalbos instituto internetinis tinklalapis [žiūrėta 2015-05-06] <http://www.lki.lt/LKI_LT/>.
122. Meta gelbėjimo ratą abiturientams: išvardino dažniausiai daromas klaidas, straipsnis internete [žiūrėta 2015-05-06] <<http://www.delfi.lt/news/daily/education/meta-gelbejimo-rata-abiturientams-isvardino-dazniausiai-daromas-klaidas.d?id=67826404>>.
123. Švietimo ir mokslo ministerijos leidinys. Tautinių mažumų švietimas Lietuvoje. 2013 gruodis, Nr. 19 (105).

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBA

Reikšmingi žodžiai: teisė mokytis mažumos kalba, tautinėms mažumoms priklausantys asmenys, Patariamasis komitetas, lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas

Magistro baigiamajame darbe analizuojama teisės mokytis mažumos kalba teisinė bazė, atliktų tautinės mažumos kalba mokymą vykdančių gimnazijų apklausų pagrindu analizuojamos teisės mokytis mažumos kalba probleminės sritys Lietuvoje bei remiantis Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimu, priimtu administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013 pateikta Švietimo ir mokslo ministro įsakymo Nr. V-109 „Dėl Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“ teisinė analizė ir atskleidžiama diskriminacijos draudimo ir lygybės principų svarba teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimo kontekste.

Atliktos apklausos Vilniaus rajono gimnazijose, mokymą vykdančiose tautinių mažumų kalbomis, leidžia daryti išvadą, kad švietimo reforma, suvienodinanti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą visų Lietuvos mokyklų abiturientams buvo priimta skubotai, o siekdama įgyvendinti tarptautiniais teisės aktais prisiimtus įsipareigojimus, valstybė netinkamai įdiegė specialiąją priemonę į Lietuvos teisinę bazę. Pagrindai, kuriais remiantis buvo suvienodintas lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminas visiems abiturientams nebuvo pakankami, tikslūs, pagrįsti, proporcingi ir objektyvūs, kuriais remiantis galėtų būti taikomas diferencijuotas lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino vertinimas lietuvių ir tautinių mažumų kalbomis besimokantiems mokiniams. Skirtingas reguliavimas tautinių mažumų ir lietuviškų mokyklų mokiniams turėjo būti įvestas tik nustačius, kad mokinių gabumai, žinios, rašymo įgūdžiai laikant vienodą lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą yra skirtingi ir tautinių mažumų nariai su lietuvių mokomąja kalba besimokančiais moksleiviais lygioje padėtyje atsidurtų tik palengvinus minėtą egzaminą. Tokie pokyčiai turėtų būti įvesti tik pagrindus juos išsamiau ir objektyviau tyrimu bei nustačius kokio masto egzamino palengvinimas tautinių mažumų nariams būtų teisėtas, proporcingas ir netaptų diskriminaciniu lietuvių mokomąja kalba besimokančių mokinių atžvilgiu.

Key words: right to learn in minority language, the persons belonging to national minorities, Advisory committee, Lithuanian language and literature maturity exam.

In this final master's thesis are analyzed problematical areas of the right to learn in the national minority language in Lithuania and in accordance with Lithuanian Supreme Administrative

Court on 18th of June, 2013 taken decision in the administrative case no. I²⁶¹-16/2013 presented Ministers' of Education order no. V-109 "For the Minister of Education order from 1st of July, 2011 no. V-1197 "On the maturity exams and credit test programs approval" amendment" law analysis and disclosed the importance of non-discrimination and the equality principles learn in minority language.

A survey deducted in the Vilnius district gymnasiums, with education in national minorities' languages, leads to the conclusion that the education reform, equalizing the maturity exam of Lithuanian language and literature, was adopted in haste, without any assessment of all relevant circumstances. It should be noticed, that in order to implement international law obligations, Lithuania improperly introduced a special measure to Lithuanian legislation. The main thing here is that the different number of Lithuanian language lessons in Lithuanian and minority – speaking schools, and in 2012 conducted pilot test of Lithuanian language and literature results, is not an adequate, accurate, reasonable, balanced and objective measure, which could be the basis of Lithuanian language and literature maturity exams' differentiation and evaluation of this exam. The different adjustment for national minorities and Lithuanian schools students had to be introduced only on discovery that student's aptitude, knowledge, writing skills passing the same Lithuanian language and literature maturity exam are different and national minorities students would be in the same level with Lithuanian – speaking students only after facilitation of such an exam. Such changes should be introduced only grounding for them a thorough and objective investigation.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Magistro baigiamajame darbe analizuojama teisės mokytis mažumos kalba teisinė bazė, atskleidžiama tarptautinių institucijų kompetencija įgyvendinant teisę mokytis mažumos kalba, atliktų tautinės mažumos kalba mokymą vykdančių gimnazijų apklausų pagrindu analizuojamos teisės mokytis mažumos kalba problemines sritys Lietuvoje bei remiantis Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. birželio 18 d. sprendimu, priimtu administracinėje byloje Nr. I²⁶¹-16/2013 pateikta Švietimo ir mokslo ministro įsakymo Nr. V-109 „Dėl Švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 1 d. įsakymo Nr. V-1197 „Dėl brandos egzaminų ir įskaitų programų patvirtinimo“ pakeitimo“ teisinė analizė ir atskleidžiama diskriminacijos draudimo ir lygybės principų svarba teisės mokytis mažumos kalba įgyvendinimo kontekste.

Atlikus tyrimą nustatyta, kad Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos priežiūros mechanizmą atliekantis Patariamasis komitetas, nagrinėdamas valstybių pranešimus ir matydamas akivaizdžius Pagrindų konvencijos pažeidimus nesiryžta teikti išsamių ir griežtų rekomendacijų valstybėms, Pagrindų konvencijos dalyvėms. Atliktos apklausos Vilniaus rajono gimnazijose, mokymą vykdančiose tautinių mažumų kalbomis, leidžia daryti išvadą, kad švietimo reforma, suvienodinanti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą visų Lietuvos mokyklų abiturientams buvo priimta skubotai, neįvertinus visų reikšmingų aplinkybių. Pažymėtina tai, kad siekdama įgyvendinti tarptautiniais teisės aktais prisiimtus įsipareigojimus, valstybė netinkamai įdiegė specialiąją priemonę į Lietuvos teisinę bazę. Skirtingas lietuvių kalbos pamokų skaičius lietuvių ir tautinių mažumų mokomosiomis kalbomis besimokantiems moksleiviams bei 2012 m. vykdyto bandomojo lietuvių kalbos ir literatūros tyrimo rezultatai nėra pakankama, tiksli, pagrįsta, proporcinga ir objektyvi priemonė, kurios pagrindu galėtų būti taikomas diferencijuotas lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino vertinimas lietuvių ir tautinių mažumų kalbomis besimokantiems mokiniams. Skirtingas reguliavimas tautinių mažumų ir lietuviškų mokyklų mokiniams turėjo būti įvestas tik nustačius, kad mokinių gabumai, žinios, rašymo įgūdžiai laikant vienodą lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą yra skirtingi ir tautinių mažumų nariai su lietuvių mokomąja kalba besimokančiais moksleiviais lygioje padėtyje atsidurtų tik palengvinus minėtą egzaminą. Tokie pokyčiai turėtų būti įvesto tik pagrindus juos išsamiau ir objektyviau tyrimu bei nustačius kokio masto egzamino palengvinimas tautinių mažumų nariams būtų teisėtas, proporcingas ir netaptų diskriminaciniu lietuvių mokomąja kalba besimokančių mokinių atžvilgiu, o specialioji priemonė, palengvinanti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą tautinių mažumų kalbomis besimokantiems mokiniams turėjo būti priimama įstatyminiu lygmeniu, o ne poįstatyminiu teisės aktu, kuris konkuravo su aukštesnę juridinę galią turinčiais teisės aktais bei

prieštaravimo Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymui, numatančiam, kad specialioji priemonė nepažeis tiesioginės diskriminacijos principo, jeigu bus nustatyta įstatymu. Nagrinėjamą problemą galėtų išspręsti specialusis, Tautinių mažumų teises įtvirtinantis įstatymas, kuriame būtų įtvirtintos nuostatos, reglamentuojančios lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą tautinių mažumų kalbomis besimokantiems mokiniams bei nustatyta minėto egzamino vykdymo tvarka ir, jeigu reikalinga, diferencijuoto vertinimo sistema.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

In this final master's thesis is analyzed the rights' to learn in language of national minority legal base and is disclosed the competence of international institutions in implementing the right to learn in minority language. Moreover, based on conducted surveys of gymnasiums, with the training in minority language, are analyzed problematical areas of the right to learn in the national minority language in Lithuania and in accordance with Lithuanian Supreme Administrative Court on 18th of June, 2013 taken decision in the administrative case no. I²⁶¹-16/2013 presented Ministers' of Education order no. V-109 "For the Minister of Education order from 1st of July, 2011 no. V-1197 "On the maturity exams and credits test_programs approval" amendment" law analysis and disclosed the importance of non-discrimination and the equality principles learn in minority language.

The investigation found that the Protection of National Minorities Framework Convention monitoring mechanism carried out by Advisory Committee, while examining States reports and seeing the obvious violations of the Framework Convention, are hesitant to provide comprehensive and strict recommendations to the Members of the Framework Convention. A survey deducted in the Vilnius district gymnasiums, with education in national minorities' languages, leads to the conclusion that the education reform, equalizing the maturity exam of Lithuanian language and literature, was adopted in haste, without any assessment of all relevant circumstances. It should be noticed, that in order to implement international law obligations, Lithuania improperly introduced a special measure to Lithuanian legislation. The main thing here is that the different number of Lithuanian language lessons in Lithuanian and minority – speaking schools, and in 2012 conducted pilot test of Lithuanian language and literature results, is not an adequate, accurate, reasonable, balanced and objective measure, which could be the basis of Lithuanian language and literature maturity exams' differentiation and evaluation of this exam. The different adjustment for national minorities and Lithuanian schools students had to be introduced only on discovery that student's aptitude, knowledge, writing skills passing the same Lithuanian language and literature maturity exam are different and national minorities students would be in the same level with Lithuanian – speaking students only after facilitation of such an exam. Such changes should be introduced only grounding for them a thorough and objective investigation. It should be clear that such exams facilitation for national minorities' students would be lawful, proportionate and would not become discriminatory in respect of Lithuanian – speaking students. Special means of facilitating the Lithuanian language and literature maturity exam for national minority students had to be accepted on statutory level, rather than by an executive act. This act competed with a higher legal power law

and contradiction of the Republic of Lithuania Act on Equal Opportunities, which provides that the special measure will not affect the principle of direct discrimination if it is established by law. This problem could be solved by special, The National Minorities rights law, containing provisions governing the Lithuanian language and literature exam for national minorities and found the said exams discipline, differentiated evaluation system.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1.

Apklausoje dalyvauja Vilniaus raj. Avižienių gimnazija

1. Kokioje mokykloje dirbate ir kokį mokomąjį dalyką dėstote? *Vilniaus raj. Avižienių gimnazija. Apklausoje dalyvauja lietuvių kalbos mokytoja metodininkė Regina Buzienė bei lenkų kalbos vyresnioji mokytoja Lilija Voicechovska.*

2. Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas šioje mokykloje? Atsako Regina Buzienė ir Lilija Voicechovska. *Darbo stažas 30 m.*

3. Kokia kalba Jūsų mokykloje yra dėstomi mokomieji dalykai?

Atsako Regina Buzienė ir Lilija Voicechovska.

Gimnazija yra dvikalbė, joje dėstoma lietuvių ir lenkų kalbomis.

4. Su kokiomis didžiausiomis švietimo problemomis susiduria tautinių mažumų moksleiviai Jūsų mokykloje?

Atsako Regina Buzienė ir Lilija Voicechovska.

Švietimo problemų mūsų gimnazijoje nėra, tačiau mokiniams sunku pasiruošti lietuvių kalbos egzaminui pagal naująją programą.

5. Ar Jūsų mokykloje pakankamas skaičius kvalifikuotų pedagogų, kurie dėsto tautinių mažumų kalbomis, užtenka vadovėlių ir kitos mokomosios medžiagos?

Atsako: Lilija Voicechovska.

Gimnazijoje dirba kvalifikuoti pedagogai. 3-4 gimnazijos klasių moksleiviams trūksta vadovėlių lenkų kalba. Lenkų dėstomojo dalyko programa šių klasių moksleiviams yra pasikeitusi, tačiau vadovėliai yra seni ir nepritaikyti mokymuisi pagal naują programą.

6. Ar Jūsų mokykloje tinkamai įgyvendinama teisė mokytis mažumos kalba? Jei ne, nurodykite dėl kokių priežasčių taip nėra.

Atsako: Lilija Voicechovska.

Teisė mokytis mažumos kalba įgyvendinama tinkamai, tačiau vyresnių klasių moksleiviams trūksta vadovėlių.

7. Ar Jūsų nuomone teisingas sprendimas buvo suvienodinti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą visų Lietuvos mokyklų abiturientams? Kodėl?

Atsako Regina Buzienė.

Galbūt teisingas, bet per greitas. Vaikai turėjo užaugti reformai, reforma turėjo būti įvesta vėliau, o vaikams reikalavimai turi būti padidinti nuo pat pirmų metų, kai jie pradeda mokytis lietuvių kalbą. Vaikams tenka per didelis krūvis, kadangi be valstybinės kalbos, jie mokosi ir gimtąją. Įvedus reformą vienuoliktokai turėjo tik metus laiko pasiruošti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminui, o tai tinkamai padaryti yra labai sunku.

8. Ar Jūsų mokykloje besimokantys moksleiviai nesijaučia diskriminuojami iš privalomų egzaminų sąrašo išbraukus tautinių mažumų egzaminą?

Atsako: Lilija Voicechovska.

Nesijaučia, nes mokiniai savo noru laiko gimtosios kalbos egzaminą ir tokiu būdu išsaugo savo tautiškumą.

9. Ar pedagogai yra pakankamai kvalifikuoti, kad galėtų tinkamai paruošti tautinių mažumų kalba besimokančius mokinius vienodam lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminui?

Atsako Regina Buzienė ir Lilija Voicechovska

Taip, pedagogai yra kvalifikuoti, gimnazijoje dirba puikūs lietuvių kalbos specialistai.

10. Ar nemanote, kad egzaminas buvo suvienodintas siekiant labiau integruoti tautinių mažumų atstovus į visuomenės gyvenimą?

Atsako Regina Buzienė ir Lilija Voicechovska

Nemanau. Gimnazijoje besimokantys mokiniai yra integruoti į visuomenės gyvenimą.

11. Kaip manote, ar reikalingas specialusis, tautinių mažumų teises įtvirtinantis įstatymas? Atsakymą pagrįskite.

Atsako Regina Buzienė ir Lilija Voicechovska

Neturiu nuomonės.

12. Kaip manote, kokių veiksmų turėtų imtis valstybė, kad pagerintų dabartinę tautinių mažumų švietimo padėtį?

Atsako Regina Buzienė ir Lilija Voicechovska

Neturėtų būti taip dažnai keičiami įstatymai ir didinami krūviai moksleiviams, vaikai nespėja tinkamai pasiruošti egzaminams pagal vienas programas, o jos jau yra pakeičiamos kitomis. Reikia pastovumo.

Apklausoje dalyvauja Maišiagalos kunigo Juzefo Obremskio gimnazija

Priedas Nr. 2

1. Kokioje mokykloje dirbate ir kokį mokomąjį dalyką dėstote? *Dirbu Maišiagalos kun. Juzefo Obremskio gimnazijoje, dėstau lenkų kalbą.*
2. Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas šioje mokykloje? *Šioje mokykloje dirbu 22 metus.*
3. Ar sutinkate, kad Jūsų duomenys (vardas, pavardė) būtų naudojami magistro baigiamajame darbe? Jei taip, nurodykite juos. *Alfreda Jankovska.*
4. Kokia kalba Jūsų mokykloje yra dėstomi mokomieji dalykai? *Visi dalykai yra dėstomi lenkų kalba.*
5. Su kokiomis didžiausiomis švietimo problemomis susiduria tautinių mažumų moksleiviai Jūsų mokykloje? *Trūksta pratybų sąsiuvinių lenkų kalba, nes tam tikrų dalykų pratybų sąsiuviniai yra tik lietuvių kalba. Tačiau didžiausia problema yra tai, kad tautinių mažumų moksleiviams yra panaikintos lengvatos ir suvienodintas lietuvių kalbos egzaminas.*
6. Ar Jūsų mokykloje pakankamas skaičius kvalifikuotų pedagogų, kurie dėsto tautinių mažumų kalbomis, užtenka vadovėlių ir kitos mokomosios medžiagos? *Gimnazijoje visi dirbantys mokytojai yra kvalifikuoti, visi mokytojai dalykininkai dėsto pamokas lenkų kalba, nes mokinių tėvai reikalavo, kad visų dalykų vaikai mokytųsi gimtąja kalba. Šiuo metu užtenka vadovėlių ir mokomosios medžiagos.*
7. Ar Jūsų mokykloje tinkamai įgyvendinama teisė mokytis mažumos kalba? Jei ne, nurodykite dėl kokių priežasčių taip nėra. *Mūsų mokykloje nėra jokių kliūčių mokytis gimtąja kalba.*
8. Ar Jūsų nuomone teisingas sprendimas buvo suvienodinti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą visų Lietuvos mokyklų abiturientams? Kodėl? *Manau, kad šis sprendimas yra labai neteisingas, nes tautinių mažumų abiturientams egzaminas turi būti palengvintas. Mokiniai mokėsi nevienodomis sąlygomis: turėjo mažesnę lietuvių kalbos valandų skaičių, mokėsi pagal skirtingas programas, mokiniams nebuvo pritaikytas pereinamasis laikotarpis. Valstybė nesudarė vienodų sąlygų pasiruošti egzaminui, nes tautinių mažumų mokyklų mokiniai turėjo net 800 val. mažiau lietuvių kalbos pamokų negu jų bendraamžiai besimokantys mokyklose lietuvių mokomąja kalba.*
9. Nurodykite, kokios priežastys lemia, kad tautinių mažumų atstovai negali laikyti vienodo lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino. *Negali būti suvienodinto egzamino, kadangi gimtoji kalba visada bus gimtoji. Gimtąja kalba žmogus mąsto, formuluoja mintis, o kita kalba, net tokia svarbi kaip valstybinė, bus tik išmoktoji kalba.*
10. Ar Jūsų mokykloje besimokantys moksleiviai nesijaučia diskriminuojami iš privalomų egzaminų sąrašo išbraukus tautinių mažumų egzaminą? *Mūsų gimnazijos mokiniai laiko lenkų kalbos egzaminą. Kiekvienais metais Gimnazijos taryba priima sprendimą dėl privalomojo lenkų gimtosios kalbos egzamino laikymo. Tai yra mokyklinis egzaminas, jo*

rezultatai nėra skaičiuojami stojant į aukštąsias mokyklas, o tai yra nesąžininga mokinių atžvilgiu, jie jaučiasi diskriminuojami.

11. Ar pedagogai yra pakankamai kvalifikuoti, kad galėtų tinkamai paruošti tautinių mažumų kalba besimokančius mokinius vienodam lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminui? *Mūsų gimnazijos pedagogai yra pakankamai kvalifikuoti, kad galėtų tinkamai paruošti tautinių mažumų kalba besimokančius mokinius vienodam lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminui, tačiau mokiniams yra būtinos egzamino lengvatos.*
12. Ar nemanote, kad egzaminas buvo suvienodintas siekiant integruoti tautinių mažumų atstovus į visuomenės gyvenimą? *Nemanau, nes mūsų mokiniai puikiai integruojasi į visuomenės gyvenimą. Mūsų abiturientai sėkmingai studijuoja aukštosiose mokyklose ir integruojasi į Lietuvos gyvenimą.*
13. Kaip manote, ar reikalingas specialusis, tautinių mažumų teises įtvirtinantis įstatymas? Atsakymą pagrįskite. *Manau, kad tautinių mažumų įstatymas yra reikalingas. Tautinių mažumų teisių nereglamentuoja joks specialusis įstatymas. Tautinių mažumų įstatymas turėtų reguliuoti ir švietimo teises, numatant kad tautinėms mažumoms valstybinės kalbos egzaminas turi būti palengvintas.*
14. Kaip manote, kokių veiksmų turėtų imtis valstybė, kad pagerintų dabartinę tautinių mažumų švietimo padėtį? *Valstybė turėtų grąžinti panaikintas lengvatas ir nebloginti esamos padėties, nes daromos permainos, pvz. egzamino suvienodinimas tik pablogino esamą padėtį.*

Priedas Nr. 3

Apklausoje dalyvauja Vilniaus rajono Nemenčinės Konstanto Parčevskio gimnazija

1. Kokioje mokykloje dirbate ir koki mokomąjį dalyką dėstote? *Vilniaus r. Nemenčinės Konstanto Parčevskio gimnazija, lenkų kalbos mokytoja.*
2. Koks Jūsų pedagoginio darbo stažas šioje mokykloje? *Darbo stažas 30 m.*
3. Ar sutinkate, kad Jūsų duomenys (vardas, pavardė) būtų naudojami magistro baigiamajame darbe? Jei taip, nurodykite juos. *Ne.*
4. Kokia kalba Jūsų mokykloje yra dėstomi mokomieji dalykai? *Visi dalykai yra dėstomi gimtąja lenkų arba rusų kalba, išskyrus Lietuvos istorijos ir geografijos dalykus – jie dėstomi lietuvių kalba.*
5. Su kokiomis didžiausiomis švietimo problemomis susiduria tautinių mažumų moksleiviai Jūsų mokykloje? *Yra netinkamos programos ir prastos kokybės vadovėliai.*
6. Ar Jūsų mokykloje pakankamas skaičius kvalifikuotų pedagogų, kurie dėsto tautinių mažumų kalbomis, užtenka vadovėlių ir kitos mokomosios medžiagos? *Užtenka mokytojų ir vadovėlių, problema programų ir vadovėlių kokybėje.*
7. Ar Jūsų mokykloje tinkamai įgyvendinama teisė mokytis mažumos kalba? Jei ne, nurodykite dėl kokių priežasčių taip nėra. *Iš dalies. Problema gimtosios kalbos brandos egzaminas. Jo neprivalomas laikymas sumenkina vidurinio išsilavinimo prasmę.*
8. Ar Jūsų nuomone teisingas sprendimas buvo suvienodinti lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminą visų Lietuvos mokyklų abiturientams? Kodėl? *Visiškai neteisingas.*
9. Nurodykite, kokios priežastys lemia, kad tautinių mažumų atstovai negali laikyti vienodo lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzamino. *Visiškai neteisingas ir neproporcingas, kadangi mokiniai mokosi skirtingomis programomis ir turi nevienodą pamokų skaičių pradinės ir pagrindinės dėstymo programos pakopose. Padidintas pamokų skaičius vidurinės mokyklos programų pakopose neišsprendžia problemos. Vaikas mokosi lietuvių kalbos 12 metų, o ne 2 metus.*
10. Ar Jūsų mokykloje besimokantys moksleiviai nesijaučia diskriminuojami iš privalomų egzaminų sąrašo išbraukus tautinių mažumų egzaminą? *Gimtosios kalbos brandos egzaminas atspindi žmogaus brandą, to negalima pilnai parodyti negimtąja kalba, todėl mokiniai jaučiasi diskriminuojami iš privalomų egzaminų sąrašo išbraukus gimtosios kalbos egzaminą.*
11. Ar pedagogai yra pakankamai kvalifikuoti, kad galėtų tinkamai paruošti tautinių mažumų kalba besimokančius mokinius vienodam lietuvių kalbos ir literatūros brandos egzaminui? *Taip, tai ne pedagogų problema, o valstybės švietimo politikos.*

12. Ar nemanote, kad egzaminas buvo suvienodintas siekiant integruoti tautinių mažumų atstovus į visuomenės gyvenimą? *Ne, nemanau. Diskriminuojantis egzaminas, kuris nesuteikia lygių galimybių negali būti integracijos siekimu.*
13. Kaip manote, ar reikalingas specialusis, tautinių mažumų teises įtvirtinantis įstatymas? Atsakymą pagrįskite. *Tautinės mažumos statusas nėra aiškiai apibrėžtas, todėl kyla daugybė įvairių jo interpretavimo problemų ir nereikalingų ginčų, dėl šios priežasties turi būti priimtas specialusis, Tautinių mažumų įstatymas.*
14. Kaip manote, kokių veiksmų turėtų imtis valstybė, kad pagerintų dabartinę tautinių mažumų švietimo padėtį? *Valstybė privalo atsižvelgti į tautinių mažumų problemas ir jas spręsti mažumų naudai, o neignoruoti, kaip yra dabar.*

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

20 - -

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

(fakulteto / instituto, programos pavadinimas)

Studentas (-ė) _____,

(vardas, pavardė)

patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas

„_____“

“_____”

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.